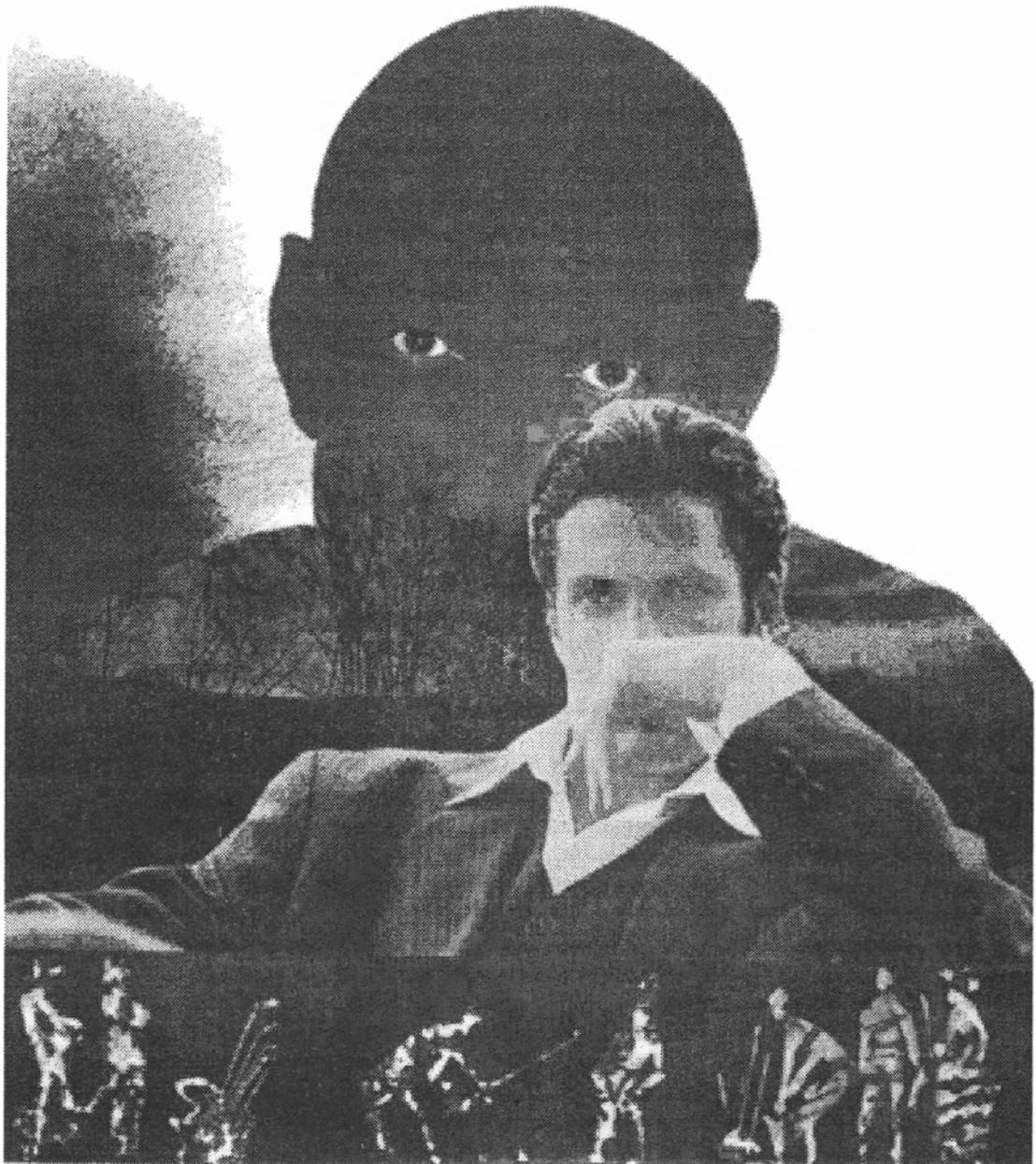

Герд НЮКВІСТ

МЕРТВИМ КВІТИ НЕ ПОТРІБНІ

РОМАН

З норвезької переклала Наталія ІВАНИЧУК (Львів)

Спершу, напевно, належить відрекомендуватися: звуть мене Мартін Бакке, я вчитель і класний керівник п'ятого англійського класу в столичній школі Бріскебю. Мені минає 34 рік, я неодружений. Однак парубкую не з власної примхи. Її звуть Карен, і, скільки пам'ятаю себе, я завжди кохав її. Вона кохала іншого, а одружилася з третім. Майже як у старовинних баладах.

Мою зовнішність не так легко описати, бо чоловік дивиться на себе в дзеркало здебільшого вранці, коли обличчя наквашане кремом для гоління. В кожному разі бороди не маю. У паспорті зазначено, що мій зріст 188 см, очі сірі, а волосся каштанове.

Праця не завдає мені особливого клопоту, ба ще й приносить чимало втіхі.

Щоранку мене зустрічають тридцять юних облич, п'ятнадцятеро дівчаток і п'ятнадцятеро хлопчиків. Я не байдужий до дівчаток, і цей факт давно вже не є таємницею для хлопців, тож вони часом дорікають мені за це. Вважають, ніби я несправедливий, але не в тому сенсі, що їм дістаються лише трійки, а дівчаткам самі п'ятірки. Я пояснював їм: якщо б це було так, то тим гірше для дівчаток, бо вони б прийшли на екзамен не готові, а хлопці б мали перевагу. Хлопці сприйняли такий аргумент. Екзаменатор справді не буде таким поблажливим, як я.

П'ятнадцять дівочих облич нагадують мені квіти. Мені аж мліє серце, коли я щоранку бачу цих маленьких жінок, які стоять на порозі таємничого дорослого світу, де їх чекає надія і смирення, швабра й корона, поцілунки в сутінках, біль і щастя, життя й смерть. То чи ж дивно, що я не байдужий до них.

Досить перевести погляд ледь праворуч, і бачу п'ятнадцять хлопчиків. Я сказав, хлопчиків? Та ні, в класі сидить п'ятнадцятеро сердитих молодих чоловіків: відомий письменник, великий мандрівник-першовідкривач, хірург зі сталевими нервами, найкращий у світі саксофоніст і ще представники інших професій. Я знаю кожнісінського з них, сам мав колись вісімнадцять років. Якщо вже бути цілком відвертим, то й до хлопців я також не байдужий. І боюся, що це вони також можуть зрозуміти.

Я ж – людина миролюбна.

Через свій фах, особистий світогляд та й через увесь свій стиль життя я зовсім не був готовий до тієї драми, яка розігралася за моєї участі. За якусь мить я став не глядачем, а актором у цій драмі, трагедії, в якій я дивом уцілів.

Та почну спочатку.

А початком був той серпневий вечір, коли до мене подзвонив Свен.

Я відклав книжку і взяв телефонну слухавку.

– Привіт, Мартіне. Це – Свен. Ти зайнятий увечері?

Це так схоже на Свена. Щоразу без жодних коментарів, зразу до справи. Я не бачив його два місяці, однак він не вдався до нейтральних тирад про погоду та про мое здоров'я.

– Ні, я вільний. Сиджу і читаю книжку.

– Хочеш зіграти зі мною в гольф?

– Гм... – відкazав я. – Ти ж знаєш, у гольф я граю вранці.

– Знаю. Однак мені необхідно поговорити із розсудливою людиною.

Голос його звучав не так, як завжди. Ніби й звичний, ледь булькаючий та гутнявий, але якийсь тугий, ніби говорив він з примусу. Свен нерувував. Це щось нове. Він завжди був для мене взірцем незворушного спокою. Неправдоподібного, фантастичного спокою. А ще він був моїм другом.

– Ясна річ, я пограю з тобою. Щоправда, уже пів на восьму, але якщо це так необхідно...

– Зайдь по мене, – попросив він. – Моя тачка на ремонті.

Я розшукав свої ключки. Граю в гольф не заради самого гольфа, ключки у мене просто на показ. Я зазвичай граю на світанку, до відкриття клубу, тож доводиться носити свої ключки. Я вивів машину з гаражу і поїхав угору, до Мансерюд-Алле.

Свен чекав на мене перед своїм домом. Я ще здалеку помітив його оглядну, ледь сутилу постать із копицею світлого волосся. Отакий, як зараз, у старих штанях, картатій спортивній сорочці, він зовсім не нагадував судновласника з Мансерюд-Алле. Він був на вигляд таким, яким удався: простим чесним чоловіком, без усіляких витребеньок.Хоча не так багато людей, окрім мене, знають оцю його простодушність. Він докладав чимало зусиль, аби приховати її, – за вишневого кольору «ягуаром» або «мерседесом» з пра-

порцем фірми та водієм, за постійним столиком у «Бристолі» з марципановими лялечками-манекенницями, Едвардом Мунком та каміном в офісі, а ще за перснем на мізинці, з незрозумілим гербом.

Свен страждає від комплексу меншовартості. Він страшенно боїться не вписатися в образ цієї країни, де хуторянське захоплення книжною мудрістю та справжніми міцними національними коренями ще глибоко живуть у норвезькій душі.

Ось він і забарикадувавсь у власному великому домі на Мансерюд-Алле, де все справжнє й страшенно дорогое і де відчувається вміла рука дизайнера, оточив себе людьми, котрі, як і він, мають багато грошей і страждають від тих самих комплексів.

Я намагався пояснити йому, що люди з високим інтелектом також відчувають себе поряд з ним меншовартісними, тому й носять беретки і вдають, наче й справді розуміння понад усі блага світу.

— Я це знаю,— каже Свен. — Підсвідомо я чудово розумію свої дивацтва. Але дайте мені спокій, я ж не лізу в ваші душі.

І справді, він ніколи не перешкоджав чужим дивацтвам, ні в юначому віці, ні зрілим чоловіком. Він був онуком одного з найрафінованіших аристократів нашої демократичної країни, шкіпера, який свого часу одружився з доночкою власника шхуни. Згодом, завдяки виснажливій праці та своїй далекоглядності, дід разом із сином заклав невелику верф, а потім, удосконаливши її та добре розбудувавши, передав у спадок синам Свенові та Ерікові. Ну а сини вже простували далі утворюванням шляхом. Рішучість та стаєрність допомогли їм стати власниками однієї з найбільших у Норвегії судноплавних компаній.

І ось зараз Свен стояв під своїми хоромами й почувався негаразд. Що ж, йому необхідно поговорити з розсудливою людиною, так було мені сказано. Та коли він сів у машину, то був на диво скутий. Точилася звичайна традиційна балачка.

— Як справи? Де був улітку?

— Провів чотири тижні в Іспанії,— відповів я. — Працюю й далі над темою про першу Іспанську республіку. Ще їздив на кілька днів додому, до матері в Бакке. Почувається вона незле. Її садівник збудував дві нові теплиці і займається вирощуванням чорного винограду. Останній тиждень прочипів у своїй кавалерці. Маю шмат роботи, яку треба завершити до початку навчального року. Ну, а ти, Свене?..

— Дякую, добре. Обмаль часу. Та я все ж викроїв тиждень для прогулянки яхтою.

І він знову поринув у мовчанку, забившись у куток переднього сидіння машини. «Дякую, добре», «Обмаль часу». Щось таки не давало йому спокою. Це впадало в вічі.

На паркувальному майданчику перед клубом у Богстаді машин було небагато. Я почекав, доки Свен забере свої ключки, і ми рушили на першу дистанцію.

Свен поклав м'ячик, витягнув ключку і вдарив. Описавши низьку довершену дугу, м'ячик потрапив у першу лунку. Але гра не розважала Свена. Він мовчки чекав, доки зіграю я. Мій м'ячик зник приблизно у тому ж напрямку. Я завжди припускаюся тієї самої помилки — завчасно підбираю правий лікоть. Однак цього разу мені пощастило.

Ми рушили до першої лунки.

Сонце зайшло. Ми його не бачили, бо все пообіддя було хмарно, над містом зависла мгла. На полі жодного гравця. Але на майданчику перед клубом стояло кілька автомобілів. Певно, їхні власники йшли десь далеко попереду.

Година минула в мовчанні. Свен нічого не говорив, мені ж не хотілося питати першому.

— Я був сьогодні на кладовищі,— сказав він несподівано. — Ховали старого консула Гальворсена. Ти не був на похороні?

— Я й не знат, що він помер. У газеті нічого не повідомлялося...

— Я довідався з інших джерел і вирішив, що мені слід туди піти. Хоча терпіти не можу похоронів.

— Розумію, що ж у цьому втішного?

— Втішного? Хоч би цих жахливих квітів не було. Мені й досі вчувається запах троянд. Квіти не повинні асоціюватися з похороном. Коли настане мій час вирушати в інший світ, не хочу квітів.

— Маєш написати це в своєму заповіті,— порадив я.

— Уже написано.

Бути такого не може, щоб Свен витяг мене на гольфбан у Богстаді лише для того, аби повідомити, що не бажає квітів на власному похороні. У кожному разі, нічого іншо-

го так сказано й не було. Але він нещадно стискав бідолашну ключку, аж побіліли кісточки пальців, а масивний перстень-печатка на мізинці просто-таки дратував мене.

Ми дійшли до озерця, я вдарив першим, і мій м'ячик хлюпнувсь у воду. З ним часто таке трапляється. Свен витяг з торби металеву ключку й приготувався бити. Він ставав усе похмурішим, а на м'ячик дивився, ніби на свого найзапеклішого ворога. Піт краплинами виступив на його чолі. Ця його реакція була мені знайома. Так не раз траплялося з ним і в дитинстві. Коли щось не клейлося, Свен лютував і пітнів.

Він дістав хусточку з кишені старих сірих штанів і обтер чоло. Разом з хусточкою випало щось і м'яко опустилося на траву.

То був трамвайний квиток.

У мене небагата уява, та все ж щось у цьому квиткові було дивне. Маленький кремовий прямокутничок, яким користуються в міському трамваї. Мені одразу ж подумалося про вишневого кольору «ягуар» і «мерседес» із пропорцією фірми та штатним водієм. А ще ж існують таксі. Звідки, на Бога, в судновласника Свена Гольм-Свенсена взявся в кишені трамвайний квиток?

Він саме заніс ключку для удару, і я завмер, як ота відома усім мишка. М'ячик аж свиснув з місця, гарно й чітко перелетів через плесо ставка й приземлився на моріжку поряд з восьмою лункою. Я хотів нахилитися за квитком, бо потреба утримувати поле в бездоганному стані закладена у підсвідомості кожного гравця, однак Свен сторчголові кинувся за м'ячем, і я побіг услід за ним. Той квиток міцно засів мені в голові. Маленький кремовий клаптик паперу у поєданні зі Свеновим неспокоєм набував якогось зловіщого значення.

Я дедалі менше розумів, навіщо Свен витяг мене о цій пізній порі на гольфбан. Він гнав уперед полем, наче розлютований бик.

Та враз зупинився. Ми саме були на півдорозі між тринацятю та чотирнадцятю лунками. Питання, яке він випалив, було несподіваним, приголомшивим і, здавалося, зовсім недоречним.

– Гадаєш, Карен здатна подбати про себе?

– Карен? – перепитав я.

На мить мені так звичнно защеміло серце. Карен – дівчина з балади моого життя, та, що кохала другого, а одружилася з третім. Вона вийшла заміж за судновласника Еріка Гольм-Свенсена, Свенового брата.

– Карен, – повторив я. Я щоміті можу викликати її образ в уяві, роблю це по кілька разів на день. І щоразу бачу її в одній і тій же ситуації. Вона сидить верхи на паркані моєї матері в Бакке, міцно обхопивши п'ятами поперечину. Важке світле волосся спадає їй на чоло, і вона дивиться на мене спідлоба своїми блакитними, заледве притомними очима.

– Хіба ми не можемо залишитися просто друзями, Мартіне? – сказала вона тоді.

Друзями? Авжеж, ішлося про те, що комусь треба було цим задовольнитися. Ясна річ, мені.

– Ти чув, що я сказав? – долинув голос Свена.

– Так, – відказав я. – Все чув. Ти запитав, чи Карен, на мою думку, змогла б подбати сама про себе. Цілком у цьому переконаний. А що хіба? Ти маєш на увазі щось конкретне? Чогось боїшся?

– Ні, це зовсім не те, – Свен стояв, потупивши погляд. – Мені здається, вона потребує захисту.

– Але ж Ерік... Її зможе захистити власний чоловік, якщо в цьому виникне потреба.

– Ерік... – тільки й кинув Свен, і годі було здогадатися, що ж він хотів сказати.

Так само несподівано, як допіру спинився, Свен позбирав свої ключки і рушив далі. Хотів мені щось розповісти, але з якихось причин роздумав. Я знову поплентав услід за ним. Свен не зронив більше ні слова, і ми в повному мовчанні дійшли до останньої, вісімнадцятої, лунки.

Смеркалося. Я глянув на годинник. Стрілки показували пів на десяту.

Коли ми повернулись до клубу, там, під будинком, стояла якась дівчина. Вона махнула рукою, і Свен помахав їй у відповідь. У першу мить мені здалося, що то Карен. Волосся в неї було таке світле, аж видалося сірим у присмерку. Вбралася вона в білу сорочку й вузькі сірі штані, а фігурка саме пасувала дівчеські, готовому кинутися в обійми чоловіка. Судячи з усього, це була одна із Свенових марципанових манекенниць.

Коли ми підійшли ближче, дівчина всміхнулася, й усміх той виявивсь несподівано стриманий. Очі мала великі, сірі і серйозні, з іскрінками десь глибоко на дні, високе чоло над самим переніссям перекроювала вперта складка. Здавалося, тією складкою дівчина активізує думки, що ховаються всередині голівки.

Схожість зі Свеновими цукерковими лялечками була тільки зовнішньою. Важко собі уявити, де він її розшукав.

— Я чекала на тебе, Свене,— мовила вона ледь холоднувато.

— Вибач, Лізо,— сказав Свен. — Лізо, це — Мартін Вакке. Ну а це — Ліза. Панна Лінд...

— додав він.

Якусь мить ми всі троє стояли дивно розгублені. Остання машина саме виїхала з паркувального майданчика перед клубом, залишився тільки мій синій «фольксваген».

— Уже пізно,— промовив урешті Свен. — Та мені зовсім не кортить повернатися додому. Лізо, може б, ти поїхала до міста разом з Мартіном? Хочу пройтися ще раз останньою дистанцією.

— Я можу побуди з тобою,— запропонувала Ліза.

— Я волів би зостатися сам. Мушу обміркувати одну проблему.

— Незабаром ніч,— не здавалася дівчина, в її голосі бриніло занепокоєння. — Може, дозволиш усе-таки побуди з тобою, Свене?

— Поїдь з Мартіном, будь ласка,— відказав він коротко. — Мартіне, будь такий ласкавий і замов для мене таксі за сорок п'ять хвилин. Хай чекає на мене тут, на майданчику, бо клуб уже зачинений.

— Згода.

— Дякую за гру, Мартіне. Добраніч, Лізо, побачимося згодом.

Свен уявив ключки і подався до сімнадцятої лунки. Ми стояли і дивилися йому вслід. Він збентежив мене. Я помітив, що складка на Лізиному перенісся стала глибшею.

— Не треба лишати його самого,— мовила Ліза. — Останнім часом він на себе не схожий. Мене непокоїть...

— Непокоїть — що? — запитав я.

Вона не відповіла. Кремезна, ледь сутула постать Свена зникла в сутінках. То востаннє я бачив його живого. Та тоді я цього, звісно, ще не знав.

Повертаючись до міста, я намагався їхати якнайповільніше.

Мені подобалася моя сусідка. Я дивувався, як же повільно слід би було мені повзти, щоб вона врешті-решт запідозрила щось дивне у моїй поведінці. Та, зрештою, нічого дивного, така дівчина, певно, не звикла, щоб її отак відшивали.

Я не міг увесь час дивитися на неї, бо мусив пильнувати за дорогою. Та щоразу, поглядаючи праворуч, чи не виїжджає з бічної вулиці якийсь транспорт, бачив її інтелігентне, з м'якими рисами обличчя. Вона прихилилася плечем до автомобільних дверцят, випроставши вперед ногу в темній панчосі, і ввесь час, доки ми їхали, не зводила з мене погляду. Але її поза не провокувала, в ній не було навіть натяку на кокетство. Дівчина із зацікавленням слухала мої балочки. Мушу визнати, Ліза уміла слухати.

Легкий аромат її парфумів нагадував дух розігрітих сонцем гвоздик. Усі парфуми викликають у мене асоціації з сонячними променями. Це, напевно, спогад з далекого забутого дня у дитинстві, коли якась гарна тітонька нахилилася до мене, виринувши із сонячного сяйва у садку, і поцілуvala. Навіть у сутінках та вночі парфуми викликають у моїй уяві образ сонячного дня. Дуже приемна асоціація.

— Розкажіть мені про Свена,— попросила вона. — З його слів я знаю, що ви — один з його найближчих друзів.

Отже, вони зі Свеном були близькими знайомими, настільки близькими, що розмовляли про його найкращих друзів. Не знаю чому, але її запитання викликало в мене легку розгубленість. Я здивувався:

— Хіба ви самі недостатньо його знаєте? — Мабуть, не дуже коректно отак випитувати...

— Я гадала, ви можете розповісти про нього виключно приемні речі.

Я ледь не почервонів од сорому.

— Звичайно,— відповів я. — Але його поведінка, не надто пристойне поводження з жіноцтвом... Люди полюбляють говорити саме про це...

— Я — не «люди»,— сказала Ліза. І що вона мала на увазі?

— Ми зі Свеном були друзями і сусідами ще з дитячих років,— почав я. — Та про це ви, напевно, чули. І в нього, і в мене є старші брати. Наш гуртків був не гіршим, та й не ліпшим від інших гуртків... Ми мешкали в передмісті столиці Берумі. Свен та Ерік по любляють оточувати себе купою всіляких витребеньок. Але не дайте себе ошукати. За тією показовістю ховаються найпорядніші та найчесніші люди цього міста.

— Я знаю.

Знає, та все ж випитує. Певно, у неї свої сумніви щодо Свена, вона ж не знайома з ним стільки років, як я.

— А ви? — поцікавилася Ліза. — Чим займаєтесь ви?

— Я — вчитель. Класний керівник п'ятого англійського у школі в Бріскебю.

— Це чудово!

— Я й сам так вважаю.

— А діток ви не оточуєте всілякими витребеньками?

— Ні, я комплексую в іншому.

От бісова дівка. Їхали б ми довше, вона зуміла б розкласти по поличках усе моє життя. Спокійно сиділа, прихилившись до дверцят моєї машини, і обстрілювала мене своїми відвертими запитаннями.

— Ручуся, всі дівчатка в класі закохані у вас.

Ці слова мене просто приголомшили. Я обернувся до Лізи, але на її обличчі не було й тіні насмішки, лише серйозна констатація. Що ж, коли вона так каже, то, мабуть, це правда. Якщо містична жіноча солідарність існує насправді, то Ліза пригадала, очевидно, свої шкільні роки.

Якийсь час вона мовчала. Сиділа під дверцятами й мовчала, а мені знову здалося, ніби вона чимось занепокоєна. А може, тепер настало моя черга розпитувати? Та перш ніж я встиг щось сказати, Ліза випросталася і потерла пальцем перенісся.

— Висадіть мене тут, будь ласка,— випалила вона. — Я візьму таксі.

— Може, я все-таки відвезу вас додому?

— Ні, дякую. Я хочу взяти таксі.

Я зупинив машину і вийшов. По той бік вулиці, на Гегдегаугсвеен, стояло п'ять вільних таксі.

— На добраніч, Лізо,— мовив я. — Дякую за прогулянку. Сподіваюся ще побачити тебе.

Вона стояла й мовчки дивилася на мене. Її спокійні сірі очі мали дивовижну силу. Мені враз забаглося бути отим учителем, в якого вона закохалася в п'ятому класі.

— Сподіваюся побачити тебе,— повторив я.

— Побачиш обов'язково,— запевнила вона. — Ми зі Свеном маємо намір одружитися.

Я поїхав просто додому, залишивши ключки на задньому сидінні.

Настрій був препоганий. Я глянув на годинник, минуло вже півгодини, і я замовив для Свена таксі.

Мені було про що поміркувати.

Свен хотів побалакати зі мною, його щось непокоїло, однак єдине, чого я добився від нього, була фраза, що хтось повинен подбати про Карен. Річ сама по собі абсурдна і без жодного взаємозв'язку. Годі й збагнути, що він мав на увазі. А Ліза з сірими очима та з серйозною складкою на перенісся, Ліза у серпанку легких сухуватих парфумів, запах яких нагадував нагріті сонцем гвоздики, мала одружитися зі Свеном. Свен плюс його вишнево-червоний «ягуар», перстень-печатка на мізинці та столик постійного клієнта у «Бристолі». Він має-таки смак! Цього я завжди був певен.

Я приготував собі мартіні, самотнє мартіні для самотнього чоловіка. Приготував поамериканському — взяв порожню пляшку з-під вермуту і влив туди склянку джину, одним духом вихилив, ліг і відразу заснув.

Дивно, але останнє, про що я подумав, перш ніж заснути, були не Лізині сірі очі, а жовтий трамвайній квиток, який випав з кишені Свена і плавно опустився на траву поміж сімнадцятою та вісімнадцятою лунками на полі для гольфа.

Коли кілька хвилин по шостій задзвонив будильник, я зірвався на рівні ноги. У голові засіла одна-єдина думка — гольфбан.

Я вже, певно, казав, що граю в гольф не заради самого гольфа. Насправді я вважаю його найнуднішою грою в світі. Я граю в гольф, аби мати змогу з чистим сумлінням поволі пройтися між пів на сьому до восьмої години ранку околицями Богстада. Торба з кількома ключками забезпечує мені оце чисте сумління.

Хтось медитує за стійкою бару – чудове місце для такої мети. Інші виrushaють у мандри по Нурмарці або годинами сидять над водою й рибалять. Теж непогано. Але для чистої медитації, щоб досягти найвищого ступеня насолоди, найідеальнішого порозуміння з самим собою, кращого місця, ніж вранішній Богстад, не знайти.

Небо над полями нагадує не блакитну тацию, а велетенську прозору синю баню, ковпак з мерехтливого, переповненого світлом скла. Сонце поволі котиться собі краєм купола, а світло золотової прохолодно сіється на землю. Тиша незвичайна, і була б, певно, досконалю, якби не зграйка ластівок, які час від часу злітали в небо, і здавалося, ніби по прозоро-блакитному склі розбризкали чорнило.

Моріжок підстрижений і мокрій від роси. Богстадське озерце з темним, зелено-блакитним плесом зачайлося в тіні пагорбів на північному боці.

Я вийняв свою торбу з чотирма різновидами ключок і ступив на поле. Мав лише два м'ячики. Про себе вирішив користуватися тільки одним і бігати його шукати, аби тільки не закотився бозна-куди. Другого приберігав на крайній випадок.

Окрім мене, на полі не було живої душі, а на паркувальному майданчику – жодної машини, окрім моєї власної. Я знов, що в найближчі півтори години ніхто мене не потурбує, бо перші ранні пташки почнуть сходитися не раніше восьмої. А тоді вони мені вже не страшні, бо за той час я звичайно доходжу до п'ятнадцятої лунки.

Я ввіtkнув кілок для першого удару, поклав на нього м'ячик, витяг з торби ключку, старанно прицілився, але, як завжди, надто швидко притиснув до себе правий лікоть. Щоправда, цього разу мені пощастило більше, ніж звичайно, бо м'яч полетів майже в потрібному напрямку, у кожному разі досить далеко. Я знову запахав ключку до торби, дістав залізний гачок, закинув торбу на плече і почимчикував униз до першої лунки.

Нішо у світі мене зараз не хвилювало.

Першу лунку я пройшов відмінно. Окрилений цим непередбачуваним успіхом, яким вочевидь завдячував тільки випадковості, я, вдоволений, подався далі. Пощастило мені й з другою лункою, і я впевнено посувався далі у бік Фоссума, де під лісом була наступна лунка. А ось перед четвертою м'ячик, як завжди, влетів у Долину смерти. Мені довелося докласти трохи зусиль, аби вибити його звідти.

Свен був на похороні. Це Долина смерти нагадала мені про похорон.

Я рушив до п'ятої лунки на місці Богстадського озерця, потім поволі угору схилом до шостої. Нарешті спинився біля сьомої, тепер слід було перекинути м'яч через бухточку озера до восьмої лунки.

І раптом я знову побачив його.

Він лежав на шовковистій траві, на тому самому місці, що й учора ввечері. Однак цього разу я таки нахилився і підняв його. Квиток був вогкий від уранішної роси. Я розгладив його і поклав до кишені сорочки.

Я повів гру далі, лишаючи по собі лунку за лункою. Та звичайно втіхи від ранкової гри вже не мав. Маленький кремовий трамвайній квиток муляв мене в кишені, просто над серцем.

Я глянув на годинник. Була майже восьма, я вже пройшов сімнадцяту лунку і з острівом поглядав на вісімнадцяту.

Ймовірність, що м'ячик ляпне в воду між сімнадцятою та вісімнадцятою лунками, була дуже велика. З такою ж самою ймовірністю він міг приземлитися у піщаному кар'єрі, який тягнувся вздовж стартової лінії перед вісімнадцятою лункою. Відстань від сімнадцятої до вісімнадцятої становила десь метрів п'ятсот, і нормально її проходили за п'ять ударів. Проте, якщо м'яч долітав до кар'єру, його можна було пробити одразу навпроти до вісімнадцятої лунки.

Перші два удари вдалися на славу. Та коли я вже стояв посередині дистанції, на самому краю кар'єру, третій м'яч схібив убік. Хай би собі там і лежав, звісно, але я був хворобливо честолюбний, мені зовсім не хотілося, аби хтось з гравців поліз у кар'єр за своїм м'ячем, а знайшов ще й з десяток м'ячиків з ініціалами М.Б.

Я поклав на траву торбу, взяв одну ключку і зсунувся піщаним схилом у кар'єр.

М'яч, на щастя, залетів недалеко, я відразу помітив його. Він не скотився униз, а спинився так вдало, що з того місця можна було повправлятися в ударах по піску.

Я підняв ключку, намагаючись думати про свій правий лікоть, і вдарив по м'ячі.

Ш-шух, проспівав пісок. М'яч залишився на місці. Я вдарив ще раз.

Ш-шух, дзень, прозвучало на цей раз, і м'ячик вилетів з кар'єру нагору.

Тихенький дзенькіт не міг бути спричинений ударом ключки по м'ячі. Звук був різкіший, наче від удару металом об метал. Я колупнув ключкою пісок і наткнувся на перстень-печатку Свена, той самий перстень, який завжди муляв мені очі.

Однак перстень там не лежав сам по собі. Він міцно сидів на руці свого власника, а рука виглядала з піску неподалік вісімнадцятої лунки на гольфбані у Богстаді.

2

Я стояв у дивному заціпенінні й мав таке враження, ніби це відбувається не зі мною.

Росяна трава над краєм кар'єру парувала, бо сонце почало пригрівати, блаклій опаловий відтінок неосяжного небесного склепіння щораз більше переходив в інтенсивну синяву. Зграйка дроздів пролетіла наді мною, і мені подумалося, що вони цього літа, певно, об'їли усі вишні.

Я не знов, що робити. У першу мить шок заблокував мій мозок, і все довкілля сприймалося, мов уві сні. За мить свідомість прояснилася, і я до болю виразно відчув, що не сплю.

Першої миті в думках зринув мій п'ятий англійський. П'ятнадцять хлопчаків, котрі справедливо констатували, що дівчатка класу більше користуються моєю симпатією, аніж вони. П'ятнадцять чесних, бешкетних, зарозумілих та сором'язливих хлопців, що хаотично шукали собі майбутній зразок чоловіка для наслідування, а тому наслідували усіх нараз. Невже це неймовірний, колосальний, гротескний розіграш? Але навіть хлопчаки з п'ятого англійського знають межу. Тут місця жартам не було.

Скільки сягало око, не видніло жодної живої душі.

Кар'єр був тихий і пустельний. Ноги мої вгрузли в пісок, я так і не зрушив з місця, відколи вибив м'яч. Моя опала рука все ще стискала ключку. Я роззирнувся.

Здавалось, піщана лавина відрвалася від порослого травою краю кар'єру і зсунулася вниз, аж до Свена. Мої власні сліди вели широкою дугою до того місця, де я зараз стоїв. Там, де стався зсув, пісок був, наче посмутований. Ще одна низка слідів вела від того місця, де кілька хвилин тому стояв я.

Я нахилився до мертвої руки й спробував намацати пульс, якого не могло бути.

Ясна річ, я вчинив дурницю, набравши в пригорці піску й обережно присипавши мертву руку. Неспроможний був дивитися, як вона стирчить з піску, – заціпеніла Свенова рука. Я покинув ключку і видряпався з кар'єру, ступаючи у власні сліди. «Свенова торба з ключками», пригадалося мені. Цікаво, де вона поділася. Та я не міг змусити себе додумати цю думку до кінця. Хай розбирається поліція.

Я попростував полем до клубу. Гольфбан уже перестав бути моїм мирним ельдорадо, моїм едемом, де людині можна помедитувати, насолодитися супокоєм у золотавому вранішньому свіtlі під опаловим склепінням. Тепер це було звичайнісіньке зелене поле під синім, безхмарним небом, а стежка привела мене до клубу та до телефонної будки. 42 06 15 – номер телефону кримінальної поліції Осло. Цей номер час від часу оголошували по телевізору після закінчення вечірніх новин. Я знов його напам'ять.

Я подзвонив у поліцію.

Один з тренерів сидів поблизу телефонного апарату в роздягальні. Я розповів йому, що сталося, й порадив зупинити гравців та попросити їх повернутися до міста. На майданчику уже припаркувалося кілька автомашин, а тренер сказав, що на поле вийшло десь-дванадцять гравців.

– Ну, що ж, – сказав я, а собі подумав, що міне ще чимало часу, доки вони дійдуть до вісімнадцятої лунки. Звичайна гра зазвичай триває дві з половиною години: поліція встигне туди раніше. – Я буду біля піщаного кар'єру, між сімнадцятою та вісімнадцятою лунками. Як приїде поліція, пошліть їх туди.

Тренер ні про що не розпитував. Він, певно, належав до числа тих небагатьох людей, що приймають інформацію без зайвих балачок. Я стовідсотково був певен, що він зуміє утримати новоприбулих гравців від виходу на поле.

Отож я стояв над кар'єром і чекав.

Поліція прибула двома автомобілями й, на щастя, без сирен. Не знаю, як там вони гнали вулицями, але на паркувальний майданчик хоч і в'їхали на шаленій швидкості, однак зовсім безгучно. Семеро чоловіків у сірій уніформі вмить вискочили з машин. Тренер показав їм, куди йти, і вони рушили в мій бік.

Серед поліції я впізнав Карла-Йоргена Галля. Напевно, він саме мав чергування, коли я подзвонив. Такий самий худющий та розхристаний, як і багато років тому, коли ми разом готувалися до іспитів. Моя мати полюбляла казати, що в нього рентгенівські очі.

— Це — судновласник Свен Гольм-Свенсен, — сказав я. — Його засипали піском у кар’єрі. Він мертвий.

Поліції зазирнули в кар’єр.

— Сліди, які ведуть до ключки, мої, — пояснив я. — Ключка теж моя. Я вибивав м’яч і вдарив... вдарив... по його руці.

— Чому ж, заради всього святого, ви не розкопали його? — запитав один з прибулих. Він тримав у руках маленький чорний саквояж. Лікар, подумав я.

— Перевірте, чи він живий, — звелів Карл-Йорген Галль.

Доктор спустився у кар’єр. Він ішов тим самим шляхом, що й я, ступаючи поряд з моїми слідами. Він потягнув за мою ключку, і я знову побачив Свенову руку. Лікар помацав пульс.

— Мертвий. Смерть настала багато годин тому.

— Заблокуйте все поле, — звернувся Карл-Йорген Галль до одного з поліціїв. — Обдзвоніть усіх, кого необхідно.

Усю велетенську поліційну машину було заведено.

Першим прибув фотограф. Безнастінно спалахував бліц його фотоапарата. Він то він стояв на краю поля і фотографував згори кар’єр, то спускався вниз і фотографував там. Потім у кар’єр зійшов інший службовець. Він підняв мою ключку, руки у нього були в рукавичках. Ага, подумав я, відбитки пальців. І тут уперше мене приголомшила думка, що підозрюваним номер один можу бути і я сам.

Кілька автомобілів завернули на паркувальний майданчик. Мені аж мерехтіло перед очима від сірих одностроїв.

А потім вони викопали Свена. І знову заблизько відстані. Здавалося, всьому цьому не буде кінця-краю. Найбільше мені кортіло повернутися і втекти геть від того сіромундирного шарварку, але я мусив довідатися, чому вбито Свена. Він був моїм другом, а хтось учинив це вбивство.

Свена застрелили. Хтось вистрелив у нього з дуже близької відстані.

Тіло поклали на ноші і накрили ковдрою. Забрали Свена, який тільки-но вчора казав, що не бажає квітів на власному похороні. Мені аж мурашки пішли поза шкіру.

Поволі верталися відчуття. Мене огорнув сум, однак він був замішаний на зненависті до того, хто вбив Свена. Карл-Йорген Галль мусить розшукати вбивцю, а якщо не він, то це зроблю я сам.

— Розкажи, Мартіне, усе, що знаєш, — почав Карл-Йорген.

Я здригнувся. Дотепер я був лише глядачем, і ось раптом мене витягли на сцену і попросили взяти участь у виставі.

— Я знаю не так-то й багато. Свен зателефонував мені вчора ввечері, десь о пів на восьму, і запропонував зіграти в гольф. Так ми й зробили. Наскільки пригадую, ми попрощалися о десятій. Він сказав, що хотів би побути на самоті і ще раз пройти останню дистанцію...

— Навіщо?

— Щось йому не давало спокою.

— Він розповів тобі, що саме?

— Ні.

Поліційний інспектор Галль змінив тему.

— Чому ти не викопав Свена, коли помітив його руку? Хіба не природно було б так учинити? Це ж перший інстинктивний порух...

Про це я взагалі не думав. Але після слів Карла-Йоргена мусив визнати, що такий вчинок і справді був би найприроднішим. Однак я цього не зробив.

— Ну... — почав я. — Ти маєш рацію... Ясна річ, це було б найприродніше. Але в голові у мене була одна-єдина думка, що Свен, напевно, лежить тут уже давно... з уchorашнього вечора.

— Звідки ти знат, що це Свен?

— Його перстень... Учора, коли ми грали в гольф, він без кінця потрапляв мені на очі.

— Але ти не викопав його, хоч і був певний, що він лежить там з учорашнього вечора. Чому?

Я замислився. Намагавсь проаналізувати свої відчуття, які обвалилися на мій мозок у той момент, коли знайшов Свена, і в яких тоді я ще не міг розібратися. Я глянув на Карла-Йоргена. Еге ж, подумав я, в нього й справді рентгенівські очі.

— Свен нервував. Казав, що його щось турбує, був як неприкаяний. Мені не хотілося залишати його самого на полі, та він переконав мене, попросивши трохи згодом прислати за ним таксі. Я так і зробив, викликав таксі, як тільки повернувся додому.

— Поясни мені, чому ти його не викопав, а правильніше сказати, звідки ти знат, що він мертвий, коли знайшов його?

— Немає пояснення, це було цілком інтуїтивно. Я знат, що він мертвий і, як я уже казав, давно, тому й кинувся чимдуж дзвонити в поліцію, нічого не чіпаючи. Хіба я погано вчинив, що не напорпав тут і не наплутав слідів?

— Добре, та все ж ніяк не збагну, звідки у тебе було таке тверде переконання, що Свен неживий?

Я розумію його, але тут зібралося вкупі стільки дрібниць, у повітрі витало ошмаття якихось почуттів, настроїв, думок, трамвайній квиток, похорон консула Гальворсена, Карен, яка, на думку Свена, потребувала захисту, і Ліза. Ліза, заручена зі Свеном.

Я зовсім не мав наміру приховувати щось від Карла-Йоргена. Ми знайомі ще зі студентських часів. Він ніколи не був моїм близьким другом, однак я непогано знат його. Ні, я зовсім не хотів нічого приховувати від нього. Просто мені вдавалося марною справою пояснювати йому, змусити його відчути оту нервозність, яка йшла від Свена і міцно засіла у моїй свідомості.

— Отже, ти останнім бачив його живого.

— Так. Я та вбивця. — Карл-Йорген не відповів. — Сподіваюся, ти не думаєш, що це я його...

Інспектор і далі мовчав, стояв і дивився на мене своїми світлими проникливими очима.

— Свен усе ще холостякував? Чи, може, одружився?

— Ні,— відказав я. — Але він був заручений. Я відвозив його наречену до міста, і вона розповіла про їхній намір одружитися. Їй також не сподобалося, що Свенові забаглось лишитися на полі. Ми саме й розмовляли про це дорогою назад.

— Як її звуть?

— Ліза. Ліза Лінд.

— Де вона живе?

— Цього я не знаю.

— Ти щойно сказав, що підвозив її додому.

— Ну, не зовсім так. Вона висіла на Гегдегаутсвейні, щоб взяти таксі.

— То ти не знаєш, де вона живе?

— Ні.

Він знову якусь мить прискіпливо дивився на мене. Он що воно означає, стояти вічна-віч із Законом, а Закон при цьому знає, що ти останній бачив замордовану жертву.

— Я їду в судноплавну компанію, щоб поговорити з Еріком. Можеш поїхати зі мною.

Люди у сірих строях залишилися біля клубу. Ми сіли в мою машину. Закон і я. Закон, з яким я готувався до вступних іспитів і вкупі з яким колись провів чимало приємних вечорів. Я ніколи не відчував перед ним бозна-якого респекту. Зате тепер поважав його безмежно. Слід би тобі віддати трамвайній квиток, подумав я, але ще трохи його притримаю. Ти вкінеш його в цю досконалу поліційну машинерю, розглядатимеш та аналізуватимеш за допомогою лабораторних методів і цілої армії сіромундирників. Але спершу я сам проаналізує все, що з ним пов'язано, бо маю більшу фору. Я знат Свена, людину, яка крилася за показним блиском багатія-судновласника, людину з усіма її комплексами та дурницями. Свена, який, незважаючи на все, успадкував від свого дідуся-шкіпера здоровий глузд і зумів знайти у житті таку жінку, як Ліза. Де ж він, у дідька, розшукав її?

А коли довідався, де ж саме, не міг оговтатися.

Він знайшов її у приймальні власного офісу, у велетенському новозведеному будинку на Клінгенбергстале. Вона сиділа у сірій спідниці та білій блузці і нічим не відрізня-

лася від справжньої секретарки. Була бліда, а складка на перенісі наче поглибала з уchorашнього вечора.

— Пан Свен Гольм-Свенсен ще не приходив,— мовила Ліза. І чому вона так квално випалила ці слова?

— Я інспектор Галль з кримінальної поліції Осло,— назався Карл-Йорген. — Хотів би поговорити з Еріком Гольм-Свенсеном.

Вона не відповіла.

— Лізо,— втрутівся я. — Я розповів інспекторові, що ти була заручена зі Свеном.

— Була?... — пролепетіла вона.

— Свен — мертвий.

Вона не промовила ні слова. Схилила голову і сковала обличчя в долонях. За мить підвела очі й щосили потерла кулаками щоки, ніби хотіла повернути у них життя. Ми з Карлом-Йоргеном стояли не ворухнувшись.

— Чому... Від чого він помер?

— Панно Лінд, проведіть мене до пана Еріка Гольм-Свенсена і я вам усе розповім. Які двері?

— Ось ці,— Ліза кивнула рукою, рушила попереду нас і постукала в двері.

Ерік сидів за столом і розмовляв по одному з двох телефонів.

Він глянув на нас, не припиняючи розмови, привітно махнув рукою, запрошуючи сісти на диван та в крісла, що стояли уздовж протилежної стіни. Ми сіли.

Ерік був кількома роками старший від Свена й дуже схожий на брата: така ж копія світлого волосся, міцні в'язи, кремезні плечі, трохи простакувате обличчя. А ще приязні розумні очі. Судячи з усього, він саме розмовляв з Лондоном і водночас по черзі оглядав нас трьох, переводячи погляд з одного на другого. Певно, ніяк не міг забагнути, чого це ми прийшли.

Кабінет Еріка нагадував парадний прийом, коли не брати до уваги письмового стола, як дві краплі води схожого на Свенів, а ще тут на стінах висіли картини Кая Ф'еля. Мені здавалося, що зусібіч мене споглядають обличчя мадонн, було від чого нервувати. Навіть якби та нервозність не тіпала мною ще раніше... За якийсь час Ерік поклав слухавку й сказав:

— Привіт! Закон так рано на ногах?

Він підвівся і підійшов ближче, аби привітатися з нами.

— Доброго дня, Карле-Йоргене, не бачив тебе уже багато років. Що це ви з Мартіном робите, шукаєте грабіжника? Сідайте, будь ласка...

Ніщо в його осяяній усмішці не зраджувало, що він знає більше, аніж каже. А те, що ми з Карлом-Йоргеном розшукуємо злодія, було сказано не всерйоз. Його, напевно, цілком збив з пантелику наш візит. Та раптом він помітив вираз наших облич.

— Щось сталося?

— Еріку, мені прикро говорити, але твій брат... мертвий.

— Мертвий?.. — Ерік отетеріло дивився на інспектора. — Він був здоровий, мов огірок, коли пішов од мене вчора пообіді. Чому ж ніхто не сказав мені, що Свен хворів? Мертвий, кажеш?..

Він наче не міг забагнути почутого.

— Мертвий, Еріку. Мартін знайшов його вранці на гольфовому полі у Богстаді. Його... застрелено.

Ліза ручкою затулила рота рукою, щоб погамувати крик. Вона вміла володіти собою. Ерік побагровів.

— Де він?

— Наши спеціалісти залагоджують усі необхідні формальності. Але зараз, хоч як це брутально звучить, я б хотів задати кілька запитань тобі та панні Лізі.

Ерік схопився на ноги, пройшов у один кінець кімнати, а тоді знову повернувсь до письмового столу, зняв слухавку й заговорив з дамою на комутаторі:

— Мене не турбувати. Пошліть панну Гансен у мою приймальню і попросіть, щоб вона нікого не впускала.

Він знову обернувся до нас. У кабінеті запала тиша.

— Чи можна подзвонити Карен? — попросив Ерік. — Це ж нікого близчого немає, окрім нас... ми, мов маленька родина...

— Так, звичайно, хай приїздить сюди. Але розкажіть мені, будь ласка, деякі подробиці ще до її появи...

Мене вразило, що він без належної поваги ставився до Лізи, хоча саме вона була захочана у Свена, настільки закохана, що збиралась одружитися з ним.

Карл-Йорген не вдавався в деталі, кількома реченнями зобразив ту кошмарну сцену, глядачем якої я був, коли стояв на краю піщаного кар'єру в Богстаді. На хвильку він змовк.

– Певно, це звучатиме банально, але... чи були у твого брата вороги?

– Вороги, – повторив Ерік. Сам того не підозрюючи, він вклав у те слово відтінок скепсису. – Суднобудування – статечний бізнес, у ньому не буває ворогів. У суднобудуванні є конкуренти, але це – частина гри і ми любимо її правила. Ми не займаємося скачками, театром чи шоу-бізнесом.

– Може, особисті вороги?

– Можливо, – погодився Ерік. – Безперечно знайдуться такі, хто нас недолюблює. Ми заробляємо грубі гроші, і не всім це до вподоби. Хіба вельможним дамам, котрі сподіваються на фінансову підтримку... Окрім того, судновласника, за невеликим винятком, сприймають здебільшого як багатого пролетаря. Парадокс, так би мовити...

За всіма зовнішніми нашаруваннями та комплексами Ерік зберіг здатність до самоаналізу. Я все більше захоплювався ним.

– Панно Лінд?

– Ні, не думаю, що в нього могли бути вороги, у тому сенсі, який ви маєте на увазі, – відповіла Ліза. – Він є... я хотіла сказати, був... страшенно доброзичливий.

Дівчина тихенько заплакала.

– Мартіне?

– Він міг дратувати, – мовив я. – З тих самих причин, які уже назвав Ерік. Та Свен не з тих людей, на кого можна затаїти зневість.

– Але ж його хтось-таки вбив!

Нам заціпило.

– Чи міг хтось передбачити Свенову смерть? – не вгавав інспектор.

У великому кабінеті було зовсім тихо.

– Я, – сказала Ліза. Вона сказала це рішуче і з притиском, навіть з якимось упертим виразом на обличці.

– Карле-Йоргене, чи можна зателефонувати одному з наших адвокатів? – попросив Ерік.

– Звичайно. Кому саме?

– «Гельмер, Гельмер, Гельмер і Банг».

– Вистачить і одного. Телефонуйте.

Ми мовчки прочекали хвилин з десять. Прийшов Банг. Карл-Йорген пояснив йому причину, через яку ми зустрілися. Адвокат Банг незворушно вислухав.

– Чи міг хтось передбачити смерть Свена?

– І так, і ні, – відповів адвокат.

– Можете пояснити і «так», і «ні»?

– Чисто по-людському – звичайно, ні. Судновласник Свен Гольм-Свенсен був поважаною людиною, милим і добрим чоловіком.

Я перейнявся повагою до адвоката Банга. Він зумів розпізнати суть Свена за усіма показними нашаруваннями.

– А з матеріального погляду, я б сказав «так». Він надзвичайно заможна людина.

– Хто його спадкоємець?

Адвокат прокашлявся.

– Братья Гольм-Свенси склали двосторонній заповіт, за яким живий успадковує маєток другого. Пан Ерік одружився два роки тому і переписав свою частку компанії та свої маєтності в спадок дружині. А пан Свен після заручин переписав свою частку на користь панни Лізи Лінд.

Ми всі четверо водночас перевели погляди на Лізу. Вона була бліда. Щоки у червоних плямах від плачу, вся якась розчімhana. Однак упертий вираз не сходив з її обличчя.

– Коли Свен Гольм-Свенсен змінив свій заповіт на користь панни Лінд?

– Три місяці тому.

– Панно Лінд, скільки часу ви були знайомі з паном Свеном Гольм-Свенсеном?

– Пів... року.

– Де ви з ним познайомились?

- Тут. В офісі.
- Й заручилися з ним. Коли це сталося?
- Два місяці тому.
- Ви знали про заповіт?
- Так.

Я собі зовсім не подобався. Поліційний інспектор Карл-Йорген Галль також мені не подобався. Він сприймав почуте, немов якусь історійку з дамського журналу про роман вродливої секретарки та її шефа. Хіба що вбивств там не буває. У фейлетонах вони живуть щасливо все життя. До природної смерти, звичайно.

Інспектор знову змінив тему.

- Коли ви бачили його востаннє, панно Лінд?
- Учора ввечері... На полі для гольфу. Я поїхала додому з учителем Бакке. Свен захотів ще трохи побути в клубі.

- А після того ви його, ясна річ, не бачили. Щойно ми переступили поріг приймальні, ви одразу ж сказали - хоч ніхто нічого й не питав, - що пан Гольм-Свенсен ще не приходив. Чому ви вирішили, що нам треба поговорити саме з ним?

- Сама не знаю... Я сиділа й думала про нього... непокоїлася за нього...

- Чому?

- Я подзвонила Свенові рано-вранці, десь після восьмої, але він не підійшов до телефону. Економка сказала, що його не було вдома цілу ніч. Що ж дивного у тому, що я хвилювалася?

У двері постукали, й до кабінету заглянула секретарка.

- Прийшла пані Гольм-Свенсен...

Я майже забув про неї.

- Запросіть її ввійти.

Карен зайшла з усміхом на устах, і серце моє аж підстрибнуло. У короткій картатій бавовняній сукенчині та на низьких підборах вона здавалася сміховинно юною. Світла гривка волосся, як завжди, спадала на одне око. Ми підвелися.

- Це - інспектор поліції Галль, - промовив Ерік. - З адвокатом Бангом ти знайома?

Карен кивнула нам усім на знак привітання. Та щось у наших обличчях, без сумніву, стурбувало її, бо вона враз посерйознішала.

- Щось... сталося?

Ерік усе її розповів. Я не мав сил дивитися на неї, тож розглядав обличчя мадонни на одній з картин Кая Ф'єля.

У кабінеті запанувала мертвна тиша. Коли я обернувся, Карен стояла, сховавши обличчя на Еріковому плечі. Вона тихо плакала, а Ерік стримано гладив її по голові. Це було жахливо. Усе було жахливо цього теплого серпневого ранку.

- Пані Гольм-Свенсен, - звернувся до неї інспектор Карл-Йорген. - Сідайте, будь ласка.

Карен сіла на дивані поруч з Лізою. Ерік простяг їй носову хустинку. Вона витерла носа. Ми теж усі посідали.

- Я повинен поцікавитися, де ви обоє були вчора ввечері і коли востаннє бачили померлого?

Померлого... Коли він промовив це жорстоке слово, до мене вперше по-справжньому дійшов сенс усього, що сталося. Свена немає. Свена ніколи більше не буде. Він «померлий».

- Ти ж не вважаєш?... - почав Ерік і затнувся. Якусь хвилю помовчав. - Востаннє я бачив Свена, коли він виходив з офісу вчора пообіді. Було десь кілька хвилин до п'ятої. Що ж до мене самого... учора ввечері... Увесь вечір я був у домі.

Він брехав. Це впадало в вічі. Якщо це було ясно для мене, то для Карла-Йоргена тим паче.

- А ви, пані Гольм-Свенсен?

- Я не бачила свого швагра кілька днів.

- Ви ж сусіди по Мансерюд-Алле, чи не так?

- Правда. Та чи раз бувало, що ми не зустрічалися по кілька днів. Що я робила вчора ввечері?.. Нічого, сиділа вдома й читала, дуже рано лягла спати.

- Хтось у будинку може підтвердити присутність вас обох у домі?

- Ні, - вона ледь розгубилася. - Хоч як це смішно, але ніхто. Наш кухар у відпустці, а покоївка мала вчора вихідний день. Але ж це правда - я справді була вдома.

Вона поглянула просто в вічі Карлові-Йоргенові своїми сірими щирими очима.

— Гаразд, це лише формальні запитання. Я тільки попрошу вас поїхати зі мною на Вікторія-Терасе, в управління поліції, аби дати офіційні показання та підписати їх. Це проста формальність, як я вже казав. Чи можна скористатися вашим телефоном?

Він подзвонив на Вікторія-Терасе, щоб вислали машину.

— Можемо поїхати разом.

— Я вам ще потрібний? — поцікавився адвокат Банг.

— На даний момент — ні. Я зателефоную вам у разі необхідності.

Ми разом вийшли з Ерікового офісу, перейшли приймальню, де сиділа панна Гансен і зацікавлено дивилася нам услід.

Тільки-но ми вийшли у великі робочі приміщення, відчуття ізольованості враз зникло. Я чув перестук друкарських машинок, голосну розмову по селектору, через прочинені двері долинав стрекіт телетайпу, я бачив, як довгі смужки паперу винизувалися з апарату.

«Голмсен може взяти фрахт пшениці від затоки Святого Лаврентія до Англії. Рати по 45 шилінгів. Прохання якнайшвидше відповісти...»

Це, як казав Карл-Йорген, було формальністю, однак нам довелось по одному заходить до кабінету слідчого, давати свідчення та підписувати їх. Мені здалося, що це триває цілу вічність. Особливо зацікавила інспектора моя розповідь про те, що Свен хвильувався, ніби Карен загрожує небезпека. Йому, як і мені, було незрозуміло, звідки та небезпека мала взятися. Про що він розпитував Карен, я не знаю.

Нарешті мене відпустили. Я йому розповів усе, нічого не хотів приховувати від поліції. Нічого, окрім кремового трамвайногого квитка. Але ѿ його поліція одержить, ось тільки спершу навідається до трамвайногого управління Осло.

В управлінні мене привітно зустрів службовець, який стояв за канторкою.

— Мова йде про заклад, — сказав я. Магічне заклинання, яке безвідмовно діє на будь-якого власника азартної душі.

— Я знайшов цього квитка, і ось тепер ми з другом заклалися, чи можна встановити по ньому точний час і місце використання. Я кажу, що можна, а мій друг стверджує, що можливо встановити тільки напрямок, на який було продано квитка.

Чоловік за канторкою був сама люб'язність.

— Дайте мені півгодини, — попросив він.

— Півгодини? — У моєму голосі прозвучало шире здивування. — То я тим часом вийду надвір і випалю цигарку.

Коли я повернувся, службовець уже все з'ясував.

— Квиток продано восьмого серпня, увечері, — сказав він. — Одразу ж після від'їзду трамвая від зупинки Енербаккен, десь о дев'ятій з хвилинами.

Я подякував, повернувся назад до Вікторія-Терасе, піднявся просто до Карла-Йоргена й віддав йому квитка.

— Забув про нього, — мовив на своє виправдання. — Не знаю, чи має цей квиток якесь значення. Він випав з кишенні Свена, коли ми вчора грали в гольф.

— Чому ж ти тепер приніс його?

— Та ж кажу, забув про нього, — я сподівався, що вигляд у мене чесний і щирий.

— Чому ти вирішив, що квиток може мати якесь значення? І навіщо ти його підняв?

— Що він означає, довідайся сам, — відрубав я. — Мені доводилося чути про так званих «мовчазних свідків», я подумав, що, можливо, це один з них. А підняв його, бо так уже закладено у свідомості гравців у гольф — терпіти не можуть сміття на полі.

Карл-Йорген глипнув на мене своїми рентгенівськими очима. Чомусь він повірив, та не всьому. Бо таки не все було правдою.

Я вийшов і подався на пошуки вбивці.

Столиця була по-літньому тиха, сонна й розморена сонцем – останній тиждень перед початком нового навчального року. Мені пощастило, я мав ще у запасі чотири вільні дні.

Згадуючи про ту пору, пам'ятаю майже виключно лавочки в приміських парках та скверах, де просиджував, певно, цілими днями. Вирішив і близько не підходити до Енербаккена, доки не збегну, чого мені там слід шукати. Комусь може здатися підозрілим моє цілодenne блукання вуличками того району.

Однак удома всидіти я також не міг. Їздив містом або, як уже казав, сидів на лавочці то тут, то там. Подумки щонайциріше дякував міським садівникам. Раніше їй гадки не мав, скільки лавочок розіставлено в Осло для затишку й зручності його мешканців.

Кілька разів я телефонував до Карла-Йоргена. Нічого нового. Він працював ретельно. До управління поліції було запрошене членів гольфового клубу разом з черевиками, в яких вони були на полі того вечора, 12 серпня, в четвер. Їм також довелося детально описати маршрут своєї гри. Уявляти собі оцих гольфістів віч-на-віч із Законом було єдиною моєю розрадою. А серед них траплялися ще й холерики... Я наче чув стандартні запитання поліцая й відповіді, не менш стандартні:

– Сподіваюся, ви не вважаєте, що це я його...

Карл-Йорген зі своїми рентгенівськими очима не вірив ні кому. Він тільки виконував свій обов'язок і виконував його ретельно.

А я сидів на лавочці й думав...

Сидів на якісь алейці у товаристві стареньких паній та мамусь із візочками, з пісочниці долинав дитячий вереск. Але я того не помічав. Я звик до галасу шкільного подвір'я.

Перед очима в мене ввесь час пурхав маленький кремовий трамвайний квиток. Можна припустити, що Свен знайшов його, граючи в гольф, і, як чепурун, підібрав. Та в таку можливість я чомусь не вірив. Не мав сумнівів, що саме Свен їхав трамваєм із зупинки Енербаккен після дев'ятої години, в п'ятницю, восьмого серпня.

Чи була якась причина так думати? Була, й дуже поважна. Бо ж хотіс застрелив Свена. До певної міри трамвайний квиток ніяк не в'язався з образом Свена, так само як не в'язався в моїй свідомості той факт, що його вбили. Тому ці дві взаємонепов'язані речі й пов'язувались у моїй позбавленій будь-якої фантазії голові.

Я б міг розпитати Карен та Еріка. Міг би запитати й Лізу. Чи знають вони когось із кола Свенових знайомих у районі Енербаккен або чи відомо їм, що він побував там. Та я не мав права ні про що розпитувати. Надто важливим був цей факт, не варто, аби в ньому порпався ще хтось. Маленький трамвайний квиточок був ключем, десь існували двері, які ним можна відімкнути, а за тими дверима я сподівався знайти людину, яка б розповіла, чому вбито Свена.

Після візиту на Вікторія-Терасе до Карла-Йоргена я цілу середу та четвер провів, обходячи усі підряд міські лавочки. Тинявся без жодної мети, а думки мої кружляли по колу. Надто багато було вражень, незвичних і драматичних. Я не належу до тих, хто вміє мислити логічно.

Ранок у п'ятницю був лиглій і хмарний. Я подався до Фройнер-парку й вмостиився на одній із численних тамтешніх лавок. І знову почав усе спочатку.

Квиток було продано на зупинці Енербаккен у протилежний від центру напрямок. Та не міг Свен з доброго дива опинитися на Енербаккені, якось мусив спочатку туди дістатися, швидше за все власним ходом, припаркувати свою машину, а потім з якоїсь невідомої мені причини сісти в трамвай, який повіз його геть з міста. Або ж він поїхав машину далі, десь там її лишив, а сам пішки повернувся до Енербаккена. Залагодивши свою загадкову справу, сів у трамвай, щоб добрatisя до машини.

Чому він їхав трамваєм? Чому, чому? Лише з однієї причини – не хотів, аби хтось, хто, можливо, стежив за ним, знат, що в нього є власний автомобіль.

Однак усі ж знають, що у судновласника Свена Гольм-Свенсена є аж дві машини, подумав я й саме в цю мить натрапив на слід.

Очевидно, не всі знають про існування двох автомашин. Лише тим людям, які знали, хто він такий, було відомо про його дві машини. Для решти це був кремезний і трохи сутулій незнайомець. Чоловік у картатій сорочці та старих сірих штанях, у кишеню яких він запхав трамвайногo квитка.

Я сів у свою машину й поїхав через усе місто на Енербаккен. Їхав уздовж трамвайної колії. Навпроти зупинки на Енербаккені дорога стрімко пішла вгору. Я проминув зупинку, бо квиток указував, що їхати треба далі вгору, геть з міста. Спробував уявити се-

бе Свеном, ніби це він хоче десь припаркувати свого червоного автомобіля і шукає зручного місця. За два квартали з лівого боку я помітив вуличку, там паркувалося багато машин. Затишний маленький провулок наче припрошував звернути у нього. Та було тут не тільки це: на вуличці грали діти.

Я висів з машини.

То була ватага хлопчаків десяти-дванадцяти років. Чудово, діти – мій фах. Може, ці надто юні, але хлопці є хлопцями, так би мовити, в усіх вікових категоріях.

– Тут надійне місце для машини? – запитав я. Дітлахи витрішилися на мене.

– Знаєте, як буває: не встигнеш відійти, а машину вже хтось подряпав. Але тут, з вами, можна спокійно її залишати, еге ж?

Апеляція до їхньої доросlosti подіяла, мов олива на вогонь.

– Звичайно, ми приглядатимемо. Багато хто залишає тут свої тачки.

– Багато, кажете? А червоного «ягуара» коли-небудь бачили? – запитав я навмання.

– Так, – відповіло хором кілька голосів.

Я не повірив власним вухам. Усе це надто добре, аби бути правдою.

– К...коли? – Я спіймав себе на тому, що затинаюся.

– Першого разу ми бачили його у п'ятницю, два тижні тому.

Хлопчисько, який, судячи з усього, був ватагом, відповідав коротко й чітко.

– А вдруге – минулої п'ятниці. Обидва рази той дядько приїжджав десь коло восьмої. Збіса шикарна тачка. Ми теж пильнували, щоб її ніхто не пошкодив. На нашій вулиці можна спокійно паркуватися.

– Але ж... звідки така точність? I дні ви пам'ятаєте, і час.

– Вільям купається по п'ятницях. А його мати страшенно точна: за нею можна звіряти годинник. В інші дні Вільям завжди гуляє надворі до дев'ятої, а в п'ятницю його рівно о восьмій кличути купатися.

Усі погляди звернулися на Вільяма. В хлопчика був такий вигляд, ніби він ладен пропалітися крізь землю. Я сказав:

– Чистота – це чудова риса.

– Воно-то так... – малюк замислився на мить.

– А що, червоного «ягуара» поцу... вкрали? – поцікавилося якесь дитя.

– Ні-ні. В цьому кварталі... живе його й моя стара тітонька. Він тоді пішов униз вуличкою, так?

– Так, он туди, – хлопчаки водночас тицьнули пальцями вниз вулички.

Отож, як я й думав, Свен бував на Енербаккені. Просто він не помітив трамвайног kvitka, котрий випурхнув з його кишені і впав на траву гольфового поля. Okрім самого факту відвідин, я ще й довідався, що Свен був тут двічі приблизно в один і той же час.

Подумки я поблагословив матусю Вільяма за її неймовірну пунктуальність.

Трамвайна зупинка Енербаккен – зовсім поряд, лише два квартали вниз вулицею. Отож Свен скористався трамваем не задля зручності. Він легко міг би дістатися до свого автомобіля за п'ять хвилин ходи. Свен прагнув залишитись анонімом, незнайомцем у картатій сорочці та сірих штанях, а той, хто панtrував за ним, мав обов'язково побачити, як він сідає у трамвай.

Я спинився на зупинці. Під пахвою тримав свою коричневу шкільну теку. Чоловік з коричневою текою під пахвою завжди має на собі клеймо заклопотаного працею труда-ря. I не конче знати, що у тій теці. Зазвичай я не ношу у ній нічого, окрім канапки з маслом та бринзою. Але ж можна уявити собі там і зразки якогось товару, призначено-го для продажу. Сьогодні, коли я прискіпливо розглядав будинки, що вікнами виходили до трамвайної зупинки на Енербаккені, тека стала мені в пригоді. Навколо зупинки ви-шикувалося шість чи сім кількаповерхових будинків з крамничками на перших поверхах. Непривабливі сіро-бурі будівлі, зведені, очевидно, в міжвоєнні роки. Спершу я взявся до крамниць. Вони нічим не вирізнялися, у деякі я заходив, деякі минав: «Молоко і деликатеси», «Миючі засоби», «Плоди й тютюн», «Елегантний одяг», «Риба й дичина на Енербаккені».

Але ж Свен не вибирався на Енербаккен, аби купити молока чи сигарет. Нічого не-звичайного не впадало мені у вічі при розгляданні тих нудних крамничок.

Тоді я взявся до житлових блоків.

Угору й униз сходами, я ж не знов, чого шукати. Я ретельно взявся до справи, вив-чав таблички з іменами унизу, при вході до сходової клітки, а потім кожне ім'я ретель-

но перевіряв біля дверей власників. Помешкання здебільшого були крихітні, по кілька на кожному сходовому майданчику, тож прискіпливий огляд зайняв чимало часу. Бо ж не випадало дзвонити в усі двері поспіль і розпитувати про Свена, чи знав хтось його, чи, може, бачив. Такий спосіб міг би виявитися надто небезпечним. Отож я спроквола нипав сходами й прискіпливо вивчав усі таблички з іменами та з приписками, на кшталт «дзвонити двічі». Мені, до речі, так ні з ким і не довелося стрінутися на сходах. Була саме передобідня пора, і всі мешканці, напевно, десь працювали.

Годині о п'ятій я зібрався додому. Якщо хтось і бачив мене, то прийняв за комівояжера або книжкового агента, який повертається додому після робочого дня. Тільки останнього будинку я не встиг оглянути.

У суботу вранці я його знайшов.

Знайшов саме в горішньому будинку, вікна якого виходили на майдан з трамвайною зупинкою. То була похмура сіра бетонна споруда з трьома під'їздами. Коли на останньому поверсі першого під'їзду я прочитав останню візитку, в мене не заставалося більше сумнівів – я знайшов те, що шукав.

«П. М. Горге. Поради та інформація».

У назві було щось неприємне. Дуже неприємне.

Якусь мить я стовбичив під бридкими, однак солідними, помальованими в буре дерев'яними дверима і розмірковував, що ж робити далі. В голові не було жодного конкретного плану.

І раптом я згадав Сократа та його тезу про те, що достатньо правильно поставити запитання, аби одержати правильну відповідь. Я з великою ймовірністю міг припустити, що П. М. Горге, котрий займався «порадами та інформацією», був слизняком. Далі я вирішив, що до нього Сократ застосував би метод блефу.

Важкі дерев'яні двері мали маленьке «вічко», таку собі дірку для підглядання, аби той, хто стояв у помешканні, міг бачити відвідувача. Навіщо же спотребилось таке «вічко». Я подзвонив.

Добру хвилину за дверима панувала цілковита тиша. Зненацька почулося тихе електричне дзижчання. Отже, пан П. М. Горге мав усередині помешкання кнопку і міг упустити відвідувача, не встаючи з-за столу. Мене це здивувало, я був певний, що господар уже підходив до дверей і бачив мою фізіономію в «вічко». Я рішуче відчинив двері й увійшов досередини.

Щойно ввійшовши, відразу ж зрозумів, чому двері відчинили електричним відмикачем. У «вічко» господар побачив незнайомця, однак цілком гідного довіри. Таким чином він міг попередньо уважно роздивитися мене. В кімнаті було одне-єдине велике вікно, саме навпроти дверей, і він сидів спиною до нього. То було непривітне, якесь «казенне» помешкання: зелений сейф, бурій шкіряний диван, кілька книжкових полиць, пара стільців, а ще великий захаращений письмовий стіл.

П. М. Горге сидів за тим столом.

Тривале спілкування з п'ятикласниками давалося взнаки по-різному. Я, наприклад, узяв собі за звичку давати людям прізвиська. Ясна річ, подумки, не вголос. Якщо в людині, яку я бачу вперше, впадає в очі щось незвичне, прізвисько враз вискачує і чіпляється. Вуж, подумав я. П'ятий англійський, без сумніву, схвалив би мій експромт.

Чоловік був високий і сухоребрий, з маленькою головою. Волосся чорне й пряме. Обличчя, може й, привабливе, але з надто дрібними й невиразними рисами. Очі жовті, великі й широко посаджені, наче в цапа. Здавалося, тими очима він бачить те, що відбувається за рогом.

Чи його чорний костюм, чи щось інше викликало асоціації зі службовцем похоронного бюро. Несправедлива думка, звичайно, бо я ніколи не знав жодного службовця похоронного бюро. Просто ті бюро асоціюються у мене виключно з чимось моторошним.

– Прошу, – мовив він високим, аж писклявим голоском. – Чим можу вам прислужитися? Сідайте, будь ласка.

Я сів до письмового столу, просто навпроти господаря. Вікно було щільно зачинене, незважаючи на літню спеку. Я не знав до ладу, з чого мені почати.

– Зі стратегічного погляду ви сидите дуже правильно, – сказав я, намагаючись бути люб'язним. – Спиною до світла. Вам добре мене видно, я ж не можу гаразд роздивитися вас, бо мене засліплює вікно.

Мої слова, вочевидь, видалися господареві не такими-то вже й люб'язними.

Щось не те було з його письмовим столом. А може, зі стільцем? Чи з тим і з тим водночас? Висота столу та висота стільця нагадали мені мій п'ятий англійський, так само я почиваюся, сидячи за власною катедрою перед класом. Проте на столі господаря помешкання, ліворуч від мене, стояла велика лампа зі скляним зеленим абажуром. Такої лампи я не мав.

— І лампа потужна,— вів я далі, намагаючись дотримувати вже початої, хоч і не дуже вдалої, нитки розмови. — Світло можна спрямувати на відвідувача і прочитати його по-таємні думки.

Погляд жовтих очей метнувся в бік лампи. Дивний, неспокійний погляд. Цей чоловік чимраз менше мені подобався.

— Чим я можу вам прислужитися? — повторив він.

— Мое ім'я — Мартін Бакке. Вчитель. Я прийшов, бо мій друг відвідував вас двічі. Мені дуже кортіло б довідатися, про що ви з ним розмовляли.

— Як звать вашого друга?

— Не знаю, яке ім'я він вам назавав, та, напевно, не справжнє.

У жовтих очах майнула полегша.

— На жаль, не можу вам нічим допомогти. До того ж, ви самі розумієте: дотримання конфіденційності — основне правило в такій галузі діяльності, як моя.

Не зайве було б довідатися, що ж це за така галузь діяльності у тебе, подумав я сам собі.

— Та все ж, гадаю, ви його пам'ятаєте — високий, кремезний, світловолосий чоловік. Він мав на собі сірі штані та червону картату сорочку.

Господар поводився цілком пасивно. Та я тебе таки викурю з нори, подумав я. Мені знову пригадався Сократ.

— Більше блефуй, — учив мудрець.

— У вас мав би бути нотатник, свого роду календар з помітками про візити клієнтів, — наступав я далі. — Якщо ви заглянете в нього, то згадаєте, що мій друг побував у вас першого й восьмого числа цього місяця, обидва рази десь після восьмої години вечора. Самі розумієте, таку інформацію я міг одержати тільки від нього самого.

Жовті очіська залишалися незворушними, однак були насторожі.

— Мало того, мій друг попросив мене відвідати вас, якщо з ним щось трапиться.

— Шкодую, однак не можу надати вам жодної інформації.

— Як не прикро й мені, але мушу повідомити вас, що одразу ж піду в поліцію і розповім про візити моого друга до вас. Ви — один з тих, хто останнім бачив його живим. У четвер увечері його вбили.

Мої слова влучили в ціль. Жовті очі забігали, обличчя збліліло.

— Я кажу про судновласника Свена Гольм-Свенсена, — додав я. — Ви, мабуть, читали про нього в газеті.

— Він назався інакше... — пролепетав Вуж. — Він хотів лише обговорити зі мною одну цілком несуттєву справу. Не знаю, чим можу вам допомогти. Я ж казав вам, дотримання конфіденційності...

Я поклав обидві руки на письмовий стіл, який так нагадував мені власну катедру. Вуж затнувся на півслові. Його погляд знову ковзнув по зеленій лампі. Вона ввесь час мені муляла, бо я не мав такої в своєму класі. Я простяг руку, щоб відсунути лампу вбік, та не встиг. Рука Вужа, мов блискавка, метнулася й забрала її геть, перш ніж я дотягся до неї. Він був дуже меткий, занадто прудкий, підозріло моторний. Увесь час тримав лампу в полі зору, проте не зінав, що я звик не спускати з очей тридцять облич водночас. Тож одне-єдине обличчя — для мене за дурничку.

Я вхопився за лампу, масивну й важку, і викрутів її з рук господаря. Потім перевернув униз і заглянув під зелений абажур. Там не було електролампочки, замість неї стирчав доладно вмонтований мікрофон.

Старе, добropорядне, затишне містечко Осло, ось що приключилося з тобою. У твої мирні вулички зуміли проповзти слизькі, підступні гади.

Я підіввіся, не випускаючи лампи з рук. Я так оскаженів, що ледь стримувавсь, аби не викинути того слизняка з вікна. То ось чому було зачинене вікно, незважаючи на спеку. Шум згадвороу перешкоджав запису на магнітофонну плівку, запису голосів людей, які потрапили у таку скрутку, що їм не залишалося іншого виходу, як вдатися до П. М. Горге, «Поради та інформація». Тут сидів Свен. Свен, який вважав, що комусь слід

оберігати Карен, Свен, який лежав застрелений у піщаному кар'єрі в Богстаді. А запис вівся за допомогою мікрофона, захованого під зеленим абажуром.

Десь у цій крихітній брудній норі я сподівався віднайти голос Свена.

— Я хочу мати касету із записом Свена Гольм-Свенсена, — сказав я. — Негайно. Інакше піду до поліції і розповім, що ви в настільну лампу вмонтували мікрофон...

— Це не заборонено... — пропищав Вуж.

— Забираєш під три чорти! — гаркнув я. — Ясна річ, не заборонено. Ви добре пильнуете, аби не потрапити на очі Законові, але Законові лише сам цей факт видастися дивним, він видастися ще дивнішим з огляду на те, що мого друга вбито. Негайно давайте касету.

Вуж обернувся до сейфа, відчинив його, якийсь час покопирсався, аж доки врешті видобув звідти магнітофонну плівку.

— Ось вона.

— Так не піде, — не вгавав я. — Де ваш магнітофон? Я маю негайно переконатися, що ви не підсунули мені липу.

Плечі в Горге зсутулились, а очі стали жовті, як бурштин. Він відчинив шафу позад себе. Там стояв магнітофон, на ньому червоне світилася маленька лампочка, яка свідчила, що стрічка поволі крутиться, записуючи мій голос. Я вимкнув запис, забрав плівку, а натомість поставив ту, що її дав мені Вуж. Знов увімкнув апарат, тепер засвітилася зелена лампочка на відтворення запису.

— Доброго дня, — Свенів голос. — Моє ім'я...

Я зупинив касету.

— А де запис його другого візиту?

— На звороті.

Я обернув касету. Знову Свенів голос. Мені стало моторошно. Руки свербіли вдарити його. Я поклав касету у свою шкільну коричневу теку й пообіцяв:

— Я ще повернуся. Й сам вирішу, чи варто передавати вас у руки поліції. Не думаю, що ви надаєтесь до цього заняття. Надто швидко вас можна залякати.

Він не промовив ні слова. У погляді його жовто світилася зненависть.

Я вийшов, перетнув вулицю, став на зупинці трамваю і поглянув угору, на вікна верхнього поверху будинку, з якого щойно вийшов. Вірно. Фіранки на одному вікні ледь ворухнулися. Ось там він стояв і спостерігав за своїми клієнтами. Так він спостерігав і за Свеном.

Магнітофонна касета в течії викликала неприємні відчуття: тиснуло потилицю, млоїло, мені здавалося, ніби я несусь з собою частку мерця. Так воно й було. Я ніс голос мертвої людини, голос Свена, який був моїм другом.

Я пройшов два квартали вгору, щоб забрати машину. Я не сідав у трамвай, як це зробив Свен.

Ті ж самі хлопчаки з бідолахою Вільямом усе ще гралися на вулиці. Вони приязно помахали мені на прощання.

Сам собі я видавався неабияким спритником.

За допомогою трамвайногоквитка я зумів вийти на Вужа й розворушити його нору. Однак я виявився і глупаком, бо недооцінив його.

Ясна річ, мені слід було врахувати, що його теж зацікавлять ті ж питання, над якими і я сушив собі голову впродовж трьох днів.

Чому судновласник Свен Гольм-Свенсен прийшов до нього і приховав своє справжнє ім'я? Та перш за все і головне: за що його вбили?

Вужеві також кортіло дізнатися відповідь. Та не в цьому я недооцінив його, на таке зацікавлення треба було сподіватись. Існував інший, дуже важливий момент, і саме тут я прорахувався.

Вуж був спритним хижаком, а я навів його на слід.

Я — той, що вважав себе розумакою, яким неодмінно мали захоплюватись усі хлопчицька п'ятого англійського.

Свена порятувати я вже не міг, але якби на арену не вийшов Вуж, вбивця, можливо, обмежився б одним убивством. Не встиг я оговтатися від старого кошмару, як уже з головою поринув у новий. Мені ще раз довелося стояти над убитою людиною. Цього разу я й сам ледве зумів накивати п'ятами і вберегти власну шкурку.

Та врешті-решт ми таки дошукалися істини.

Дошукалися тієї людини, одержимої однією-єдиною всепоглинаючою пристрастю. Людини, ладної на брехню, обман, грабунок, вбивство заради тієї пристрасти. Ладної на будь-який гріх, про який написано в десятюх Божих заповідях. Людини, яка готова вчинити усі десять гріхів, за винятком одного. Це – те, що позбавляє людину людяності після вчинення вбивства, робить її моторошною, примарною істотою.

4

Я поїхав додому, на Гавсфіордсгате, поставив машину в гараж, піднявся ліftом на горішній поверх і вийшов до свого по-літньому безлюдного помешкання. Моя старенька економка, що день у день поралася по господарству, дуже неохоче згодилася взяти відпустку. Вона була твердо переконана, що без неї я голодуватиму.

Зазвичай я цього не роблю, але якби вона могла поспостерігати за мною останні кілька днів, то знайшла б підтвердження своїм найгіршим побоюванням. Моє харчування складалося здебільшого з кави, цигарок та вряди-годи яечні. А ще з кількох міцних келишків щовечора, як засобу від безсоння.

Я поклав свою шкільну течку на письмовий стіл, відчинив двері, вийшов на терасу й запалив цигарку.

Просто переді мною залиничні колії бігли в самий шарварок набережної, а далі виднів порт з «Королем», «Королевою» та іншими кораблями, змайстрованими в стилі вікінгських драконів. Суден було небагато, бо день видався сонно-спекотним та тихим. Годинник показував майже дванадцять. Мій шлунок нагадував про себе, бо я забув поснідати. Коли проходив кімнатою до кухні, мені знову потрапила на очі моя коричнева течка. Я ввімкнув плиту і зазирнув до їдалні. Потім вимкнув плиту і повернувся до кімнати. І знову на очі навернулась ота тека. Я вийняв магнітофон, аби трохи прогріти. Запалив цигарку і знову вимкнув магнітофон. Загасив напівспалений недопалок. Я нервував, це було ясно як Божий день.

Наскільки бравурно-впевнено я почувався в П. М. Горге, настільки не в своїй тарілці чувся зараз. З мене кепський аматор-детектив. Я не міг змусити себе вийняти касету з течки, вставити в магнітофон і почути голос Свена. Для мене це було рівноцінно підгляданню у замкову шпарину, підслуховуванню під дверима або читанню чужих листів. Та й взагалі, мені було страшно. У кожному разі, я не хотів слухати її сам.

Подзвонив Ерікові.

– Чи не прогулятися тобі до мене в гості після обіду? Я хотів би про дещо поговорити з тобою.

– Взяти з собою Карен?

– Ні, ні, нізащо. Коли ти зможеш прийти?

– У мене збори, але десь годині о восьмій буду в тебе.

Потім я подзвонив до Карла-Йоргена.

– Здається, я до чогось докопався. Ерік обіцяв прийти о восьмій. Тобі годиться цей час?

– Цілком.

– Боюся, зустріч буде невеселою, – мовив я пригніченим тоном.

Раптом мені спало на думку щось нове:

– А що, як я зателефоную Крістіанові?

– Гадаєш, поряд із старшим братом почуватимешся певніше?

– Певніше не певніше, однак він знається на людях. Та й Свена знов не гірше, ніж ми.

– Знаю. Що ж, телефонуй Крістіанові. Давно я вже з ним не бачився.

Я подзвонив у центральну клініку «Уллевол сюкегюс» і попросив до телефону завідувача відділення «С». М'який голос мешканки півдня відповів, що завідувач сьогодні вихідний, але я, очевидно, зможу застати його вдома. Я добре зновував свого брата Крістіана та його звички, тож вельми сумнівався, що застану його вдома такої погідної літньої днини.

Я зачинив двері тераси, тоді взяв їх на ключ, потім замкнув у шухляді письмового столу свою коричневу шкільну течку. Виходячи, для певності ще раз потограв зовнішні двері, а далі поїхав шукати Крістіана. Я знов, що це буде неважко зробити.

Завідувач відділення лежав у самих плавках горілиць на траві пляжу Інгерстранд і засмагав. Поруч нього сиділа золотаво-смаглява красунечка з довгим темним волоссям і захоплено розглядала його. Її я не знов, але годі втримати лік усіх Крістіанових шанувальниць. Наша маті не могла дочекатися, коли ж він урешті одружиться. Я кахикнув і гукнув:

— Крістіане!

Брат розплюшив одне око і глянув на мене.

— Привіт, Мартін! Сідай і познайомся з Евою.

Я сів на траву і познайомився з Евою.

— Шкодую, що довелося потурбувати тебе такого чудового сонячного дня,— почав я.

— Але хочу запросити тебе в гості сьогодні ввечері, десь о восьмій

— Сьогодні це неможливо. — Брат знову заплюшив око.

Якусь мить я помовчав, підбираючи необхідні слова. Ева з розпущенім волоссям мала дуже розгублений вигляд.

— Прийде Ерік,— вів я далі. — І Карл-Йорген.

Крістіан розплюшив обидва ока. Не знаю жодної іншої людини, в якої б погляд очей так швидко змінювався — від розмореної сонливості до гострого зацікавлення.

— Я прийду о восьмій,— сказав він.

— Дякую,— мовив я і підряпався вгору схилом до дороги, де стояла моя машина.

Я ані миті не сумнівався, що брат зуміє спекатися свого золотаво-смаглявого дива. Я, як уже було сказано, знаю свого брата Крістіана. Дівча піде додому й терпляче чекатиме, доки він зласкавиться знову подзвонити їй.

Решту пообіддя я сидів у фотелі на терасі і намагався читати книжку. Та здебільшого просто дивився на фіорд і на кораблі в гавані.

Десь о п'ятій з берега повіяв легіт, і гавань ожила. Кораблі один за одним знімалися з якоря і зникали за мисом півострова Бюгдьой.

Я крячкою сидів на терасі. Мене відлякувала власна кімната з касетою, замкнутою у шухляді письмового столу. Я чекав восьмої години.

Нарешті прийшов Крістіан. Перш ніж сісти, він зателефонував до клініки, щоб повідомити, де його шукати.

Двері на терасу та вікна були відчинені, і надвору долинав гуркіт товарняка, який маневрував у депо Шіллебекк. У місті панувало тепло й тихе надвечір'я, вулиці не повнилися галасом, бо діти ще не повернулися з вакації. Я дуже виразно відчував тишу, позбавлену дитячих голосів, і подумав собі, що дітлахи повернуться додому ще сьогодні ввечері або не пізніше завтрашнього дня, бо післязавтра починається новий навчальний рік.

— Може, сядьмо на веранді,— запропонував Крістіан. — Люблю дивитися на кораблі.

Я змушений був заперечити. Мені ж добре відомо, що сидіти доведеться в кімнаті, а згодом ще й вікна зачинимо, щоб ніхто, крім нас, не зміг почути магнітофонного запису, який мені пощастило роздобути.

Крістіан трохи здивувався, та все ж не став наполягати. Невдовзі з'явивсь Ерік.

Ось так сиділи ми, троє чоловіків, які з ранніх дитячих років були сусідами і друзями, ще з того часу, як батько Еріка та Свена купив по сусіству з хутором Бакке садибу, повністю укомплектував будинок меблями та галереєю портретів предків, аби Свен та Ерік знали, так би мовити, своє «коріння».

Свен та Ерік не надто шанувалися на «коріннях». Досягнувши повноліття, вони влаштували у холі бар, а в садку збудували басейн. Моя маті аристократично пирхнула і побіцяла, що її ноги більше не буде у сусідів. Та вона не раз порушувала дане слово, коли Ерік чи Свен запрошували її в гості.

Ми сиділи втрьох і думали про одне і те ж, про те, як нам бракує Свена.

Я приніс пляшку та келихи — ото й усе, на що був здатний. Згодом прийшов Карл-Йорген. Він кілька хвилин теревенив з Крістіаном про давні дні, про студентські роки та про те, як довго вони не бачилися.

— Пригощайтесь самі,— запросив я, відкоркувавши пляшки.

Крістіан та Карл-Йорген хлюпнули в склянки по наперсткові джину й долили по вінця тоніком.

— У місті майже не зсталося лікарів,— вибачливим тоном сказав Крістіан. — Мене щоміті можуть викликати до клініки.

— І мене можуть викликати будь-коли і будь-куди,— докинув Карл-Йорген.

Ерік змішав собі напій кольору червоного дерева, що ж до мене, то я й сам до ладу не знав, чого хочу.

— Ти нервуєшся,— сказав Крістіан докторським тоном. — Випий віскі.
Я послухався.

Усі зручно розмістилися, виразно натякаючи усім своїм виглядом, що затримка тільки за мною. Крістіан та Карл-Йорген демонстрували своє професійне вміння лікаря та юриста чекати спокійно й відсторонено, хай навіть до нескінченности, якщо виникне така необхідність. Ерік уважно розглядав своє віскі з содовою, усе крутив і крутів склянку між пальцями.

— Пригадуєш трамвайний квиток? — запитав я Карла-Йоргена. — Той, що випав з кишени Свена?

— Так,— відповів поліцай і всміхнувся. — Ми встановили його походження в трамвайному управлінні Осло. Його продали на Енербаккені ввечері восьмого серпня. Це неважко було з'ясувати. Але чоловік, який надав нам цю інформацію, був трохи ображений. Він сказав, що за кілька годин до нашого приходу у нього вже побував якийсь чоловік і питав про цей самий квиток.

— Як ти вчинив далі?

— Послав одного поліцая на Енербаккен. Це в протилежному кінці міста. Свен, певно, десь підняв квиток з інстинктивного почуття підтримання порядку. Ти ж сам казав: це властиво гравцям у гольф.

— А якщо припустити, що сам Свен їхав трамваєм?

Карл-Йорген стиснув плечима.

— Мусиши визнати, Мартіне, навіть якщо нам відомо дату і місце продажу квитка, то це зовсім не означає, що ми зможемо довідатися, де саме побував його власник.

— Маєш рацію,— погодився я. — Але у Свеновому випадку все простіше. Досить було уявити себе містером Х, який сідає в трамвай, аби дістатися на околицю міста. Я припустив, що Свен зробив цей маневр з наміром збити з пантелеїку когось, хто за ним стежив. А на майдан, де зупинка «Енербаккен», виходять вікна лише п'яти-шести житлових кількаповерхових будинків.

— То ти вирішив, що Свен відвідував когось в одному з цих будинків? І мав вагому причину, аби зостатись інкогніто?

— Так, він відвідував одного чоловіка на Енербаккені,— підтверджує я. — Чому побажав залишитись анонімом, я ще не знаю. Але певен, про це ми також довідаємося.

Я аж запишаємся сам собою. Однак ані словом не згадав про три дні, які провів на лавочках міських парків у важких роздумах із бурою шкільною течкою під пахвою, а відразу виклав результати.

— Свен побував у чоловіка на ім'я П. М. Горге,— провадив я далі. — Він власник агенції «Поради та інформація».

— На якого дідька ... — скривнув Ерік. — Таж наша фірма має першокласних юристів. Мене вразило, що в Еріка був переляканий і розгублений вигляд.

— Не знаю. Ще не знаю. Але ото тип, П. М. Горге, записував свої розмови зі Свеном на магнітофонну пілку.

— Це цікаво,— промовив Карл-Йорген. — Мені відомо, що в місті промишляють кілька дрібних шахрайів, але про цього не доводилося чути.

Він долив трохи тоніку в свій слабенький дрінк.

— Як тобі пощастило добути касету?

Я розповів про письмовий стіл, який нагадав мені власну катедру в моєму п'ятому англійському класі, і про настільну лампу із зеленим абажуром, яка мене дратувала. А ще розповів про очі П. М. Горге, що наче прикипіли до тієї лампи, про вмонтований мікрофон. Та й взагалі, у цій розповіді йшлося про те, яким неперевершеним спритником я був.

— А касета? — запитав Карл-Йорген. — Про що там говорив Свен?

Усю мою браваду враз мов вітром звіяло. Я був, наче надувна кулька, з якої раптом випустили повітря.

— Не знаю,— відповів я сумирно. — Я не зміг пересилити себе й прослухати касету на самоті. Саме тому й попросив вас прийти.

Я позачиняв усі двері та вікна, незважаючи на теплий літній вечір. Я мешкав на горішньому поверсі, а мої єдині сусіди ще не повернулися з вакації, та все ж... я панічно боявся, що хтось чужий почує Свена голос.

- Гадаю, ти нічого не маєш проти, що я і Крістіан...
- Все в порядку, – відказав Карл-Йорген. – Умікай...

Я підійшов до магнітофона і ввімкнув. Засвітилася зелена лампочка. Я відчинив шухляду письмового столу, вийняв звідти свою шкільну теку, а з теки касету, одержану від Вужа, і вставив у магнітофон. Стрічка поволі стала намотуватися. Ми не чули ані звуку. Я розумів чому. Вуж увімкнув його, як тільки пролунав дзвінок у передпокої, прокрався до дверей, щоб зазирнути у «вічко», а потім так само тихо повернувся на своє місце за письмовим столом.

Усе так і було. З динаміків долинули перші звуки. Це був шерех швидких скрадливих кроків та рип стільця, якого присунули до столу. П. М. Горге зайняв своє місце.

- Увійдіть! – гукнув він.

Двері відчинилися, ввійшов Свен.

- Доброго дня, мое ім'я... Ганс Ольсен.

- Вітаю, пане Ольсен, – відізвався П. М. Горге. – Сідайте, будь ласка.

Рипнув стілець – Свен сів. Якусь хвилю панувала повна тиша. Він сидів там у своїх сірих штанах та червоній картатій сорочці. Відкрите, розумне і трохи простакувате обличчя, певно, мало стурбований і нерішучий вираз.

- Що я можу для вас зробити, пане... Ольсен? – запитав П. М. Горге-Вуж.

– Я чув, ви займаєтесь пошуком інформації... Я бачив анонс вашої фірми. Мене цікавить, чи могли б ви ...

Свен замовк.

- Я можу практично все, пане Ольсен, – відповів Вуж своїм писклявим голоском.

- Справа в тому... – знову почав Свен і знову замовк.

– Конфіденційність є першою й основною засадою такої фірми, як моя, – запевнив Вуж. – Кожна інформація обробляється в суворій таємниці. Ви ж розумієте, що така фірма, як моя, не могла б існувати, якби щонайскрупульозніше не дотримувала дискретності. Все сказане в цій кімнаті залишиться поміж нами... Усі мої клієнти були дотепер задоволені. Я одержував різного роду замовлення і можу з певністю стверджувати, що завжди виконував їх. Мої клієнти ніколи не йшли від мене розчарованими. Я завжди запевняю, що моя фірма не існувала б без суворого дотримання таємниці клієнта. Тож якщо хочете щось...

- Я хотів би, аби ви наглядали за однією дамою, – перебив його Свен.

- Вашою дружиною? – близькавично зреагував Вуж.

- Ні, я неодружений. Це...

– Гаразд, – поквапився запевнити Вуж. – Це легко влаштувати. Однак коштуватиме така послуга недешево, на жаль. Залежно від того, що слід робити. Я маю на увазі, чи слід наглядати за нею кілька годин на день, цілий день, а чи цілодобово.

У Свена, певно, стислося серце.

Я глянув на Еріка. Він поринув у фотель, і здавалося, ніби у кімнаті присутня тільки якась його частина. Крістіан споглядав уміст свого келиха, а Карл-Йорген уважно вивчав якусь точку на стелі. Мені неймовірно кортіло вимкнути той клятий магнітофон. Але ж хотісь убив Свена. Аби сидіти у стільці навпроти П. М. Горге, «Поради та інформація», Свен мусив мати поважну причину.

– Цілодобово, – промовив Свен. – Хоча... – Свен, здавалося, говорив сам до себе. – Може, в цьому й немає потреби... Та ні, цілодобово.

- Гонорар... – почав був Вуж.

– Не має жодного значення, – знову не дав йому договорити Свен. – Яким має бути завданок?

Вуж завагався.

- Така напруженна робота... скажімо, тисяча крон... О, дуже дякую...

Свен, очевидно, без вагань, одразу ж витяг тисячу банкноту. Кишені в нього ввесь час були напхані паперовими грошима. Це, мабуть, також пов'язувалося з його комплексами. Цього я не розумію, не психолог.

- Ім'я дами і її адреса? – поцікавився Вуж.

Знову виникла невеличка пауза.

- Пані Карен Гольм-Свенсен, – мовив Свен. – Мансерюд-Алле, 277.

Ерік аж випростався у фотелі, здавалося, з ним ось-ось трапиться апоплексичний удар.

– Сядь, Еріку, – спокійно мовив Карл-Йорген. – Дослухаємо запис до кінця, а тоді поговоримо.

Ерік осів у фотелі. Він змішав собі новий напій. У нього так тримтіли руки, аж пляшка дзеленькала об край келиха.

– Продовжуй, Мартіне, – звелів Карл-Йорген.

Я обернув касету і знову ввімкнув відтворення. Почувався я кепсько.

Знову долинули ті ж скрадливі кроки й рип присунутого стільця.

– Увійдіть.

Двері відчинилися.

– Доброго дня, це знову я... – голос Свена звучав трохи невпевнено.

– Сідайте, пане Ольсен, сідайте... – запросив Вуж. Цього разу він почувався значно невимушенише.

– Що ж, пане Ольсен, я займався вашою справою цілий тиждень, але, на жаль, новин небагато. Нічого незвичайного стосовно зазначененої дами я не виявив.

«Зазначененої дами», сказав він. І цей тип ходив назирці за моєю Карен. Чи, правильноше кажучи, за Еріковою Карен. Знову мене охопило нездоланне бажання розтрощити той магнітофон, а разом з ним розтолочити вщент і Вужа та ввесь його «гешефт».

– Хвильку, пане Ольсен, я назуву вам точні дати...

Він зашарудів паперами.

– Я, поперемінно зі своїми двома співробітниками, день і ніч наглядав за пані Гольм-Свенсен, як ми й домовлялися. І, як уже було сказано, не помітив нічого надзвичайного. Я хочу сказати, це був типовий тиждень представниці так званого... бомонду. Вона влаштувала два обіди: один – для друзів, а другий для бізнесових партнерів свого чоловіка. На обох обідах він, ясна річ, був присутній. Одного ранку вона та ще декілька дам побували на зустрічі в Червоному Хресті. Один вечір вона разом зі своїм чоловіком та однією американською парою провели на судні «Королева», де повечеряли і потанцювали. Кілька разів до обіду грали в теніс на власному корті, а два пообіддя грали в гольф у Богстаді, раз – зі своїм чоловіком, а вдруге – з подругою. Я усе точно записав, день за днем, годину за годиною. У загальну картину не вписуються хіба що два побачення...

– Побачення?.. – перепитав Свен.

– Ну, я б, на жаль, це так назував.

З голосу Вужа видавалося, ніби він не певний, чи сповна заслужив свій гонорар.

– Минулої середи вона ходила на ленч разом з паном Пребеном Рінгстадом у «Теллес». Він заїхав за нею додому, вони були відсутні впродовж двох годин. У четвер, тобто наступного дня, він знову забрав її з дому, і вони поїхали його машиною на прогулянку до Екеберга. На версі Екеберзького плато, неподалік від футбольного стадіону, спинилися і хвилин десять розмовляли, не виходячи з авто. Потім він знову відвіз її додому. Уся прогулянка зайняла не більше години. Жодного разу він не проводжав її у дім.

Вуж зробив паузу.

– Шкода, пане Ольсен, але це все, про що я зміг довідатися. Чи продовжувати мені спостереження?

– Я й сам не знаю... хоча... заради певності... Ще один тиждень. Я прийду наступної п'ятниці.

Та наступної п'ятниці Свен не прийшов. Бо уже в середу вранці я знайшов його у піщаному кар'єрі в Богстаді з револьверною кулею у правій скроні.

Вуж не візнав його портрета в газетах. Це було офіційне фото Свена та ще й зроблене років десять тому, тож Вуж не пов'язав судновласника, застреленого на гольфбані, зі своїм клієнтом Гансом Ольсеном, який приїхав на Енербаккен трамваєм.

Але ж тепер Вуж це зробив. Я розповів йому, хто насправді Ганс Ольсен. Раптом мене охопив страх, що я допустився помилки. Мені закрутило в потилиці. Граючись у детектива-аматора, я скерував Вужа на щось нове для нього. Можливо, я нашкодив Карен, єдиній людині в світі, якій нізащо не побажав би зла.

Карл-Йорген ніби прочитав мої думки. Мені аж прикро стало.

– Не варто турбуватися, що ти розповів П. М. Горге про Свена, – мовив він. – Той надто трясеться за свою шкуру, щоб бути причетним до вбивства. До того ж, якби ти не назвав Свенового імені, то не зміг би вдало зблефувати і виманити в нього плівку із записом.

Я почувався маленьким бойскаутом, який дістав прочуханку від свого наставника.

— Я перевірю цього П. М. Горге та його «конфіденційне» бюро. Скоріш за все, його ні в чому не звинуватиш. Він лише незначний пішак, нишпорка, який заробляє своїх кілька крон на нещастиях інших.

Карл-Йорген хвильку помовчав.

— Ale чому... чому Свен удався до такого типу? Чому просив його шпигувати за твоєю дружиною, Еріку?

Ерік немов намагавсь виборсатися зі страшного кошмару. Він не відповів.

— Еріку,— втрутівся Крістіан. — Може, нам з Мартіном вийти? Хочеш поговорити вічна-віч з Карлом-Йоргеном? Може, Карл-Йорген вважає, що нас це зовсім не обходить?

— Якщо Карл-Йорген не має нічого проти вашої присутності, то я тим паче,— відповів Ерік. — Ви — мої найкращі друзі. Мої єдині друзі...

Голос його прозвучав трохи зворушеном. Можливо, це алкоголь довів його до тієї стадії, коли людині здається, ніби її ніхто не любить, і тільки ті, що сидять поруч, здатні її зрозуміти. Я не дорікаю йому за оті чарки віскі з содовою, які він вихиляв одну за одною. Йому, напевно, було дуже кепсько.

— Мартін та Крістіан хай зостануться,— вирішив Карл-Йорген. — Так буде ліпше й для тебе.

— Починай,— погодився Ерік. — Ти репрезентуєш поліцію, тож запитуй, хто такий Пребен Рінгстад.

— Чудово! Хто такий Пребен Рінгстад?

— Літературний оглядач у редакції газети «Моргенавісен»,— відповів Ерік. — Такий собі інтелектуальний сноб, двоюрідний брат Карен. Терпіти його не можу.

Карл-Йорген звернувся до мене:

— Мартін?

— Він оглядач того штибу, який полюбляє шпигати авторів іронічними зауваженнями.

Я також його недолюблюю.

— Крістіан?

Це було дуже схоже на мій метод опитування класу. Опитавши усіх по черзі, ми, як правило, доходили якогось результату. Але я забув, що мій брат — доцент у галузі внутрішніх хвороб. Він раптом заговорив стримано й нейтрально, трохи підвищивши голос. Таким голосом він, певно, описував своїм студентам хворих.

— Пребен Рінгстад — надзвичайно привабливий чоловік,— почав Крістіан. — Дуже самовпевнений, чого жінки зазвичай не люблять, а чоловіки — то й поготів. Оглядач з нього, як уже сказали Ерік та Мартін, не такий-то й поганий. Цілком управний піаніст, багато подорожував. На мою думку, користується популярністю у вищому світі нашого міста. Чудово фехтує, якось був навіть переможцем всенорвезького турніру з фехтування.

Десь глибоко у надрах моого мозку ворухнувся спогад. Існувало ще щось, до чого чудово надавався Пребен Рінгстад. Спогад, який ось-ось ладен був виринути на поверхню свідомості, але я не зумів його вхопити, і він знову поринув у надра моого мозку.

— Шо ж до характеру,— вів далі сухий доцентівський голос,— то я б назвав Пребена посередністю. Він часто повинен почуватися пригніченим. Вміє все потроху, але нічого досконало. Його здібності не такі пересічні, щоб він міг задовольнитися звичайною роботою. А з іншого боку, ці ж здібності не настільки видатні, аби допровадити його туди, куди б він хотів потрапити. Пребен, як каже моя маті, одержав од народження купу «обіцянок», але жодна з них не справдилася повністю. Він був і лишиться посередністю.

Доцент інстинктивно глипнув на годинник — лекція закінчилася. Я почувався трохи розгубленим, однак Карл-Йорген був задоволений.

— Чи могла бути якась причина для шпигування за Карен з огляду на ці «побачення», як їх називав П. М. Горге? — запитав він.

— Жодна у світі причина не виправдовує шпигування за жінкою,— спалахнув Ерік. — Це брудне заняття. Карен щонайменше не заслужила собі на таке. Та й взагалі, у випадку якогось «амуру» про таку послугу мав би просити чоловік. Якого дідька за це взявся Свен?

— Згоден з Еріком,— утрутівся я. — I, як він каже, Карен на таке собі не заслужила. Карен — найчудовіша, найвродливіша і найдостойніша жінка, яка коли-небудь жила в цьому місті. Вона ніколи б і не глянула на іншого чоловіка...

Я відчув, що також запалився.

— Звідки тобі знати? — одразу ж зреагував Карл-Йорген.

Я почервонів наче рак, однак це мене анітрохи не збентежило.

— Гаразд,— мовив я. — рано чи пізно ти й так довідаєшся про це. Я такий упевнений за Карен, бо був закоханий у неї задовго до її знайомства з Еріком, і вона ніколи... я маю на увазі... Я знаю її ліпше, ніж будь-хто...

— Дружина Цезаря... — ляпнув Крістіан.

Тієї миті я мало не кинувся на рідного брата з кулаками.

— Ви, лікарі, ні до чого не маєте поваги! — вибухнув я. — Тобі навіть на думку не спадає, що й справді можуть існувати жінки, які все ще дотримують добрих «старомодних» ідеалів та правил порядної гри у шлюбі.

— Чесноти жінки залежать від тих спокус, які на неї чигають,— не здавався Крістіан.

— Та йди ти... — почав я, але взяв себе в руки. Мені раптом спало на думку, що м'яй брат Крістіан, можливо, також знайомий з тактикою Сократа. Достатньо правильно поставити запитання, щоб співрозмовник дав правильну відповідь.

— Мені дуже незручно, що ми обмиваємо кісточки твоїй дружині,— звернувся Карл-Йорген до Еріка. — Але ж тобі відомо, що останнього вечора в своєму житті Свен казав, що комусь слід було б наглядати за Карен. Здійснено вбивство, і на сцені появився Пребен Рінгстад.

— Та ні, все гаразд,— відповів Ерік утомлено. — Сподіваюся, про неї в тебе вже скла-лося певне враження.

— Так,— погодився Карл-Йорген. — Склалось. Але мушу спитати тебе ще про одну річ. Вона багато витрачає грошей?

— Ні,— заперечив Ерік. — Як на мої прибутки, зовсім небагато. Вона має свій рахунок у банку, але я завжди вважав її надзвичайно щадливою.

Я думав про свою врівноважену, спокійну, просту Карен. Про її руки, не обтяжені перснями. Про єдину низку перлів, яку вона постійно носить на ший. Я міг би ще щось сказати, але змовчав. Сам Сократ навіть не зміг би видобути тепер з мене слова.

— Що ж,— мовив Карл-Йорген,— гадаю, на сьогодні досить.

Він підвівся.

— А що... — почав я. — Щось же, мабуть, треба робити?

— Можеш бути певен, ми ввесь час «щось робимо», як ти кажеш. Завтра в одній газеті з'явиться повідомлення, що ми натрапили на слід, інша ж напише, ніби досі топчимося на місці. Але ми працюємо, запевняю тебе. Я заберу плівку. Дякую за твій відважний учинок.

Ми усі повстали.

— Я підвезу тебе додому, Еріку,— запропонував Крістіан.

Ерік не відповів, навіть не побажав «на добраніч», коли виходив з мого дому.

Я розчинив вікна і заходився прибирати попільннички, пляшки та келихи. З вулиці долинули знайомі звуки, десь завівся автомобіль, в депо Шіллебекк туркотіли, стикуючись, вагони.

Я сидів сам на сам з чаркою чистого віскі. «Проганяч страху», як полюбляє казати «моя мати. Нині мені й справді знадобилося щось таке, що розвіяло б мої страхи. Я спробував упорядкувати в голові події сьогоднішнього дня.

Мені не давав спокою нечіткий спогад, який раз по раз зринав десь на пограниччі свідомості, про те, до чого так добре міг надатися Пребен Рінгстад. «Добрий піаніст», сказав Крістіан, «а одного разу виграв турнір з фехтування». Ні, я не міг упіймати того спогаду. До того ж мене справді не полішив страх.

Я допалив цигарку, а тоді кинувся до телефону і подзвонив Карлові-Йоргену.

— Вибач, ти, певно, вважаєш, що я страшенно набридливий. Але я думав про слова Свена, що хтось повинен пильнувати Карен... А Свена вбили... Чи не міг би ти... приставити когось для охорони Карен?

— Ми не випускаємо її з поля зору,— відповів спокійний голос Карла-Йоргена. — До того ж сьогодні вночі поруч з нею її чоловік. На добраніч, Мартіне.

— На добраніч,— відказав я.

Безглаздо, однак той факт, що Ерік оберігатиме свою дружину, зовсім не додавав мені впевненості. На якусь мить перебування Еріка та Карен наодинці навіть здалося мені небезпечним.

Новий навчальний рік почався в понеділок, 18 серпня, а п'ятий англійський набув статусу випускного. До наступного літа хлопці й дівчата завершать середню освіту, здасть іспити на атестат зрілості і покинуть стіни школи. Дитинство та забави назавжди лишаться позаду. Можливо, в юних душах уже оселилося журне передчуття: все, що було в їхньому дотеперішньому житті надійного та певного, сповненого мрій та чар, не-вдовзі відійде в минуле.

Я побоювався зустрічі з ними.

Вони читали газети, обговорювали новини й – очевидно – зробили висновки. Їхній учитель, якого вони вважали за цілком порядного хлопця, знайшов замордованого чоловіка. Їхній учитель був останнім, хто бачив того вбитого живим. А поліція не виявила жодних слідів.

Тридцять облич зорили на мене з новим, незвичним зацікавленням.

Я вдав, ніби нічого не трапилося. Подав їм навчальний план, повідомив про нові підручники, виголосив обов'язкову коротеньку промову, як завжди робив це перед початком нового навчального року. Мовляв, сподіваюся й вірю, що рік цей мине в плідній співпраці й вони докладуть усіх зусиль, аби гідно завершити своє навчання в школі. А ще зробив коротенький ліричний відступ і сказав, що роки навчання будуть, мабуть, незважаючи ні на що, найщастиливішими роками в їхньому житті і т. п. і т. д.

Вони уважно й члено вислухали мене.

– На сьогодні все, – сказав я й кинувся до дверей. – Поспішаю на зустріч, – додав я, аби часом ніхто не запідозрив, що просто боюся розмови з ними. Але, гадаю, даремні були мої старання – всі зрозуміли мою поведінку саме так.

Це було безглуздо з моого боку, бо ще нікому не пощастило втекти від своєї долі, мені також. Наступного дня я мав у них останній урок, то й вирішив узяти бика за роги. Не казати ж мені щоднини, ніби я поспішаю на зустріч. Крім того, вони звикли, що після останнього уроку ми завжди обговорюємо різні проблеми, які в них виникали.

– Учора я не мав часу, – почав я. – Не зміг поговорити з вами і вислухати ваші розповіді про літні вакації.

Клас члено прогудів щось у відповідь.

– З ким із вас трапились улітку якісь надзвичайні пригоди? – запитав я.

То було небезпечне запитання, я відчув це тієї ж миті, як воно зірвалося в мене з язи-ка. Хоч би що з ними трапилося влітку, воно й зрівнятися не могло із західкою вбитого чоловіка в піщаному кар'єрі Богстада.

У класі запала тиша.

Це тривало так довго, аж стало тиснути на голову. Я сидів і не зводив очей з тридцяти знайомих облич, дуже знайомих, однак завжди трішки почужілих після літніх канікул.

П'ятнадцять хлоп'ячих личок, щирих і зверхніх, шибеникуватих і розгублених. П'ятнадцять короткострижених нечупар у вузьких джинсах та картатих сорочках. Треба добре пізнати їх, щоб уміти розрізняти. Я розрізняв їх і любив усіх без винятку. За шкільною формою та маскою шибеника ховався неповторний індивід, який невдовзі мав сформуватись у чоловіка.

Дівчаток було легше відрізняти одну від одної.

Більшість наслідувало Бріжіт Бардо, та були серед них і Одрі Гепберн, Саган та Бетті Девіс. Остання, певно, чисто випадково. Усі дівчатка – страшенно милі і потішні. Я згадав собі слова Лізи про те, що, певно, всі вони закохані в мене. То була приємна думка.

Однак ніхто з них, видно, не зазнав чогось надзвичайногопід час літніх вакацій.

– Так, – мовив я. – Хоч нічого неординарного з вами й не відбулося, все ж, я сподіваюсь, ви гарно провели літо. Як на мене, то я аж надто багато пригод зазнав за цей час, та про це ви, мабуть, читали в газетах.

Я поцілив у десятку.

Тридцять юних облич ураз змінилися. Бріжіт і Саган, хірург зі сталевими нервами, Одрі, найвизначніший саксофоніст світу та Сердиті Хлопці зникли. Переді мною сиділо тридцятеро звичайних людей.

– Що ж, гайда! – зітхнув я. – Ви б мали розуміти, що розповідати про це мені не надто приємно. Багато хто знає, що я – ваш класний керівник, і вас, напевно, вже питували про мене. Отож я волю відверто поговорити про все.

Якусь мить вони сиділи тихо, як миші, а тоді завовтузилися. Ніхто не починав розмови. Першою зважилася одна дівчинка. Дівчатка завжди рішучіші.

— Ми розуміємо, що тема неприємна для вас. Ми б не хотіли видатися надто влізливими, але ж ви розумієте, як нам це цікаво. Ми й самі вже розробили кілька теорій.

Так я й думав.

— Це, звісно, не було вбивство на сексуальному ґрунті,— почав один з хлопців. — Судновласник ніколи не став би жертвою сексуального маніака.

— А кого б ти зарахував до потенційних жертв сексуального вбивці? — поцікавився я.

— Усіх дівчат у класі,— не розгубився хлопчісъко і обвів рукою дівчачу половину класу. — Усіх дівчат та жінок віком до ста років.

Я був уражений. Аж пильніше придивився до нього. Хлопчісъка, рудого і геть усіяного ластовинням, одягненого в сорочку в дрібну зелену квіточку, в звичайному житті звали Оле. Літні вакації він, певно, провів за читанням Гевлокка Елліса.

— Ключки пана Гольм-Свенсена зникли,— втрутилась одна з дівчат.

Я здивовано поглянув у її бік, бо вона зазвичай була мовчазна та трохи сором'язлива. Її маленькі щічки-яблучка почервоніли, але дівча не відвело від мене погляду.

— Ось цей момент із ключками видається мені досить дивним,— додала вона. — Дуже дивним. Я подумала, чому хтось завдав собі клопоту закопати в піску тіло й не зробив того самого з ключками.

— Це свідчить про паніку,— сказав «Гевлокк Елліс».

— Ні,— відказала дівчинка із щічками-яблучками і знову почервоніла, та не здалася. — Саме вбивство свідчить про точний розрахунок та холоднокровність, де й мови не було про жодні почуття.

Дискусія почала цікавити мене вже не на жарт.

— Спершу я думала, що вбивство вчинено з розpacu та страху,— вела далі дівчинка. — Та потім згадала про свого молодшого брата, і це нагадало мені ще дещо.

Це нагадало тобі мене, подумав я собі. Ото вже міс Марпл власною персоною! Міс Марпл завжди аналізує злочини, порівнюючи вбивць зі знайомими її людьми.

— Коли мій брат був ще малим і йому картіло полізти в бійку, це завжди було помітно заздалегідь. Він підходив просто до свого супротивника, ставав перед ним, вів спокійну і мирну розмову, а потім зненацька бив. Він — великий спритник. І забіяка. Але, поглянувши на нього, ніхто б і не подумав про таке.

Дівчинка на мить замовкla.

— Поліція каже, що пан Гольм-Свенсен мав добре знати свого вбивцю. Той хтось підійшов до нього впритул і заговорив з ним, а він нічого не підозрював. Раптом убивця витяг револьвер і вистрілив у нього з віддалі не далі як метр.

— А чому його закопали в піску?

— Саме про це я й кажу. Вчинили так не через паніку. Усе пасує до портрета холодного обачного вбивці. Вбивця просто хотів виграти час. Я ніколи не була в Богстаді, але, наскільки розумію, не так-то й часто хтось спускається в той кар'єр. Чиста випадковість, що ваш м'ячик, так би мовити, звалився на трупа.

Мене пересмикнуло.

— У руках убивці залишилися ключки вбитого. На дідька вони були йому потрібні... Ой, вибачте... — спохопилася мала і виправилася: — Щоб покинути поле для гольфа достатньо було однієї простої речі — перекинути через плече торбу з ключками, потім покласти її у власний автомобіль, а вже згодом викинути в озеро чи заховати десь у надійному місці.

Отож холодний передбачливий убивця. Що ж, теорія маленької «міс Марпл» була нічим не гіршою від будь-якої іншої.

— Мотив? — запитав я. — Що ви скажете про мотив?

Якийсь час усі мовчали. «Гевлокк Елліс» визирав у вікно. Тепер, коли нас уже не цікавив його сексуальний маніак, він нудився.

В коридорі грюкали двері і тупотіли черевики — останні запізнюючи побігли додому. Ніхто в п'ятому англійському й не ворухнувсь. І я також.

— Гроші,— відізвався Пер з другої парті. Він заходився поглинати свою шкільну перекуску. — Звичайно, гроші,— повторив він. — Людей завжди вбивають з двох причин. Через кохання — тут бувають всілякі різновиди, скажімо, ревнощі або секс, яккаже Оле. А ще через гроші. Що в цьому випадку найсуттєвіше? Хіба убитий не був дуже багатою людиною? Якщо б мені дали завдання шукати вбивцю, я б шукав то-

го, хто був би найбільше матеріально зацікавлений у смерті судновласника Гольм-Свенсена.

Розмова вже перестала мені подобатися.

— А ви якої думки, «міс Марпл»... о... я мав на увазі, Осе.

— Погоджуся з Пером. Усе зроблено заради грошей, кимось, хто добре його знав, людиною без страху і без жодних докорів сумління, яка нікого й нічого не любила, за винятком хіба грошей. Та в цій справі існує ще й інший момент — навіщо вбивці гроші?

— Просто, щоб їх мати,— кинув «Гевлокк Елліс» зневажливо. — Люди, закохані в гроші, мають їх просто, аби мати.

— Не зовсім так,— заперечило дівча. — Ти забуваєш, що гроші можна ще й витрачати. Якщо Пер має рацію і вбивство вчинено через гроші, а я маю рацію в тому, що гроші можна витрачати... — Вона на хвильку затнулась, аби перевести дух: — ... то я б дуже хотіла знати, навіщо йому ті гроші?

Точнісінько, як достеменна міс Марпл, моя маленька Осе з яблуковими щічками поставила правильне і до того ж найважливіше запитання.

Цього я, звичайно, ще не зінав того теплого серпневого дня, стоячи у класній кімнаті п'ятого англійського.

Та все ж вона мені допомогла. Набагато пізніше у моїй пам'яті зринуло її маленьке кругле личко та запитання про те, на що ж можна тратити гроші. У тій, іншій ситуації, почувши подумки те запитання знову, я знайшов відповідь. Але тоді, у класі, відповідь була такою абсурдною та неймовірною, а я не мав жодних підстав для підозр, тож вона й не зринула.

Мені необхідно було поміркувати. Щоб перетравити хитромудрі теорії п'ятого англійського, потрібен був час, і я подався униз, до центру міста.

З початком навчального року місто зазнало змін.

Більшість гостей Осло роз'їхалося, однак на центральній вулиці Карл-Югангате ще можна було зустріти кількох блукачів з неодмінним туристським атрибутом — фотоапаратом, сивих заморських дам з хімічною завивкою синюватого кольору, унизаних банальними діамантами. Лавочки на головному променаді міста, Стрілі, позаймала звична місцева публіка, підстаркуваті пани зиркали на молодь, молоді поглядали одні на інших, а поодинокі втомлені домогосподині, увішані торбами та пакунками, квапились у своїх справах і ні на кого не дивилися.

Двоє малих хлопчаків крадьки хлюпалися у фонтані скверу Студентерлюнден, осстерігаючись довгої руки Закону. На щастя, довга рука Закону поблизу не вертілася, тож вони й розкошували. Згодом малі повсідалися на східці під скульптурами хлопчиків Арне Дурбана. Здавалося, наче це поряд з витвором митця сидять його натурники.

Я знайшов столик у літньому павільйоні Пернілле, замовив пиво і спостерігав, як повз мене тече життя міста. П'ятий англійський дав мені харч до роздумів.

Наскільки я міг судити, у цій драмі, яка невиразно вимальовувалася переді мною, акторів було небагато. Бо, як сказав Ерік, «суднобудування — статечний бізнес, у ньому не буває ворогів». Свен належав до того типу людей, які не мають ворогів.

Актoriв справді була жменька — Ерік, Ліза, Карен і я сам. А десь на периферії маячили постаті Пребена Рінгстада і Вужа.

Становище Лізи видавалося на цьому тлі найгіршим. Фактично вона одна користала зі смерті Свена, до того ж дуже користала. Мова ж бо йшла про володіння половиною однієї з найбільших норвезьких суднобудівних компаній та про великі особисті статки. А що я зінав про неї? Що вона висока та струнка, з сірими очима і впертою складкою на переніссі. Що парфуми її нагадують запах сухих гвоздик і що вона вміє чарівно й невимушено, без жодного натяку на манірність, бомбардувати співрозмовника запитаннями. А ще я зінав, так підказував мені мій чоловічий інстинкт, що вона — надзвичайно звабна дівчина. Вона не схожа на вбивцю. Однак я мусив визнати перед самим собою, що вбивця, як правило, неходить по вулицях, демонструючи всім, що він убивця.

А який вигляд має вбивця?

Може, такий, як в Еріка? Поважного опасистого Еріка, статечного та порядного, з усіма своїми комплексами та гідною захоплення самокритичністю. Багатий пролетар, назвав він себе. Чим могла бути вигідною братова смерть Ерікові? Він утратив компаньйона, якого йому ніхто не зможе замінити.

А Карен?

Якби у піщаному кар'єрі знайшли Еріка, Карен можна було б потрактувати як головну підозрювану особу. Але ж її не спокушають матеріальні блага і ніколи не спокушали.

Пребен Рінгстад був для мене загадкою. Завжди. Він з'явився на сцені, бо з Карен його єднали родинні узи, до того ж він завжди був її добрим приятелем. Пребен ніколи не одружувався. Карен дуже любила його і не приховувала цього. Аж раптом кілька років тому вийшла заміж за Еріка. Цікаво, хто з них кого покинув: вона Пребена чи Пребен її?

Вуж, ясна річ, був найбільш загадковою постаттю. «П. М. Горге, Поради та інформація». Мені застидало очі червоною пеленою, тільки-но я згадував про нього. Вужа цікавили гроші, багато грошей, і це було очевидно. Я тільки не міг зрозуміти, як його приспівати до цієї драми. Однак те, що він був її активною дійовою особою, не викликало жодних сумнівів.

А я сам? I зрештою, навіть мій брат Крістіан? Ми все життя товарищували з Еріком та Свеном. За себе я певен – Свена я не вбивав. Крістіанові ж інтереси ніколи не торкалися сфери грошей. Надто вже він захоплювався науковою та вродливими дівчатами.

Я замовив ще пива.

Зауважив, що мої думки працюють в одному й тому ж напрямку. А завинив у цьому п'ятій англійський, бо саме п'ятій англійський вирішив, що вбивство здійснене через гроши.

Мої думки уткнулися в глуху стіну. Я не міг пробитися далі. Весь час мене не полишало дивне відчуття, що розв'язок десь поряд, за рогом, досить лише щось згадати.

Я здався. Сплатив за пиво, взяв свою незмінну шкільну течку під пахву й подався додому. Цього дня мене було запрошено на обід до Карен та Еріка.

Я почув телефон ще на сходовому майданчику. То була моя мати.

– Мартіне, хлопчику, я хотіла попросити тебе про одну послугу.

Мене, мов помахом чарівної палички, повернули до дійсності.

– Прошу, мамо.

– Чи не міг би ти замість мене піти на аукціон речей старого консула Гальворсена?

Терпіти не можу аукціонів.

– Я нічого про це не чув.

– Аукціон точно має відбутися. Мене не цікавлять консулові російські смарагди. Можеш мені пояснити, навіщо старому парубкові смарагдові прикраси?

– Ні.

– Я б хотіла придбати маленьку картину, яка висіла в його вітальні праворуч від каміна. Блакитний «Боннар».

– Усі «Боннари» блакитні, – відповів я роздратовано.

– Не будь таким мудрагеликом, хлопчику. Ну то як, залагодиш це для мене?

– Гаразд.

– Бувай! Ти добре харчуєшся?

– Так, дякую.

– То бувай! Вітай Крістіана, якщо побачиш. Па-па, хлопчику мій!

– Па, мамо.

Я піднявся вулицею Драмменсвєен і звернув на Мансерюд-Алле.

Це – вищукано елегантна вулиця з якимось флером таємничості. Вона утворює дугу, її неможливо охопити поглядом усю відразу. Ідеш собі й гадаєш: а що ж там далі, за вигином?

Свен та Ерік мешкали в будинках 275 та 277. Тобто Свен мешкав під номером 275. Зараз будинок зяє пусткою. Ліза не захотіла переселитися туди, вона мешкала разом з Карен та Еріком.

Карен уже кілька разів запрошуvala мене на обід. Ті обіди та пообіддя були не надто веселими, але мені здавалося, ніби Карен потребуває моєї присутності, що усі ми – дійові особи цієї драми – відчуваємо потребу бути разом. Мені часто уявлялося, буцімто ми – жменька людей, яка вціліла після корабельної катастрофи, ізольовані від світу у своєму страху, непевності та журбу.

Пребен Рінгстад щоразу бував присутній на тих обідах. І хоч я недолюблював цього чоловіка, його присутність розряджала напруженість. Ота його пихатість, самовпев-

неність, його погорда та зневага до поглядів і суджень інших – усе це щоразу нагадувало мені слова Крістіана про те, що Пребен «є і лишиться посередністю».

Але Крістіан сказав також, що Пребен непоганий піаніст. Я не згодний з братом. Я вважаю Пребена видатним піаністом, витонченим. Звичайно, нема чого порівнювати його з Глюком чи Хачатуряном, та все ж, на мою думку, він грає знаменито. Пребен дратував мене, це правда, та мушу визнати – його музика була втіхою для наших натягнутих, мов струни, нервів.

«Музика – морфій для пропащих» – казав Фройд. Надто категорично сказано. В ці дні пізнього літа, коли Свена вже не стало, ми були просто гуртом нещасливих людей, та не пропащих.

Коли я прийшов, Карен сиділа в садку з книжкою в руках. Лише дивитися на неї, споглядати її незворушну свіжість було бальзамом для моєї душі. Після тверезих розмірковувань п'ятого англійського я сприймав її як оазу спокою.

– Ходімо досередини, наллеш собі чогось випити, – запропонувала вона. – Прийшов Пребен, а Ерік з'явиться не раніш як за чверть години.

Пізніше я запитував сам себе, що було б, якби ми не відразу увійшли до будинку? Якби ми трішки загаялись, то, напевно, побачили б Пребена та Лізу в кріслах. Але сталося не так: ми увійшли й застали Лізу в обіймах Пребена, коли той досить-таки рішуче цілував її.

Вона опидалась, і я зловив себе на тому, що відчуваю полегшення. До того ж незмірно велике полегшення. Сам по собі той факт, що Пребен цілував Лізу, міг бути цілком безвинним, якби не невдало обране місце та час.

І тут я помітив вираз обличчя Карен. Вона збліла, наче вся кров одлинула від щік. Стояла, мов громом прибита.

– Пребене, – промовила вона, і то був не голос, а важкий зойк.

Пребен відпустив Лізу. Ліза пригладила волосся, вигляд у неї був розчімханий. Зате Пребен... Що ж, Пребен не був би Пребеном, якби в цій двозначній ситуації не продемонстрував своєї зверхності та пихи.

– Вибач мені, – сказав він. – Я не завжди дотримую всіх 333 правил доброго тону. Але на якусь мить став трохи сентиментальним і не зміг стриматися перед спокусою поцілувати свою давню коханку.

– Що ти таке верзеш? – запитала Карен.

– Хіба ти цього не знала? – дивувався він елейним голосом з погордливою ноткою. – І не знала, що ми з Лізою були заручені?

То ось у чому річ. Це доповнювало мою картину. Тепер мені знадобиться чимало часу, щоб відсортувати все побачене й почуте. Нас тільки четверо.

– Карен, – покликав я, – ти щось говорила про віскі. Карен, ти запросила мене на чаю!

Нарешті вона почула мене.

Не можу сказати, що обід був нормальним.

Звичайно, Пребен докладав усіх зусиль. Він був веселий, дотепний, елегантний, та-кий, як завжди буває Пребен Рінгстад. Ліза сердилася. На щоках у неї палали яскраві рум'янці. Карен же була біла, мов крейда. Ерік, який нічого не здав про недавню сцену, майже ввесь час відмовчувався. Лише час від часу розповідав про якісь незначні новини у компанії.

Невдалий був обід. Кава теж не поліпшила ситуацію. Навіть навпаки. Я чекав нагоди, аби розпрощатися.

Та раптом до вітальні увійшла покоївка.

– Тут поліцейський інспектор Галль. – У її голосі звучало обурення і цікавість водночас.

– Запросіть його, – звелів Ерік.

На порозі з'явився Карл-Йорген. Йому запропонували каву, але він відмовився. Інспектор гунувся на стілець, запалив цигарку і оглянув нас усіх по черзі своїм рентгенівським поглядом. Його появу всі одразу ж сприйняли як полегшення після гнітючого обіду. Але так тривало недовго, лише першу мить.

– Я дзвонив до вас, пане Рінгстад, і до тебе, Мартіне, довідався, що ви обоє запрошенні сюди на обід. Це було мені на руку, бо в такий спосіб...

Я подумав, що він скаже: «... я б одним ударом поклав сімох», як це було в казці про відважного кравчика.

— Я б хотів поговорити з вами усіма,— сказав він натомість.

Ми сиділи й чекали.

— Пані Гольм-Свенсен, коли ви востаннє бачили свого швагра Свена?

— Я вже казала. Це навіть записано у моїх показаннях, які я давала в поліційному управлінні на Вікторія-Терасе. Десь за кілька днів до його смерті.

— Пані Гольм-Свенсен, ви заходили до нього в кабінет уранці того дня, коли його убили.

Це вже не було запитання, а констатація факту.

Звідки, хай йому чорт, він міг довідатися про це? Ах, та ж ясна річ,— панна Гансен у спільній приймальні Еріка та Свена.

— Ви сварилися, пані Гольм-Свенсен. Можете розповісти, через що ви сварилися?

Ага, отже про це ти не знаєш, подумав я. Добре, що ти хоч чогось не знаєш.

Карен мала дуже переляканій вигляд.

— Через що сварилися?.. То була приватна справа. Несуттєва.

— Така несуттєва, аж ви навіть забули про неї? Хіба не дивно, що напередодні, в середу вранці, ви були в офісі свого швагра, сварилися з ним і забули про це? Особливо, якщо взяти до уваги, що наступного дня його знайшли вбитим?

— Отож, отож,— сказала Карен. — Ось як вам усе видається. Я й побоювалася, що ви тільки так усе й потрактуєте, тому й збрехала вам. Звичайно, я пам'ятала про свій візит до Свена...

Карен була така нещасна.

— Пане інспекторе Галль, безглуздо вважати, ніби я сварилася зі Свеном в останній день його життя. Я сказала вам неправду, але, повірте, сперечалися ми про дрібниці. Я просто повелася нерозважно.

Карл-Йорген хвильку почекав.

— Пані Гольм-Свенсен, ваш швагер був переконаний, що вам загрожує якась небезпека.

Якусь мить вона сиділа й тупо дивилася на поліцая, ніби обдумувала відповідь.

— Так. Якщо ви все знаєте, то нема причин приховувати, про що йшлося. Я вважала його ідею приставити до мене охоронця ідіотичною, я й сама можу постояти за себе.

— І він не сказав вам, чого саме маєте остерігатися?

— Ні. Свен говорив загадками. Я розсердилася. Як страшно думати тепер про це...

— Останнім часом ви не помічали, що хтось ходить за вами назирці?

— Ходить за мною?.. Звичайно, ні. Ви мене лякаєте.

Що ж, Вуж був майстром своєї справи.

— Я просто запитую, чи ви не помітили чогось незвичайного,— заспокоїв її Карл-Йорген.

Він загасив недопалок і змінив тему розмови.

— Я не люблю, коли мені кажуть неправду. Особливо, якщо йдеться про вбивство. У цій справі щонайменше троє з вас збрехали і то в дуже суттєвих моментах.

Троє, це ж практично ми всі. Щонайменше троє, сказав він.

— Еріку,— обізвався Карл-Йорген знову. Я почав нервувати, бо добре знов зізнав його тактику випитувати нас одного по одному. — У твоїх показаннях поліції записано, що ти ввесьвечір був у дома. Не знаю, чи казав я вам, але вбивство було вчинено між десятою та чверть на одинадцяту вечора. Тебе не було у дома, Еріку. Десь коло десятої ти взяв машину з гаражу і кудись поїхав.

— Звідки?.. — почав був Ерік.

— Достатньо й того, що я це знаю. Та, зрештою, можу розповісти. Тебе бачив сторож гаража на Фройнері. Він сказав, що було точно десять по десятій, бо саме почалися новини.

— Я ... я був схвилюваний, погано спав. Я вирішив трохи прогулятися.

— Куди ти поїхав?

— Кружляв містом: спустився до центру, потім угору по Моссевеен. Я доїхав майже до набережної Інгірстранд.

— Це правда?

— Так.

— Але ж ти не згадав про цю поїздку в показаннях.

Ерік не відповів, здавалось, ніби він знову заглибився в свої думки.

— Мартіне?

— Ти й сам знаєш. Я висадив з машини панну Лінд поблизу зупинки таксі на Гегде-гаутгесен десь кілька хвилин по десятій і поїхав просто додому. Саме встиг до початку новин.

— Можеш це довести?

— Звичайно, ні. Я мешкаю сам. Тож не думаєш ти, що я...

Стандартна відповідь. Раптом мені щось спало на думку.

— Та ні, можу! Можу довести. Після новин того дня давали оголошення про викрадений автомобіль. Я запам'ятав його, бо маю дуже чіпку пам'ять на числа. Пропала сіра «шкода», номер 26931. Я постійно звертаю увагу на всілякі оголошення. Напевно, ніколи не подорослішаю, бо вже наступного дня в потоці машин вишукавав автомобілі сірого кольору, сподіваючись знайти вкрадену... Зателефонуй у радіоцентр Крінгкастінген і одержиши підтвердження.

— Так і зроблю. Пане Рінгстад?

— Я також розповів вам усе дуже детально. Це було легко зробити, бо того дня я був на дев'ятигодинному сеансі у кінотеатрі «Росенборг». Дама у квитковій касі знає мене. Невже ви цього не з'ясували, пане поліційний інспекторе Галь?

— Чому ж, з'ясував. Касирка й справді пригадує, що ви були того вечора на сеансі, який закінчився десь чверть на одинадцяту.

Отже, Пребен мав залишні алібі. Моє теж було досить переконливе.

— Пані Гольм-Свенсен, ви збрехали ще раз. Цього разу стосовно того, що ви робили ввечері у вівторок, 12 серпня. Ви сказали, що були вдома, однак близько пів на десяту ви взяли з гаража машину і поїхали з дому.

Карен зблідла ще дужче, ніж за весь цей до краю напруженій день.

— Ви знаєте чи намагаєтесь спровокувати мене на відповідь?

— Знаю,— відповів Карл-Йорген. — Знаю, бо за вами шпигували.

Не хто інший, як П. М. Горге. Карлові-Йоргену варто було лише піти до нього і спокійнісінько переглянути всі записи пересувань Карен за останні тижні.

— Тоді ви, певно, знаєте, де я була.

— На жаль, ні. Переслідувач загубив вас ще на перехресті вулиць Нільс-Юельсгате та Бюгдьо-Алле. Ви проїхали на жовте світло з перевищением швидкості, йому ж довелося чекати зеленого. А за вами, тим часом, і слід запався десь у напрямку Нільс-Юельсгате. Куди ви прямували?

— У мене не було визначененої мети. Я просто хотіла зняти напруження.

— То ви обое з чоловіком були знервовані,— констатував Карл-Йорген. — Саме того вечора, коли вбито Свена, ви обое психували, обое були поза домом, обое крутили баранки, й жоден з вас не може точно вказати місце, де був у момент убивства. І... обое вибріхуєтесь.

Він припалив нову цигарку. Напруження можна було майже відчути на дотик. Усі сиділи штывно, неприродно випроставшись.

— Хто з вас першим повернувся додому?

— Карен,— блискавично зреагував Ерік. Надто блискавично, майнуло мені. — Її машина вже стояла в гаражі, коли повернувся я.

— Коли ти приїхав додому?

— Досить пізно. Не раніше дванадцятої години.

— Бувши вами,— сказав Карл-Йорген, переводячи погляд з одного на другого,— я поквапився би дати вірогідне пояснення тому, куди ви їздили й де були.

Я завжди захоплювавсь Карлом-Йоргеном, але зараз почав його побоюватися. Світ далеко не такий простий, як мені здавалось. Мої найближчі друзі сидять у власній вітальні, і їх допитує поліція. Ніколи б не подумав, що таке можливе. Це одна річ. А ще ж виявилося, що мої друзі здатні брехати.

— Панно Лінд?

Я геть забув про Лізу. Вона сиділа на канапі, тримаючи в одній руці філіжанку з кавою. Що вона робила того вечора, я знов, бо ж сам підвізив її до зупинки таксі на Гегде-гаутгесен і бачив, як вона сідала в машину, аби поїхати додому. Та мене раптом вразив вираз її обличчя. Вона втупилася в Карла-Йоргена і була схожа в ту мить на пташку, яка загіпнотизовано дивиться в пашу удава. На її личку вимальовувалося лише одне-єдине почуття — справжній, невдаваний жах.

— Панно Лінд,— повторив Карл-Йорген. — Спершу ви розповідали панові Бакке, а згодом мені, що сіли в таксі на вулиці Гегдегаугсвееен кілька хвилин по десятій і поїхали додому. То було вашою помилкою. Ви не врахували, що поліція тісно співпрацює з водіями міських таксі.

Пан Бакке замовив о пів на одинадцять таксі до гольфбану, аби забрати пана Гольм-Свенсена. Машина номер 5331, яка була на стоянці Сместад, одержала замовлення з центрального пульта зв'язку і поїхала до гольф-клубу. Шофер простояв під клубом майже двадцять хвилин, а потім, нікого не дочекавшись, поїхав собі далі.

Філіжанка задзвеніла в руках Лізи. Дівчина відставила її вбік.

— Але таксі номер 5331 було не єдиним, яке того вечора приїжджало до клубу,— вів Карл-Йорген, і голос його звучав, немов у судний день. — Таксі номер 5368 також побувало там. Ви сіли в машину, як і казали, однак поїхали не додому. Ви попросили шофера підвезти вас до гольфбану. Він висадив вас там точно о двадцятій хвилині на одинадцять.

6

Ліза не промовила ні слова. Вона сиділа, наче спаралізована. Нас також немов розбив параліч. Один лише Карл-Йорген тримав ситуацію під контролем. Та ще, звичайно, Пребен Рінгстад. Цей ніколи не втрачав самовладання. До того ж саме в ті критичні півгодини, коли всі навколо одно каталися машинами, він сидів і дивився кінофільм.

Пребен витяг з кишені піджака зім'яту цигаркову пачку, дістав з неї цигарку, припалив і почав міряти кроками кімнату. Це дратувало, та водночас розряджало гнітіочу атмосферу.

— Пане Галль,— заговорив він своїм гарно поставленим голосом,— я розумію, що ви шукаєте розв'язку, але чи не здається вам, що оті два шофери таксі також потрапляють у розряд потенційних убивць?

Карл-Йорген удав, ніби не почув сказаного. Він просто сидів і не спускав з ока Лізу.

— Ви збрехали, панно Лінд, і брехали зумисне з першої ж хвилини нашої розмови. Я попросив би вас все-таки зробити нам ласку і розповісти правду, самі ж бо розумієте, ситуація складається для вас не надто райдужна. Ви єдина спадкоємиця пана Гольм-Свенсена і саме ви чомусь поїхали до гольф-клубу.

Ліза похнюпила голову.

— Якби я шукав убивцю, то робив би це за зовсім іншою схемою,— знову втрутівся Пребен. — Я почав би ...

Ніхто не слухав його теревенів. Та раптом я збагнув, що Пребен докладає всіх зусиль, аби відвернути увагу Карла-Йоргена від Лізи. Пребен Рінгстад ніяк не міг бути знавцем людських душ. Відволікти зараз увагу Карла-Йоргена було практично неможливо.

Невже Пребен намагавсь оборонити свою «давню коханку»?

Ерік геть скоцюбився у своєму кріслі. Мені впало в око, як несподівано змаліла його статечна постать. Здавалося, з нього, як з надувної кульки, випустили ввесь дух. Я, напевно, ніколи не розумів, що Свен означав для нього. Мені раптом забаглося, щоб разом з нами був Крістіан. Удумливий доцентський погляд, який так часто дратував мене, зараз міг подіяти заспокійливо.

— Ви збрехали стосовно надзвичайно важливої речі, панно Лінд,— наступав Карл-Йорген далі. — Я хочу знати чому.

Ліза зібралася з духом. Вона мигцем глянула на Карен, а Карен відповіла їй поглядом, сповненим убивчої зненависті.

— Мені шкода... — почала Ліза. — Справді, дуже шкода. Але я й сама подумала, що моя поведінка видаватиметься підозрілою. Я була така переляканана того першого ранку, коли ви з'явилися в офісі. Та я вже й до того перебувала в стані шоку... — додала вона ледь чутно. — Я ж кохала Свена.

Карл-Йорген чекав продовження розповіді, а не дочекавшись, запитав:

— Тепер, коли ви призналися, що були на гольфбані, панно Лінд, ми б хотіли дізнатися, чому ви туди їздили.

Ліза остаточно розгубилася.

— Я... я хвилювалася за Свена. Останніми днями він сам на себе не був схожий. Щось його гнітило. Я питала його, але він нічого не захотів розповісти. А тоді, того вечора,

коли ми вдвох із паном Бакке залишили його самого на полі для гольфа, він здавався збудженішим, ніж будь-коли раніше. Саме тому в мене й з'явилося передчуття чогось непоправного...

Вона почала тихенько плакати.

— І я мала рацію. Непоправне таки трапилось. Але я й уявити собі не могла всього жахіття... Я сиділа... а оте відбувалося саме тоді, а я й гадки не мала... Я просто сиділа сам на сам зі своїми страхами...

— А як же таксі?

— Моє одразу ж повернулося до міста. А інше, котре послав пан Бакке, прибуло близько пів на одинадцяту.

— Ви розмовляли з шофером?

— Ні, в його машині було ввімкнене радіо, я відчувала запах тютюнового диму – він палив люльку,– але до нього не підходила, боялася, що він розгніваний через відсутність клієнта, Свена. Десь за чверть години машина поїхала геть.

— А шофер вас бачив?

— Ні.

— Де ви там сиділи, панно Лінд?

— Під західною стіною клубу, на лавочці, де полюбляють відпочивати гравці, одразу ж біля входу до крамнички в підвальном приміщенні.

— З того місця, де ви сиділи, видно частину поля між сімнадцятою та вісімнадцятою лунками?

— Ні... я... нічого не бачила. Тієї ділянки звідти не видно.

— Скільки часу ви там просиділи?

— Майже до пів на дванадцяту. Потім дійшла до Рьоа й сіла в трамвай.

— І це правда? – запитав Карл-Йорген.

Дурню, подумав я, хіба не видно, що вона усе це пережила.

— Так, – відповіла Ліза.

Карл-Йорген припалив нову цигарку. Він наче хотів сказати ще щось, але з якоєвчини роздумав.

— Що ж, на сьогодні вистачить, – вирішив він і попрощався.

Та загальний настрій не поліпшився і після його відходу.

Ми ще хвилин десять слухали тираду Пребена про маленьку китайську срібну вазу, яка стояла перед ним на столі. Власне кажучи, ніхто й не прислухався до слів, просто ми насолоджувалися приємним голосом, який розповідав про щось зовсім нейтральне. Потім і Пребен зібрався додому.

Перш ніж піти, він на мить затримався. Як уже відомо, я перед ним не схиляюся, однак цієї миті переконався, що мій брат Крістіан таки мав рацію – Пребен надзвичайно вродливий чоловік. Окрім того, він був зі смаком одягнений, я б сказав, галантно. Цікало, скільки йому років? Визначити вік цього красунчика було важко. Я знов, що Пребен старший на кілька років від кожного з нас, – десь сороківку мав би мати. Він стояв, ледь іронічно посміхаючись і поглядаючи то на Карен, то на Лізу.

Раптом мене осінило, що чоловік, який стоїть переді мною, – зловтішний, недобрий. У цій ситуації розпачу, горя та страху він мав за доречне цілувати Лізу, а тепер стояв і насолоджувався реакцією Карен. Самець, який змусив двох самок гризтися за здобич.

Пребен попрощався. Ерік вийшов його провести.

Невдовзі пішов і я.

Я подався додому на Гавсфіордсгате і вивів з гаража машину. Годинник показував пів на десяту. Я поїхав просто до гольф-клубу в Богстаді.

Я не бував там з того ранку, як знайшов Свена.

Мав тверде переконання, що ніколи більше не громую у гольф. За законами психології я, звичайно, мав би з'явитися там наступного ранку, зіграти коло і обов'язково ще раз спуститися в кар'єр. Однак я цього не зробив. Навіть тепер, коли все вже давно позаду, коли сиджу й пишу ось ці спогади, мені ніколи не кортить поїхати в Богстад зіграти в гольф. Хоч хай там що кажуть психологи.

Моя дружба зі Свеном ніколи не підпорядковувалася жодним канонам психології, тож я не хочу свою скорботу за ним перетворювати на предмет дослідження цієї науки. Мої ключики для гольфа стоять у льоху і стоятимуть там довіку.

Але того вечора, побувавши на обіді в Карен та Еріка, я таки подався до Богстада. Знову захотілося побачити гольфове поле, можливо, щось там змогло б наштовхнути мене на слід. Опісля я ще збирався відвідати Енербаккен.

Карл-Йорген зумів приголомітити мене, викривши моїх друзів і продемонструвавши, як легко вони вдаються до брехні. Ерік збрехав, Карен збрехала й Ліза також збрехала. Усі вони приховали важливі для розслідування деталі. Ще тиждень тому я ладен був заприягтися, що ніхто з них не здатний ані на найменший обман.

Це було незображенено для мене: як вони могли дурити поліцію в такій серйозній, маючи того – трагічній справі! Ніколи не припускав, що вони здатні на таке. Зате криміналісти Осло припустили, виявили брехню й зуміли її довести. Не знаю, скільки праці було докладено для цього, але їхні досягнення імпонували мені.

Та все ж я не міг сидіти склавши руки і полишивши все на саму поліцію. Я знат, що ніколи не матиму спокою, доки не буде розгадана таємниця цієї трагедії. Тож думав про неї день і ніч. Можливо, мені навіть снилися ті події, але на ранок я не пам'ятав своїх снів. Проте моя підсвідомість активно працювала.

Й ось я знову поїхав до Богстада, не маючи чіткої мети, просто аби ще раз поглянути на те місце, а може, й зловити за хвіст якусь думку чи здогад. Знайти якийсь світлий промінчик-дороговказ у цьому сущільному мороці.

Я припаркував машину й мить постояв. Урешті, я не знат, за чим сюди приїхав. Отож попростував до тієї лавочки, на якій сиділа Ліза, дістав цигарку й вирішив поміркувати.

Доки я отак сидів, збираючись припалити, мені потрапили на очі двоє гравців, які саме йшли вздовж піщаного кар'єру до вісімнадцятої лунки. Я забув про свою цигарку й згадав аж тоді, коли сірник обпік мені пальці.

«Я сиділа на лавочці під західною стіною... я нічого не бачила... з того місця не видно, що відбувається біля вісімнадцятої лунки...»

То були Лізині слова.

«Це правда?» – запитав Карл-Йорген.

«Так», – відповіла вона.

Ліза знову збрехала.

Я сидів і дивився на двох гравців, що підходили до вісімнадцятої лунки. Їх було видно як на долоні. Поле проглядалося аж до сімнадцятої лунки і далі вздовж краю кар'єру. Я глянув на годинник. Стрілка показувала десяту.

Був ясний вечір, а тоді хмарилося і клубочилась легка мла. Та все ж – якщо Ліза того вівторка й справді сиділа на лавці, де зараз сидів я, вона неодмінно мусила бачити того, хто йшов понад краєм кар'єру. А вона однозначно сказала, що сиділа саме тут.

Ліза таки бачила когось, однак з якоїсь причини не захотіла цього сказати Карлові-Йоргенові, хоч не могла не розуміти, наскільки важливо було дізнатися, хто ж прямував до кар'єру за півгодини до вбивства Свена. Ліза вдалася до ідіотської брехні, сказавши, ніби з лавки під західною стіною клубу не видно тієї ділянки поля.

Тепер я добре знат комісара поліції Карла-Йоргена Галля. Викрити брехню – лише питання часу. Досить йому поїхати в Богстад, сісти на цю саму лавку і глянути у бік вісімнадцятої лунки. Він, напевно, вже побував тут або ось-ось приїде. Я не мав жодного бажання зустрічатися з ним зараз.

Мені треба було все обміркувати. Подумати про Лізу. Та перш за все слід забратися тут звідси, доки Карл-Йорген не застав мене на цій лавочці під клубом і не збагнув, що я зробив те саме відкриття, за яким він сюди приїхав.

Обминувши ріг будинку, я майже бігцем кинувся до машини й через усе місто поїхав на Енербаккен. Про Лізу подумаю потім. З'явiloся відчуття, ніби тепер слід не спускати з ока усіх учасників драми. Як на мене, вони стали надто підозріло поводитися. Гадаю, Карл-Йорген був такої ж думки.

Мені закортіло привітатися з П. М. Горге, «Поради та інформація».

Коли я звернув на його вулицю, він саме виходив з будинку. Перед під'їздом чекало таксі. Перш ніж я встиг зупинитися, Вуж дав указівку шоферові і таксі поїхало униз Енербаккеном. Я зробив заборонений правилами розворот і подався вслід за ними.

Мені часто доводилося читати про переслідування або бачити гонитву в кіно. Здавалося, що це так легко. Досить, аби попереду тебе йшло ще зо дві машини, і тоді ніхто не помітить за собою «хвоста». Насправді – зовсім не так. Таксі, у якому сидів

Вуж, проїхало на зелене світло, а я, за дві машини далі, мусив чекати, доки згасне червоне. На щастя, шофер таксі належав до людей того пошибу, які ніколи не порушують установлених правил і не перевищують у місті сорокакілометрової швидкості. Тож мені пощастило втримати їх у полі зору. Я не мав жодних сумнівів, що Вуж час від часу озирається. Не тому, наче помітив мене, а просто за звичкою. Шпигування було його фахом, і він, як той злодій, переконаний, що всі крадуть, постійно був насторожі.

Таксі прямувало вгору вулицею Пілестредет, потім під'їхало до перехрестя з Хірке-веен, повз Маріенліст і далі в напрямку Віндерена. Тут ховатися стало важче, бо рух помітно зменшився. Я ввімкнув фари, хоч такої необхідності й не було. Але розважив так: якщо Вуж озирнеться, то не зможе розгледіти мене за яскравим світлом.

Мене цікавило, куди він їде.

Таксі звернуло угору по Гольменсвеен, я просто виснув у нього на хвості. Зненацька воно зупинилося, та так несподівано, ніби Вуж звелів шоферові негайно спинитися. Мені не лишалося нічого іншого, як проіхати повз них повним ходом. За кількасот метрів я звернув у якісь відчинені ворота, заїхав на подвір'я і вимкнув фари, миттю вискочив з машини, повернувся до воріт і сховався за масивним кам'яним стовпом.

Вуж спокійно простував тротуаром.

Затишна вуличка вела поміж будинками, захованими в шумовинні великих садків. Однак вона не була настільки безлюдною, аби якийсь перехожий міг викликати цікавість. Ідеальне місце для побачень. Мене діймала нетерплячка: з ким це мав зустрітися Вуж.

І тут я побачив її.

Вона швидко крокувала по Гольменсвеен, наближаючись із протилежного боку, а я стояв, зачайвши, і спостерігав за обома. Я наче втратив дар мови, як пишуть у книжках. У кожному разі не знов, що робити далі. Вони приспинилися, ніби обмінялися кількома словами, а тоді відразу рушили кожен у свій бік: Вуж – униз, у напрямку Сместаду, а вона далі угору, по Гольменсвеен.

Я притьом вернувся до машини, розвернув її на вузькому подвір'ї і подався угору вулицею. Порівнявшись із Карен, спинився, вистрибнув на тротуар і погукав її.

Вона аж сахнулась, обернувшись до мене бліде перелякане обличчя. Якусь мить здавалося, що ось-ось кинеться навтьоки, натомість Карен лише відвернулася.

– Карен, – обізвався я знову, взявши її під руку, відчинив дверцята машини й допоміг сісти. Вона рухалася механічно, мов дерев'яна лялька.

– Відвезу тебе до себе додому, – запропонував я.

Карен не відповіла. Просто сиділа, цурпалок цурпалком, утупившись поперед себе. За всю дорогу до моого дому не обізвалася ані словом. Я залишив авто під будинком і повів її до свого помешкання. Весь час вона викликала в мене асоціацію з дерев'яною лялькою, механічною заводною дерев'яною лялькою. Ми піднялися ліфтом нагору, я відчинив двері й увів її до вітальні. Карен сіла посередині канапи, так само непорушно, як щойно в машині, і з таким самим блідим непрітомним обличчям.

– Карен, – почав я знову. Це, мабуть, було єдине слово, яке я міг витиснути з себе. – Карен, він вимагає від тебе грошей?

Вона й далі мовчала.

– Карен, – не вгавав я. – Якщо ти не розповіси мені, чого добивається П. М. Горге, я одразу ж піду у поліцію, просто до інспектора Галля, і розповім про усе, що бачив нині.

Очі її ледь розширилися.

– Якщо ти це зробиш, я тебе вб'ю, Мартіне, – сказала вона цілком спокійно.

Вона була переляканіша, ніж я думав. От якби Крістіан був тут, подумав я собі.

– Карен, послухай мене. Зрозумій, я тільки хочу тобі допомогти. Ти чогось боїшся, а П. М. Горге шантажує тебе.

– У тебе є якісь гроші, Мартіне? – запитала вона несподівано.

Я не повірив власним вухам.

– Є.

– Можеш мені позичити? – попросила вона тим самим спокійним тоном, її широко розіплющені очі застигли на мертвотно-блідому обличчі.

– Скільки тобі треба?

Я почував себе актором на сцені, якому шепнули підказку і він подав правильну репліку. Можливо, це допоможе вивести її із стану небезпечної апатії.

– Усе, що зможеш нашкrebти. На перший випадок вистачить і десяти тисяч крон.

Я почав побоюватися, чи не збожеволіла вона.

– Посидь тут тихенько,— мовив я. – Я принесу тобі чогось випити. Та, зрештою, ходімо разом до кухні.

Я ані на мить не хотів залишати її саму. Я мешкав на п'ятому поверсі, всі вікна були розчинені навстіж.

Вона слухняно підвелася і поплентала за мною на кухню.

Я добув з шафки тацю, склянки, лід і кілька пляшок. Мало що не підштовхував її назад до вітальні. Вона знову штывно сиділа на канапі, на тому самому місці, що й перше.

Я налив їй чистого віскі. Вона хильнула його, навіть не скривившись. І знову я відчув, як мені бракує Крістіана.

Карен сиділа дуже спокійно, згорнувши руки в пелені й не дивлячись на мене.

– Карен, хіба ти не можеш узяти гроши в Еріка?

– Ерік скупий,— відказала вона, й далі дивлячись у порожнечу.

– Не кажи так, Карен. Ти завжди мала те, чого хотіла. Ерік має купу грошей, і він ні в чому тобі не відмовить.

– Якщо мова йде про буденні витрати. Але я ніколи не просила його про щось значно більше. Мене не цікавлять речі. І навіть до прикрас я байдужа.

Я глянув на її просту коричневу льняну сукню з вирізом «карє».

– Ти продала свої перли, Карен?

– Так.

– А гроши віддала П. М. Горге. Збираєшся й далі їх йому віддавати?

– Так.

Мені нездоланно закортіло й самому випити чарку чистого віскі.

– Послухай мене, Карен, будь ласка, послухай. Ти знаєш, не існує такого на світі, чого б я не зробив для тебе. Знаєш, як я тебе завжди любив? Але я не можу дивитися, як ти сама себе занапашаєш. Що такого жахливого ти накоїла, аж Вуж... я хотів сказати, П. М. Горге... зумів залякати тебе? Ти ж не за себе боїшся, ти ж ніколи...

– Ні,— відповіла Карен. – Я боюся не за себе.

– У такому випадку ти когось покриваєш. Якщо ти розкажеш мені, то клянуся, жодна жива душа про це не довідається.

– Ти не зможеш зберегти таємницю. Ти настільки добропорядний, що тебе замучить сумління, ти будеш почувати себе зобов'язаним викласти все інспекторові.

Вона розмовляла зі мною терпляче, спокійно, так розмовляють з маленькою дитиною, яка ніяк не збегне якоїсь простої речі. При цьому у неї весь час були широко розплушенні злякані очі та бліде обличчя.

Раптом задзвонив телефон.

Цей дзвінок був немов звільнення: я міг змінити позу і випростатися.

– Мартіне, це — Ліза,— пролунало зі слухавки. – Чи можна мені прийти до тебе й поговорити? Це дуже важливо.

– Не зараз. Може, трохи пізніше. Я передзвоню тобі.

Я поклав слухавку.

– То була Ліза,— сказав я.

Ті три слова спровали на Карен приголомшливе враження.

Кров шугонула їй до обличчя, а широко розплащені очі перетворилися на вузькі щілинки.

– Ліза,— хижо прошепотіла вона. – Ненавиджу її... Я готова її вбити...

– Карен,— сказав я вже, мабуть, у сто п'ятдесятий раз. – Тобі не варто повторювати на кожному кроці, що ти готова когось убити. Особливо зараз. Тебе або заарештують за вбивство, або ж замкнуть у психушці.

Раптом вона відвернулася, притулилась обличчям до канапи й розридалася.

Слава Богу,— нарешті якась реакція, яку я знав і розумів. Я пересів до неї на канапу, обняв за плечі.

Вона голосила так, що здавалося, ніколи не спиниться, плакала, поклавши голову мені на плече. Нарешті відхилилась, намацала в кишені моєго піджака хусточку і висякала носа. Потім випросталася на канапі, мнучи в пальцях мою хусточку. Я знову повернувся на свій стілець.

– Вибач, Мартіне. Ти мав рацию, я сьогодні сама на себе не схожа. Але це мине. Не тривожся за мене.

Її слова мене не переконали. Мене взагалі ніщо не переконало.

– Я рада була трохи поговорити, – мовила вона.

Добра мені розмова, то ж тільки я й говорив.

– Я стала трохи неврівноважена, Мартіне. Сам знаєш... Свен... Це все так незагнено. Я так любила Свена...

Вона уникала найважливішого. Але так легко їй не вдасться викрутитися.

– П. М. Горге, – вперто стояв я на своєму. – Що ти думаєш про нього?

Вона вперше за ввесь час посміхнулася.

– Не варто вірити всьому, що я кажу, Мартіне. Усе не так страшно, як видається. Я сама з ним усе залагоджу. – Карен поплескала долонею по канапі: – Мартіне, сядь поруч зі мною.

Я сів поруч. Вона обвила мене руками за шию і притулилася головою до плеча. Іншого разу я був би на сьомому небі від щастя – раніше такого годі було від неї дочекатись, – але зараз її поведінка видалася мені підозрілою, я не належу до тих чоловіків, які легко потрапляють на вудочку жінки. За багато років щоденного спілкування з маленькими жіночками, моїми ученицями, я збагнув, якими хитрими вони можуть бути, аби досягти свого.

– Мартіне, – знову провуркотіла Карен. – Не турбуйся про це. І пообіцяй, що нікому нічого не скажеш. Тоді я теж пообіцяю, що все владнається якнайкраще.

Я не відповів. Вона заманювала мене у небезпечну пастку.

– Мартіне, я знаю, ти вважаєш своїм обов’язком поговорити з інспектором Галлем та Еріком. Але якщо я пообіцяю все залагодити впродовж двох тижнів, ти згодишся почекати, Мартіне? А тоді я сама про все розповім Ерікові, а вже ти говоритимеш з інспектором Галлем. Заприсягнися, Мартіне, бо якщо ні...

Вона поцілувала мене в щоку. Я сидів, мов ідол.

– Присягаєшся, Мартіне?

– Так, Карен, але не більше двох тижнів.

Вона заметушилася у пошуках своєї торбинки, досягла звідти пудреницю. Ледь чутний запах гарденії торкнувся моїх ніздрів, нагадуючи про сонячне сяєво. Тоді вона підвелається.

– Замов для мене таксі, Мартіне.

– Ні, – заперечив я. – Я сам відвезу тебе додому. Хочу пересвідчитися, що ти без пригод дістанешся додому і до Еріка.

У машині вона базікала про те ѹ про се. Ніхто б і не подумав, дивлячись на неї, що ця жінка здатна втратити самовладання. Я ѹ сам не повірив би, якби не бачив на власні очі.

– Я б міг забрати з собою Лізу, – сказав я, висаджуючи її перед ворітами будинку. – Вона хотіла поговорити зі мною.

– Ліза тут більше не живе, – відповіла Карен зовсім спокійно.

Мені вже почали набридати оті жіночі вибрики.

– Принаймні ще дві години тому вона мешкала тут, – наполягав я.

– Усе вірно, любий Мартіне. Але зараз – це я тобі кажу – вона тут більше не живе. Я вигнала її. На добраніч, Мартіне.

Я завів машину і рвонув з місця, аж жорства порснула з-під коліс. Уперше в житті я зненавидів Карен.

А коли трохи охолонув, то виявив, що не знаю, де ж тепер мешкає Ліза. Вона винаймала кімнатку, але після смерті Свена переселилася до Еріка й Карен. Мені не залишалося нічого іншого, як повернутися додому і чекати її дзвінка.

Вона зателефонувала, тільки-но я переступив поріг. У слухавцічувся цокіт таймера, отже вона дзвонила з телефонної будки.

– Тепер можна прийти, Мартіне?

– Приходь. Може, за тобою заїхати?

– Ні, дякую. Я телефоную з будки неподалік твого будинку.

І ось невдовзі вона вже була на моїй канапі, на тому самому місці, де перед цим сиділа Карен.

Це мене трохи бентежило. Кралечки завжди сідають на канапу. Скромниці віддають перевагу добротним кріслам. Полохливиці обирають незручні стільці. Мій брат Крістіан

зміг би цілу лекцію прочитати на цю тему: про підсвідомість, мотиви, хто, куди й чому сідає.

– Чому ти так дивишся на мене, Мартіне?

– Та... просто думаю про своє.

– Якісь неприємності?

– Ні, Лізо, все гаразд.

– Це добре,— відказала Ліза і вмостилася на канапі з ногами. Рано чи пізно вона та-коож запропонує мені сісти поруч. Я примостилася на безпечній відстані, на стільці.

– Хто тут був? — запитала вона зненацька.

– Карен...

– Та звісно ж... гарденія. Терпіти не можу цього запаху. А ти?

– Мені подобається.

– Чого вона хотіла?

– Цього я тобі не розповім. А ти, Лізо? Чого хочеш ти?

Вона взяла цигарку з пачки на столі. Я подав їй вогню. Ліза глянула на годинник.

– Минула одинадцята! — скрикнула вона перестрашено. — Це не зашкодить твоїй добрій репутації?

– Я б не проти.

Ліза посміхнулась, а тоді знову посерйознішала. Усмішка в неї відразу змінювалася поважною міною. Мені подобались ці стрімкі переходи. Дівчина не придумувала собі, як їй слід поводитися, а завжди реагувала спонтанно.

– Мартіне, я так жахливо прохопилася сьогодні. Поліція неодмінно це виявить.

Я чекав.

– Я розповіла інспекторові, що сиділа на лавочці з західного боку будинку гольф-клубу від 10.20 до 11.30. А ще сказала, що з того місяця не видно кар'єру...

– Видно. Я був там і сам бачив.

– Оце й доводить мене до розпачу. Інспектор Галль рано чи пізно це також виявить... Розумієш, Мартіне, я бачила якусь людину над урвиськом... і я до смерті боюся, що інспектор Галль зрозуміє... І я з переляку хапнулася за першу-ліпшу брехню. Зараз я б радо відкусила собі язика. Мартіне, ти навіть не уявляєш собі, як я шкодую, що сказала неправду...

В неї був геть розгублений вигляд.

– Я сиділа, обхопивши голову руками, а тоді, як таксі, що прибуло за Свеном, від'їхало геть, підвела голову і раптом на кручи кар'єру побачила постать.

– Було темно. — Я розплачливо хапався за соломинку. — Ти не могла розгледіти людину з такої відстані.

– Не так-то й темно, Мартіне. Мені здається... я навіть упевнена: то була Карен.

– Що ж далі?

– Вона несподівано зникла. Ніби запалась у землю.

Я припалив цигарку. Тільки для того, щоб виграти час.

– Звучить, як історія про привидів,— мовив я.

– Так, мене це також вразило. Стояла-стояла і враз зникла. Мартіне, я відчуваю, що моїм обов'язком є розповісти про все інспекторові. Як ти гадаєш?..

– Треба подумати... — вагався я. — Ти б не могла трохи зачекати із зізнанням? Мені треба подумати.

– Ти вже це казав.

Раптом я відчув себе втомленим і розбитим, звідкись узялося незрозуміле роздратування. Мені шалено захотілося до свого п'ятого англійського з його простими дитячими клопотами. Чому ці вродливі жінки одна за одною приходять до мене, вмощуються на моїй канапі і висипають мені на голову свої проблеми? Мені хотілося захиститись від них.

– Чому ти переїхала від Карен? — запитав я.

Очі її звузилися точнісінько так, як нещодавно у Карен.

– Йї не сподобалося, що Пребен поцілував мене. Її протеже Пребен, напівбог Пребен, її кузен Пребен, вродливий, розумний, дотепний, елегантний Пребен. Якщо хочеш знати, я б і п'ятака не дала за того Пребена.

– І все ж колись ти була з ним заручена.

– Тобі доводилося коли-небудь жити в Ліллекаммері? — поцікавилася Ліза. — Я була надто молода, аби збегнути особливий шарм цього Богом забутого місця. Я нудилася там.

А тут з'явився Пребен. Він мав намір писати якусь книжку. Він уміє бути таким чарівливим... Це було жахливе непорозуміння.

— Тоді ти приїхала до Осло і одержала роботу в одній з найбільших суднобудівних компаній, в Еріка та Свена. А ще через чотири місяці заручилася з шефом фірми, і ось тепер — єдина його спадкоємиця.

Це було жорстоко. Я чекав, що вона розплачеться, тоді я зміг би підсісти до неї на каналу, утішити її та позичити свого носовичка.

Однак вона спокійно сиділа і дивилася просто на мене. Я недооцінив її.

— А ти сам, Мартіне Бакке? Можна припустити, що ти закохався у мене. Можна також припустити, що це кохання взаємне. І тепер ти можеш одружитися з дівчиною з великим посагом.

Мені заціпило. Я не сподівався від неї такої відвертості.

— Подумай про це при нагоді,— вела вона далі. — І подумай про свого друга Карла-Йоргена, якому також не бракує фантазії. Ану ж йому почне здаватися, що наша розповідь про випадкове знайомство у гольф-клубі не тримається купи. Може здастися, що саме ти, той, хто останнім бачив Свена при житті, претендуєш на його багатий спадок...

— Допоможи мені, Лізо, я ж не знат тебе до Свенової смерти...

— Любой Мартіне, я гадаю, що саме цей факт дуже важко буде довести Карлові-Йоргену. А якщо він глибше замислиться над твоїми словами про вечірнє оголошення стосовно викрадення сірої «шкоди»? Ти ж сам міг подзвонити наступного дня в Крінгкастінген і поцікавитися, що особливого було в тих новинах. Ти міг зробити це, щоб забезпечити собі самому надійне алібі...

Вона підвелася і викликала по телефону таксі.

— На добранич,— мовила Ліза й вийшла.

Я стояв посеред вітальні, мов уражений блискавкою.

Вона так і не попросила мене сісти поруч з нею на канапу. Я усвідомлював, що до скону не збегну жінок.

Ніколи Осло не буває жаданішим, ніж у перші дні вересня.

Осло, як жінка, яку бачив безліч разів, не звертаючи на неї особливої уваги,— звичайна, пересічна жінка. І враз одного дня тобі розплющаються на неї очі. Погляд її ясний і всевідаючий, усміх — звабний, вона м'яко ступає, гойдаючи стегнами, а волосся вилискую і ніби живе своїм власним життям. І бідолашний чоловік думає собі — де ж, на Бога, були мої очі раніше? Які чари перемінили тебе?

Осло, любе Осло, де були мої очі раніше? Які чари перетворили тебе?

«Кохання,— відказує місто. — Поглянь лише на мене».

Вересневе сонце огорнуло ніжним оксамитом вежі Ратуші, дерева у Студентському сквері вbrane у соковиту зелень пізнього літа, небо — таке блакитне, близьке й досяжне. Спів студентського хору на університетських парадних сходах і промова ректора — незмінні атрибути ясного вересневого дня. Святкове видовище, фраки, вроčистість і — чорні студентські берети, море юних і сивих голів.

«Пригадуєш? — шепоче місто. — Пригадуєш наші мрії, надії та сподівання?»

Чогось ми досягли, а чогось — ні, а ще щось назавжди втратили.

Нічого не змінилося. Все ще тут — у полах ректорової мантії, у відлунні голосів під склепінням колонного входу, у листі та квітах, у деревах і сонці, у сірих вулицях та давніх будівлях, у цьому — наша молодість.

Наша чудова закохана юність.

Осло, любе Осло, вибач мені. У мене кілька вільних годин, і я блукаю твоїми вулицями, але цього року я не маю часу закохуватися в тебе. Іншим зайнята моя голова. Я думаю про Свена, моого старого друга Свена, з яким ми блукали тут п'ятнадцять років тому, того дня, як нас зарахували до університету.

Потім ми подалися в офіс Свенового батька і впилися там солодким шампанським. Був там ще й Свенів дідусь. Він аж розчулився від гордості за Свена. Старий статечний чоловік, який спромігся свого часу тільки на іспит за початкову школу в маленькому селі на півдні Норвегії, дивився на Свена як на представника всього інтелектуального світу.

І ось тепер, через п'ятнадцять років, я блукаю тут сам і думаю про Свена, який лежав з кулею у скроні на дні пішаного кар'єру в Богстаді. Він не хотів квітів на своєму похороні.

У нього їх і не було.

На труні лежав один-єдиний букет пурпuroвих троянд від Лізи. Вона сиділа між Еріком та Карен. Окрім них, мене та Крістіана, більше нікого не було. Я був останнім, хто бачив Свена за життя. Я та вбивця.

Усе місто святкувало ювілей університету, мені ж святкувати не хотілося. Коли настав вечір, я пішов у кіно. В «Центрумі» йшов справді непоганий фільм, я сподівався, що він зможе розвіяти на кілька годин мою депресію.

Так воно й сталося.

Я не бачив такого фільму з юнацьких років. Старий добрий сценарій про красуню-дівчину, яка мала одружитися з багатим фермером, ясна річ, нікчемою, хоч серце її належало благородному, проте бідному шерифові.

Мені дісталося місце з самого краю, але фільм і справді був такий захопливий, що я й не помітив, як незручно сидіти. Якби мій сусід не відтоптив мені ноги, виходячи з залу посеред сеансу, я б навіть не звернув на нього уваги. На дві години я забув про всі клопоти і печалі.

Коли повертається додому по Карл-Югангате, саме закінчилася вистава у Національному театрі, і я знову забув про шерифа та багатого фермера. Швидше б дістатися додому і спробувати заснути.

То був сумовитий день першого вересня. На щастя, я не знав, у що виллються два наступні ювілейні дні.

Погода й далі стояла золота, манлива, спокуслива. Згадуючи ті дні, я подумки чіпляється за осінню погожість. Бо далі почався справжній кошмар, безкінечний кошмар, жахливий і незображенний, як усі кошмарі.

Уже зранку наступного ювілейного дня настрій мій був нічим не кращий, аніж переднього. Ще ні разу, відколи помер Свен, мене не мучили такі яскраві спогади про нього, таке болісне відчуття втрати. Він ішов поруч зі мною вулицями міста, сидів обіч мене у п'ятому англійському, наче хотів у чомусь звіритися мені. Я був охоплений майже істеричним забобонним страхом. Звичайно, виною тому були святкування. Вони нагадували мені Свена в чорному студентському береті, Свена у піску в Богстаді...

— А потім... На великій перерві мені зателефонував Ерік і запросив на обід. «Запросив» — це сказано з великим перебільшенням. Він просто розпорядився, щоб я прийшов на обід.

— Прихідте рівно о четвертій, — сказав він. — Одягні синій костюм. Я запросив Лізу та Пребена.

— Але ж Ліза... — почав я. — Я гадаю... Мені здається, від якогось часу Ліза й Карен не надто миряться.

— Чхати мені на жіночі примхи, — як відрізав Ерік.

Його дідусь сказав би «бабські чвари». Добір слів різний, суть однакова. Думаю, мало хто б наважився щось писнути наперекір дідові-шкіперу чи Ерікові.

— Прийду, — погодився я. — Ти сказав синій костюм? А собі подумав: «У таку спеку?»

— Синій костюм. Точно о четвертій. Бувай.

— Бувай, — відповів я телефонним гудкам. Ерік уже поклав слухавку.

Згодом мені відалося дивним, чому він так наполегливо запрошує нас того дня на обід. І взагалі, чому він поводився саме так, а не інакше. Та й не тільки це дивувало. Потім я хвилину за хвилиною перебрав той день удвох з Карлом-Йоргеном Галлем.

— Що ви робили?

— Обідали.

— Почни з початку.

— Мене запросили на обід.

— Хто запросив? Коли ти прийшов, хто вже був там і так далі...

Він сидів навпроти мене й не відводив свого рентгенівського погляду. Я хотів допомогти Карлові-Йоргену, бо, допомагаючи йому, допомагав і собі самому.

– Зaproшуував Ерік. Він подзвонив мені до школи на великий перерві і звелів прибути у синьому офіційному костюмі точно о четвертій.

– Тобі таке прохання не відалося дивним?

– У той момент – так, але згодом я зрозумів, навіщо був потрібен костюм.

– Що ж далі?

– Отож я прийшов. Точно о четвертій, як я вже казав. Не було потреби наголошувати на пунктуальності. Я й так пунктуальний. Хіба тобі доводилося коли-небудь бачити непунктуального вчителя? Прийшли Ліза та Пребен. І сам Ерік також прийшов. Усі сиділи в садку, кожному піднесли напої.

– А настрій?

– Годі витримати. Подумай сам. Потім ми пішли до столу. Десь було чверть на п'яту.

– Що ви їли? Хочу знати до найдрібніших деталей.

– Тушкованого лосося в підливі з петрушками. Огірковий салат. Картоплю, зварену в воді з кропом. Біле вино, – перелічував я, а сам собі подумав, що тепер мені лосось і в горло не полізе. – На десерт полуниці з вершками.

– Хто обслуговував?

– Їхня покоївка. Працювала там багато років, ще задовго до одруження Еріка. Вона – сестра кухаря. Ти, напевно, розмовляв з ними після загибелі Свена.

– Так. Далі.

– Потім ми вийшли на ганок пити каву. Подали цукор та вершки, глек з водою та льодом.

– Ви сидьма сиділи все пообіддя на ганку чи, може, хтось вештався туди й сюди?

– Непорушно ніхто не сидів. Заходили, виходили, просто походжали.

– Це важливо, Мартіне. Добре пригадай собі пересування всіх осіб.

– Я виходив надвір по газету – почув, як приїхав поштар і хриснув кришкою поштової скриньки. Що ж до інших... Дай подумати...

– Ну?

– Карен заходила до будинку, їй знадобилися ножиці. Потім вони з Пребеном спустилися у садок нарізати квітів для нього. Ерік кілька разів підходив до телефону у вітальні. Ти ж знаєш, у бізнесменів напружений розклад. Ліза внесла тацию з кавою. Наприкінці до будинку зайшов Ерік, щоб одягнути офіційний костюм.

– Отож усі час від часу рухалися?

– Вірно. Але це тривало недовго, якихось півтори години. Можливо, було щось іще, але я точно не пригадую. Нішо не привернуло моєї уваги.

– Розумію.

Справді, нішо надзвичайне не привернуло моєї уваги. Та все ж щось відбулося, щось життєво важливе, щось таке, що переважило рівновагу між життям та смертю.

Ерік увійшов до будинку, переодягнувшись і з'явився перед гостями у синьому костюмі.

– Мене й Мартіна не буде впродовж години, – повідомив він усім.

– Ви куди? – спитали Карен і Ліза в один голос.

Якусь мить я боявся, що вони додадуть звичну ввічливу формулу «...коли нам так гарно усім разом...»

– Ми скоро повернемося, – запевнив Ерік. – Ходімо, Мартіне.

Усі троє дивилися нам услід ледь розгублені. Навіть Пребен не втримав своєї маски самовпевненості. Я не зінав, куди ми прямуємо. Ерік і не подумав попередити мене. Він, зрештою, сам на себе не був схожий. Останнім часом Ерік усе частіше бував похмурим.

Він вивів машину з гаража, я сів поруч з ним. Перш ніж рушити, Ерік витяг з кишені портсигар і запалив цигарку. Портсигар був із золота, з двадцять сантиметрів завдовжки, з великим сапфіром замість замка. Щось патетичне було в Ерікових руках, коли він своїми великими руками досягав цигарку із загадкового портсигара.

Потім ми рушили. Я спітав:

– То, може, врешті скажеш, куди ми їдемо?

– Вибач, Мартіне. Останнім часом я не надто компанійський. Це негарно, я знаю, але на те є свої причини.

Я нічого не розумів. Я поглянув на нього збоку, на його важке, вперте обличчя. До мене раптом дійшло, яким, певно, нещасним почуває себе Ерік. Він ніколи не говорив про свої почуття. Годі було собі уявити, що діється в нього на душі.

— Ми їдемо до чилійського посольства,— сказав він. — Я повинен забрати орден. Безглаза якесь... Цим я, мабуть, усе й сказав. Але ж ти знаєш, як це буває...

Я, до речі, не знат.

— ... Треба ввічливо приймати такі прояви уваги.

— Чому ти поїхав зі мною? Чому ж не взяв Карен?

— Власне кажучи, я й сам того не знаю. Ми з Карен зараз не знаходимо порозуміння. Живемо у стресовій ситуації. Стільки всього з усіх боків. Із тобою якось спокійніше.

Він на хвилинку замислився.

— Напевне, я хочу стати над Карен,— промовив він урешті. — Мені байдужий той орден, мені байдуже, чи буде при його врученні Карен, чи ні. Я й сам, мабуть, не цілком усвідомлюю, наскільки закомплексований.

І знову мене вразило оте його самокопирсання.

— Що ж, у кожному разі мені приємно, що ти попросив супровідником мене. А в чилійському посольстві я не був ще з того часу, як той будинок належав старому судновласникові Гансенові. Пригадуєш, як ми були на балу в його внука? Приємно буде побачити той дім знову.

Будинок посольства досить-таки далеченько від Драмменсвен і вже не вдавався мені таким великим, як у десятирічному віці.

— Консулові Германсенові також вручатимуть орден,— сказав Ерік. — Він, напевно, приведе всю свою родину. За інших обставин я б теж так зробив. Як же, збіса, сьогодні спекотно! — випалив він раптом.

— Та ні, не дуже,— заперечив я. — Про мене, хай би така погода протрималася аж до Різдва.

— А як на мене — надто спекотно,— повторив він.

Я глянув на Еріка. Обличчя в нього було бліде й напружене.

Добрий настрій трохи повернувся до нього, коли ми заходили досередини. Сходи, які вели догори, розбігалися на два боки. Ми вчинили так само, як майже двадцять п'ять років тому,— кожен піднявся своїми сходами, нагорі, перед входними дверима, зустрілися і схилилися один перед одним у великосвітському поклоні. Ерік усміхнувся. Потім я згадував, що це була його остання усмішка.

Посол разом з дружиною стояв у великій залі. Він був невисокий на зріст, худорлявий, з темним волоссям та ріденькою борідкою — саме такими я й звик бачити чилійських послів у фільмах та на телекрані. Потім ми по черзі привіталися за руку з двома сестрами, а може, невістками або ж доньками та кількома секретарями чи то зятями або братами.

Трохи згодом поручкалися з консулом Германсеном, який і справді притяг за собою всю родину.

Вітальня була саме такою, як я її пригадував, хіба що «поменшала». І меблі стояли на тих же місцях, що й тоді, під час балу. Єдиний предмет, якого ми з Еріком не могли бачити у десятирічному віці, був великий портрет президента Чилі у срібній рамці, на письмовому столі. Президент витріщався просто на мене.

У бібліотеці, за вітальню, я бачив книги судновласника Гансена у шкіряних палітурках. Мене приголомшило, як мало змін тут відбулося. Після несподіваної зустрічі із спогадами дитинства до мене почав вертатися добрий гумор. Я стояв і думав про те, як шкода, що всі солідні, статечні старі будинки стали посольствами та офісами великих промисловців. Я звернувся до Еріка, який стояв поруч:

— Як справді шкода... — Але я так і не докінчив речення. У Еріка був хворий вигляд. Він скаржився на спекотність, але спекотно не було. В усякому разі не тут, у кам'яних мурах вілли.

— Тобі погано, Еріку? — запитав я.

Він не відповів. Очі його видалися мені надто широко розплащеніми, а погляд застиглим. Він лише похитав головою.

Тут заговорив перший секретар посольства. Усі замовкли, прислухаючись до його слів. Перший секретар зачитав щось із аркуша паперу. Його французька мова була жалюгідна. Потім він відступив два кроки назад, даючи місце послові, який заговорив англійською. Посол вихвалив Еріка за його таланти, за незгасний інтерес до співпраці між Чилі та Норвегією, говорив про те, яке значення мають норвезькі кораблі для Чилі

і т. д. і т. д., і що він має за честь вручити панові Ерікові Гольм-Свенсенові орден «Аль-Меріто».

Посол обернувся до першого секретаря і взяв від нього орден на шовковій стрічці бузкового кольору, а тоді простяг руки, щоб повісити орден Ерікові на шию.

Я звернув увагу на Ерікові руки. Пальці тремтіли.

І раптом, не знати чого, я страшенно злякався.

Ступив крок уперед, щоб ліпше бачити його обличчя. Еріка було не відізнати. Піт зросив чоло, обличчя зблідло, наче в мерці, навколо рота залягли глибокі зморшки. Посол закліпав очима. Нарешті йому пощастило надіти шовкову стрічку Ерікові на шию, і тепер орден «Аль-Меріто» покоявся на вузлі його краватки.

У великий кімнаті, де ми з Еріком, десятирічні, колись танцювали вальс і закохувались у внучку судновласника Гансена, стало неймовірнотихо. Тиша була такою густою, що її можна було помацати на дотик. Мені стало млюсно.

Посол нахилився трохи вперед і, за латиноамериканським звичаєм, притулився щоку до щоки Еріка. Ерік похитнувся. Посол прикладався другою щокою до другої щоки Еріка. На якусь мить мені блиснула ідіотична думка, що у Франції генерали цінують солдатів, вручаючи їм нагороди.

Збоку це мало такий вигляд, ніби Ерік сперся своєю щокою на щоку маленького смаглявого посла. Посол підняв обидві руки і вперся ними Ерікові в груди, ніби інстинктивно захищаючись від велетенської маси, яка сповзала на нього. Тепер це було чітко видно.

Ерік похилився над послом і важко впав на підлогу. У посла був такий вигляд, ніби він щойно побачив примару, а президент непорозуміло витріщався на все це із срібної рамки на письмовому столі.

Сіра машина швидкої допомоги, ввімкнувши сирену, неслася вулицями. Я сидів у машині й знову мав дивне відчуття, ніби я сплю і усе це мені сниться.

Світло, яке потрапляло крізь матові шибки до крихітного салону автомашини, забарвлювало все у молочний колір. Біля мене лежав Ерік.

Він вовтузився й важко дихав. Обличчя було мертвотно-бліде. Він був у непритомному стані. Я спробував прослідкувати, куди ж нас везе «швидка». Кілька кілометрів від Драмменсвееен до клініки швидкої допомоги ми їхали, здавалося, цілу вічність.

Єдине, що я міг зробити для Еріка, це послабити вузол краватки та розстебнути верхній гудзик сорочки. Орденська стрічка стискала йому шию, тож я зняв орден і поклав собі в кишеню.

Ми недовго затрималися в приймальні «швидкої». Молодий лікар, що зустрів нас, приставив стетоскоп до Ерікових грудей у ділянці серця, а потім зробив йому укол.

— Що з ним? — запитав я.

— Не знаю. Я негайно відправляю вас в Уллевольську клініку. Якщо він доїде...

Ерік не доїхав. Я сидів поруч з ним у молочному відсвіті матових шибок «швидкої» і бачив його смерть.

Я сидів у коридорі медичного відділення «С», чекаючи на Крістіана. Дістав цигарку і припалив.

— Тут не можна палити, — сказав чийсь м'який голос.

Наді мною схилилася блакитно-біла медсестра.

— Не можна палити?

— Це ж лікарня, — мовила вона приязно.

— Так, так, звичайно... Я чекаю на Крістіана... На доктора Бакке... — виправився я. — Це мій брат. Медсестра уже зателефонувала до нього.

— Добре.

— Доктор Бакке — мій брат... я...

— Я розумію, — голос у неї був дуже привітний. — Може, ви почекаєте в кабінеті завідувача відділення? Там дозволено палити.

Вона провела мене до кабінету Крістіана. Я сів за його письмовий стіл. Медсестра підсунула мені попільнничку.

— Доктор Бакке зараз прийде, — сказала вона, перш ніж піти геть.

Я палив і чекав. У голові не було жодної думки.

Раптом на порозі з'явився Крістіан.

Він поспіхом скинув куртку і одяг білий лікарський халат, який висів обіч умивальника.

— За хвилину повернуся,— кинув мені через плече. — Сиди тут. Я тільки погляну на Еріка.

Я нічого не відповів. У голові було порожньо.

Цигарка погасла, я припалив нову. Невдовзі повернувся Крістіан.

— Він мертвий,— сказав Крістіан і впав на стілець.

— Я знаю. Він помер дорогою до клініки.

Крістіан мав би щось сказати. Чи запитати...

— Мені треба негайно поїхати до Карен,— знову заговорив я. — Я був у неї сьогодні на обіді. Слід якнайшвидше попередити її. Я прийду до тебе завтра, одразу після занять у школі. Добре?

Крістіан якусь мить не зводив з мене очей.

— Гаразд. Сьогодні ввесь вечір я буду вдома, на випадок, якщо ти зміниш свої плани.

— Ні,— заперечив я. — Увечері я матиму інші справи. Я прийду завтра.

— Може, підвезти тебе до Карен?

— Ні, дякую. Я піду пішки.

— Це ж далеко!

— Хочу пройтися й подумати.

Я знов, що настала найвища пора почати думати.

Але мене опосів страх. Я йшов униз вулицею Хіркевейен у напрямку Фройнер-парку і з усіх сил намагався думати ні про що. Думай про погоду, велів я собі.

Дні стають коротшими. Зараз друге вересня, однак дні уже стають коротшими і темнішими. 15 вересня знову перейдемо на зимовий час. Тоді день зменяється від пілу години. Та поки що ми маємо другий день першого осіннього місяця. В Осло — розпал студентського ювілею. Сьогодні наша група святкуватиме в Еллен. Цікаво, чи їм бракуватиме мене, а Све....

... Нині надворі погожа днина. Починає уже по-справжньому смеркатися... у повітрі виразно пахне осінню... Площа Фройнерпляс, тепер навскоси повз музей Вігеланна, ось і Мансерюд-Алле... Скоро я буду в Карен...

О ні, не варто дурити себе далі. Не варт сподіватися, що можна заглушити, загнати в кут свій біль.

Ще з садка було чути, як Пребен грає на роялі. Наймудріший вчинок з його боку, бо ж про їм розмовляти?

Пребен і його колишня наречена Ліза. Пребен і його кузина Карен, яка усе ще понад міру зачарована ним. Ліза, яка бачила Карен біля піщаного кар'єру, і Карен, яка віддавала гроши П. М. Горге. Обоє взяли з мене слово мовчати. Я пошився в дурні.

Й раптом я відчув, як шалено ненавиджу обох жінок. Пребен попри все — чоловік, а чоловік ніколи не був таким витончено хитрим та підступним, як жінка.

Вони помітили мене, аж коли я став на порозі вітальні. Усі троє водночас звели на мене очі, бо, увійшовши, я хряснув дверима.

— Де Ерік? — одразу запитала Карен.

— А ось і я.

— Де Ерік?

— Карен, постараїся заспокоїтися... розумієш...

— Де Ерік?

Вона була наляканна, тепер я це побачив. Наляканна до смерті.

Я підступив до неї. Вона підвелася з крісла. Ліза підійшла ближче. Пребен укляк за роялем. Я ж ніяк не годився на роль посланця.

— Карен,— почав я знову. — Ерік захворів...

— Хто його...

Вона так і сказала, направду. Першої миті я не повірив власним вухам. «Хто його...»

— Йому стало погано у чилійському посольстві, і...

— У чилійському посольстві? — перепитала Ліза. — Якого дідька ви там...

— Ми були там разом з Еріком. Ерікові мали вручити орден «Аль-Меріто». Йому стало погано. Зателефонували у «швидку». Машина прибула негайно. З клініки швидкої допомоги ми поїхали в Уллевольську лікарню...

У кімнаті запала тиша.

— Коли ми прибули туди, він уже був мертвий,— сказав я.

Я таки вимовив ці слова. А потім прибув інспектор поліції Карл-Йорген Галль, щоб детально розпитати мене про ту сцену. Він так і сказав – про «ту сцену».

– Уяви собі, що ти в театрі, – сказав він. – Сидиш у першому ряді й бачиш вітальню Карен, а троє людей у вітальні – актори. Ти ж наділений надзвичайним даром спостереження.

– Правда, але ж це збіса велика різниця – сидіти в театрі й дивитися виставу чи стояти перед трьома друзями, розповідати їм про вбив... про нещасний випадок та ще й при тому спостерігати за їхньою реакцією.

– Поміркуй, – наполягав Карл-Йорген.

«Поміркуй» – то, певно, його улюблений вираз.

– Тобі й самому відомо, яка на вигляд вітальня, – впирався я. – Бував там не раз.

– Мартіне, ти знаєш, що я маю на увазі. Мене цікавить, який вигляд був у трьох акторів, які стояли перед тобою.

– Мені не подобається, як ти їх називаєш. Ніби вони не просто живуть, а грають якусь роль.

– Тобі не впало в око, що хтось із них справді «грав роль», як ти кажеш? Влаштував театр?

Питання зачепило мене за живе.

– Тоді я про це не думав. Звичайно, хтось із них цілком міг зіграти роль. Але жоден з них не є добрым актором, наскільки мені відомо.

– У тім-то й річ! – вигукнув Карл-Йорген. – Наскільки тобі відомо... Хтось з них все-таки може бути актором, хоч ти про це й не здогадуєшся.

– У такому випадку це мав би бути геній, – відказав я. – Дивно, але я ніколи над цим не замислювався.

– Ніколи не знаєш усього про своїх близьких, – повчав Карл-Йорген. – Це – найбанальніша з усіх старих істин, та все ж ми вперто про неї забуваємо.

Я й справді замислився над тим, хто ж стояв переді мною того м'якого вересневого вечора – актори чи друзі?

– Я спочатку звернувся до Карен, – почав я розповідати. – Бо тільки про неї й думав. Уесь шлях від Уллевольської клініки я прочвалав пішки, намагаючись ні про що не думати: страх, що доведеться розповісти про Ерікову смерть, переймав мене до кісток. Я дивився тільки на неї, коли ввійшов, і розповідав також тільки їй.

– Ти хочеш сказати, що не звернув уваги на інших?

– Не впевнений. Тобто, якби в когось з них виникла дивна реакція, я б напевно помітив це. Ти ж знаєш, учитель хоч і слухає одного учня, та постійно тримає під контролем уесь клас.

– Саме на це я й розраховую. Отож контролю ти не втратив. Що ти бачив?

– Перш за все Карен. Вона була біла мов стіна і без угару повторювала: «Де Ерік? Де Ерік?» – так, ніби наперед знала – сталося щось лихе. А коли я сказав, що Ерік мертвий, вона завмерла, заломивши руки. Карен у буквальному розумінні слова заломила руки. У неї такі гарні руки, тож неважко звернути на них увагу. А потім, під час моєї розповіді, вона почала плакати. Вона не ридала, лише судомно склопувала, а слози самі котилися по шоках.

– Що вона сказала?

– Вона сказала... що ж вона сказала? Щось дуже дивне. «Хто його?» – ось її слова.

– Чому тобі здалися ті слова дивними? Хіба для неї й справді усе байдуже?

– Якщо ти так вважаєш. Це просто до слова. Я не можу пояснити, чому це видалося мені дивним.

Карл-Йорген сидів і дивився на свою цигарку.

– А що робили інші? Що бачили твої вчительські очі, які звикли пильнувати за всіма водночас?

– Бачили Пребена, – відповів я. – Він, ясна річ, не потрапляв у фокус, стояв ліворуч, біля роялю. Та все ж я його добре бачив. Його реакція була природною, він мав зляканій вираз обличчя.

– Отже, зляканій, – повторив Карл-Йорген. – Вираз неоднозначний. Трактувати можна по-різному. А Ліза?

– Ліза сиділа на стільці між Карен та роялем. Спочатку сиділа, та коли я почав розповідати їй вона збегнула, про що йдеться, підвельась і підійшла до Карен, так, ніби хотіла втішити її.

– Яким був вираз її обличчя?

– Порожній. Вона наче не могла усвідомити того, що відбувається. Здавалося, єдиним її пориванням було допомогти Карен.

Я й справді, як виявилося, тримав у полі зору всіх трьох. Тоді, коли стояв посеред вітальні у ролі вісника смерті, мені так не здавалося. Однак я спостерігав за ними цілком підсвідомо. Ось що значить багатолітній педагогічний досвід.

Сльози котилися в Карен по щоках, а Ліза стояла поруч. Карен попросила:

– Розкажи, що трапилося, Мартіне.

Як міг, я розповів про події останніх кількох годин.

– Будь ласка, Карен, сядь, – мовив несподівано Пребен.

Вона глянула на нього.

– Дякую, – відповіла її справді сіла.

Якийсь час панувала мовчанка.

– Сідай, Мартіне, – запропонувала Карен.

Я також сів.

– Чому він не сказав мені, що йому треба кудись їхати? – почала вона. – Чому він мені цього не сказав? Якби я тільки знала...

– Знала що, Карен?

– Що йому треба кудись їхати. Я поїхала б з ним. Я...

– Не дорікай йому зараз цим. Напевно, у нього були підстави для такого рішення. Не знаю, які саме, але, певен, він не мав наміру тебе образити.

– Звичайно, не мав...

Раптом вона зірвалася з місця.

– Я хочу, щоб зробили розтин.

Не знаю, чому ці слова так страшенно мене налякали. У ту мить я глянув на Лізу. Вона була настрашена не менше за мене.

– О ні, Карен! – заперечила вона. – Тільки не це. Я навіть подумати про таке не можу.

Ліза схопила Карен за руку, ніби хотіла її перешкодити підійти до телефону.

А тоді й Пребен, наче пробудився зі сну, сказав:

– Отямся, Карен!

Однак Карен рішуче підійшла до телефону і набрала номер Уллевольської клініки. Чекаючи на відповідь, вона глянула у мій бік.

– Яке відділення?

– «С», – відповів я. – Медичне відділення «С». Попроси до телефону Крістіана. Він там.

Тієї ж миті на протилежному кінці дроту підняли слухавку.

Вона була на диво зібраною. Коротко пояснила, чого їй треба. Що їй там відказував Крістіан, я не знаю, але він – лікар, тож на нього її прохання, певно, не справило такого враження, як на нас.

Потім Карен повернулася до свого крісла.

– Я б хотіла, щоб ви залишили мене саму, – попросила вона.

– Може, я... – В нас двох це вийшло майже дуєтом.

– Ні, дякую. Крістіан приїде по мене. Я хочу побачити Еріка. Ідіть додому, будьте ласкаві.

Ми й далі стояли в нерішучості.

– Я машиною, – сказав урешті Пребен. – Якщо хтось хоче сісти зі мною...

– Дякую, – відгукнулася Ліза.

– А я піду пішки, – відмовився я від його пропозиції.

Я рушив додому. Від Мансерюд-Алле до Гавсфіордсгате кілька хвилин ходи.

Заходячи до свого помешкання, я поглянув на годинник. Була десята. Десята година вечора, 2 вересня того року, коли ми зі Свеном мали б святкувати 15-річний ювілей від початку свого студентського життя.

Згодом я подзвонив до Карла-Йоргена, але не застав у домі. Тоді спробував перехопити його на роботі, проте там мені сказали, що інспектор Галь на виїзді. Чи не бажаю я порозмовляти з кимось іншим?

Ні, розмовляти з кимось іншим у мене не було бажання. Ерік помер природною смертю. Тією смертю, якою вмирають люди його типу, перевантажені роботою та відповідальністю. Я переконував себе, ніби вірю в це.

Я потягся до кишени за цигаркою і намацав орден на шовковій стрічці бузкового кольору. Якийсь час я сидів і дивився на нього.

Ні про що інше думати не хотілося. Ліпше почекати до завтра, а тоді вже поговорити з Крістіаном. Я ковтнув дві таблетки снодійного і ліг спати. Але спершу відчинив вікно.

Під моїми вікнами проплентали, заточуючись, три старі ювіляри. Вони горлали «Гаудеамус» щасливими фальшивими голосами.

— Абрагам Лінкольн народився, як відомо, 1809 року,— мовив я. — Пригадуєте собі маленьку рублену хатину в Пенсильванії?..

Колись удвох зі Свеном ми були у тій хатинці і тоді...

— То був пам'ятний рік. Тоді ж народилися Гледстоун і Теннісон.

Ерік полюбляв казати, що він не знається на ліриці, однак, що стосується англійської лірики, то...

Це було просто неможливо. Усе, що я казав, робив чи думав, усі мої думки, наче маленькі струмочки, стікалися докупи в одну велику ріку, ріку думок про Еріка та Свена.

— Ви забули про Дарвіна,— зауважив Оле.

Я здрігнувся. Я ж стою за катедрою у п'ятому англійському і розповідаю про Абрагама Лінкольна та громадянську війну в Америці. Цікаво ж, які паузи виникали між окремими моїми реченнями. Оле обізвався, хоч його ніхто не запитував. Він такого ніколи не робить.

Оле хотів таким чином допомогти мені. А коли я поглянув на клас і зустрівся поглядом з тринадцятьма парами знайомих очей, то не побачив у них ані найменшого зацікавлення матеріалом уроку, лише стурбованість. На щастя, вони навіть не здогадувалися, що вчора помер Ерік, а я тільки й чекаю закінчення заняття, щоби бігцем кинутися у лікарню до Крістіана.

— Дарвін також народився 1809 року,— повторив Оле. — На мою думку, він був найвизначнішим з-поміж усіх.

— Ви повинні мені вибачити,— звернувся я до класу. — Не за те, що я забув про Дарвіна, а за мою неуважність. Ви знаєте її причину, ми про це вже розмовляли. Сподіваюся, невдовзі все закінчиться, я знову віднайду душевний спокій і зможу зосередитись на своїй роботі. Від усього цього страждаєте ви, а це несправедливо.

Клас нічого на те не відповів. Усі понахиляли голови або зосереджено визирали у вікна.

Я завжди пам'ятатиму цей клас.

Майже п'ять років я бачив ці обличчя перед собою, день у день, за винятком вихідних. Вони бували галасливі і пихаті, бешкетні й встидливі, вразливі й зухвалі. Та коли виникала в тому потреба, вміли бути тактовними й уважними. Ці зуміють дати собі раду у великій школі життя.

Оле відвернувся од вікна.

— Може, нам пощастиТЬ чимось розважити вас,— мовив він. — Не конче втovкмачуваТИ нам у голови, хто такий був Абрагам Лінкольн. Це найлегше. Усі, кого вби...

Оле враз почервонів мов буряк.

— Гм... — мгукнув клас, і знову всі почали щось ретельно видивлятися за вікнами. Маленька Осе з яблучковими щічками врятувала ситуацію.

— Ми можемо влаштувати диспут,— запропонувала вона. — Обговоримо твердження Оле про те, що Дарвін визначніший за Лінкольна, Теннісона і Гледстоуна. На мою думку, не годиться порівнювати двох державних мужів, поета та природознавця й стверджувати, ніби хтось з них знаменитіший. Спершу треба визначити, що в них спільного, а тоді вже на підставі оцього спільногоВи вирішувати. Я не розумію, що саме Оле має на увазі.

Вона чудово сформулювала завдання.

— Гаразд, Оле,— погодився я. — Візьмемо для початку Дарвіна. Тобі починати.

Оле, потягуючись, перевальцем виповз із-за парті. Сьогодні на ньому була поторочена бавовняна сорочка, а джинси двома вузькими трубками звисали з його кощавих стегон.

— Лінкольн, Теннісон та Гледстоун були талановитими людьми, тоді як Дарвін...
Він запнувся, підшукуючи відповідне формулювання.

— Дарвін — самородок. Він належав до обраних, бо мав ідею...

Благослови тебе Господь, Оле. Тобі вдалося розвіяти мої чорні думи. Ненадовго, лише на короткий шкільний урок, але це допомогло.

Крістіан у білому халаті сидів за письмовим столом.

Білий лікарський халат завжди викликав у мене повагу. Повагу, замішану на дитячому страхові перед лікарями та дитячому ж страхові перед старшим братом, у якого важкий кулак, важчий, ніж у мене. Я сидів і дивився на нього, на дві зав'язки на рукавах, стетоскоп, що визирає з лівої кишені, на все, що засвідчувало його фах.

— Чому стетоскоп у лівій кишені? — поцікавився я.

— Так його легше досягати правою рукою.

— Не може того бути. Револьвер, наприклад, завжди висить з правого боку. Не далі як позавчора я був кінотеатрі, у «Сентрумі», дивився вестерн. Усі носили зброю праворуч.

— Ніколи б не подумав, що у тебе може виникнути потреба дивитися вестерн. Я не глумлюся, не подумай. Певно, потреба все ж була.

— Авжеж. Я пішов у кіно, щоб розвіятися. Але, сам розумієш, це допомагає ненадовго.

— Ненадовго, маєш рацію.

Крістіан уважно глянув на мене.

— Чого ти боїшся, Мартін?

— Ти, мабуть, і сам про це думаєш, — відповів я. — Про те, чому помер Ерік...

— Розкажи мені.

Я постарається детально усе йому розповісти.

— Ти, певно, маєш мене за дурня, але хочеш вір, хочеш ні, по приході додому вчора ввечері, я уважно оглянув орден і орденську стрічку. Не знаю, що я в них шукав. Можливо, шпильку, змочену в отруті куаре, чи щось подібне. Скоріш за все, так воно й було.

— Хіба Ерік не міг померти своєю смертю?

— Не знаю, але щось засіло в моїй підсвідомості й не дає спокою.

Крістіан трохи помовчав.

— Хоч я й повторююся, але кажу тобі ще раз: нема підстав підозрювати насильницьку смерть. Він усе своє життя був здоровий, мов дзвін. Якщо відкинути твою теорію про куаре та знехтувати підсвідомістю, то нам залишається сприймати дійсність такою, якою вона є.

Рантом мені здалося, що Крістіана в цій ситуації також щось бентежить і він досі вагається.

— Люди бувають здоровими також по-різному, — сказав я. — Ерік хворів на діабет.

Крістіан аж завмер, втупившись у мене поглядом.

— Що ти сказав?

— Хворів на діабет, — повторив я. — На цукровий діабет. Хіба ти цього не знати?

Крістіан не зводив з мене ошелешеного погляду.

— Ти не знати про це? — повторив я.

— Ні. Навіть не підозрював. Я не був його особистим лікарем.

Крістіан випростався на стільці і ледь нахилився вперед, до мене.

— Мартін, — мовив він, — добре подумай...

— Ти теж почав...

— Подумай і опиши мені з подробицями все, що сталося, після того, як ви з Еріком вийшли з дому. Який у нього був вигляд? Як він дихав... колір обличчя... У нього тремтіли руки?

— Ти запитуєш про все нараз. Я й без того знервованій. Мені здається, про все це я вже розповідав. Що це ти, в біса, надумав, лякаєш мене до півсмерти.

Крістіан відвів погляд і взяв у руки олівця. Він так пильно придивлявся до нього, ніби від цього олівця залежало жити чи вмерти.

— Я й сам боюся, — нарешті промовив він.

Тепер він мене й справді налякав. Я завжди побоюювався його, чи то через те, що він лікар, чи що старший брат, не знаю. У кожному випадку, його признання у власному страху не обіцяло нічого доброго.

— Відколи застрелили Свена, мене не полишає страх,— знову заговорив Крістіан. — А все через Карла-Йоргена: він сказав, що вбивця, можливо, серед нас. А вчора... коли сюди привезли Еріка... І тепер твоя розповідь. Кажеш, у нього був цукровий діабет?

— Я сказав це вже двічі. Можу повторити й втретє. В нього був цукровий діабет.
Крістіан поглянув у вікно.

— У такому разі не виключена ймовірність, що Еріка також убили.

Голос прозвучав спокійно, якось навіть сухо, однак мені здалося, що він забився пійманим птахом між стінами та стелею затишного кабінету завідувача лікарняного відділення «С».

Я підхопився й нахиливсь над Крістіаном.

— Убили? Ти сказав, убили? — Мій голос зірвався на фальцет. Страх і лютъ рвалися з мене назовні, мені здавалося, я ось-ось вибухну.

— Сядь,— звелів Крістіан.

— Убили,— прошепотів я. — А я був там, поряд...

— Сядь, Мартіне.

— Я завжди поряд! Коли убивають моїх друзів, вони завждипадають мені до ніг!
Я усвідомив, що кричу.

— А ти, мій рідний брат, сидиш собі і так спокійно говориш про це...

— Сядь,— знову з притиском звелів Крістіан.

Я сів. Чи радше кажучи, впав на стілець. Усі сили до краплі покинули мене. Не знаю, скільки часу я так просидів. Крістіан мовчки сидів коло мене й чекав.

— Уже все гаразд,— сказав я. — Продовжимо далі...

Брат якусь мить пильно дивився на мене.

— Людині, хворій на' цукровий діабет, необхідний інсулін,— почав він.

— Це я знаю.

— У певних дозах.

— Звичайно.

— Але... — Крістіан запнувся,— передозування смертельне. Смерть настає через певний час, так, як ти описав, якщо укол зробити внутрім'язово. Якби ж інсулін увели внутрівенно, смерть би була близкавичною.

Я лапнувся по кишенях за цигарками, знайшов одну і спробував її припалити. Крістіан перебрав од мене сірники.

— Я миролюбна людина... — сказав я. — Класний керівник п'ятого англійського у школі Бріскебю. Я...

— Знаю,— запевнив мене Крістіан і припалив мені цигарку. — Спершу покуримо.

— Він трохи помовчав. Я затягся димом, і мені стало млюсно.

— Негайно телефонує до поліції,— попросив я. — Хай розшукують Карла-Йоргена. Раптом мені зблисла думка.

— Розтин! Ясна річ, у патологічному відділенні вже все знають про Еріка. Можливо, вони навіть подзвонили в поліцію.

Крістіан глянув на мене.

— Я розмовляв з ними перед твоїм приходом. Вони не знайшли нічого кримінального. Черговий лікар підписав свідоцтво про смерть, причина смерти — параліч серця.

Я непорозуміло витріщився на брата.

— Невже черговий лікар не здатний...

— Здатний. Він дуже добрий фахівець. Але інсулін має цікаву властивість. Його неможливо виявити. Жоден розтин у світі не зміг би його виявити тими засобами, які ми маємо на нинішній день.

Він хвильку помовчав.

— Ніколи й ніхто не зможе довести, чи одержав Ерік смертельну дозу інсуліну, чи ні.

Їдучи з Уллевольської клініки до Вікторія-Терасе, я не дотримував жодних правил руху. Перехрестя на Майорстюе проскочив на жовте світло, не звертаючи уваги на машини, які вже рушили з перпендикулярної вулиці і тепер сигналили та шалено скретогали гальмами. Потім рушив униз вулицею Майорстюевеїн, де ми разом зі Свеном у

шкільні роки полюбляли брести опалим каштановим листям під старим будинком Амальдуса Нільсена.

Я спробував пригадати, який то був день, але ніяк не міг позбирати свої думки до купи.

Карен попросила у мене два тижні.

Вона сиділа на канапі, обвивши мою шию руками, і просила нічого не казати Карлові-Йоргену. Не розповідати йому, що той мерзотний П. М. Горге, «Поради та інформація», шантажем вимагав у неї гроші. Їй потрібні були два тижні, аби спекатися його.

І я, старий дурень, пообіцяв їй це. Мало того, я, несосвітений йолоп, дотримав слова.

Але тепер Карл-Йорген повинен про все дізнатися. Я мусив зламати обіцянку, хоча завжди вважав дотримання даного слова за справу чести. Тепер уже ніщо не грато ролі, не мало жодного значення. Залишилось одне нестямне відчуття, що зараз, саме зараз, я повинен щось зробити, зупинити це безумство, бо інакше усі ми пропадемо. Десь глибоко у надрах моого мозку билася думка, яка зуміла прорватися крізь лютъ, розпач та горе: чому?.. чому?.. чому?..

Ніби їдеш в поїзді, а колеса на кожному стику повторюють: чому?.. чому?.. чому?..

Карл-Йорген усе порозкладав по поличках. Це його робота. Дотепер він погано давав собі з нею раду. Що він собі думає? А що собі думає ввесь поліційний штаб на Вікторія-Терасе? Вони здатні хіба що ліпити червоні штрафні квитанції на вітрові шиби автомобілів, які припарковані в неперебачених правилами місцях. Чому?.. билося в моєму мозку. Чому?.. Чому?..

Весь мій розпач був спрямований проти кримінальної поліції Осло. В цьому навіть була якась полегша. Хлопчишком я зривав свою лютъ на лижних кріпленнях, коли падав у сніг.

Я припаркував машину майже біля самого входу, просто під табличкою «Паркування заборонене».

— Іди к бісу! — сказав я до таблички. Якась дама, яка проходила повз мене, злякано обернулася.

— Це не до вас. Я розмовляю з табличкою. Я сказав, щоб вона забиралася до біса.

— Так,— пролепетіла дама. — Ясно... Звичайно...

На ній був фіолетовий капелюшок. Генрік Серенсенуважав фіолетовий колір неприєстійним. До того ж очі в неї були слизькі, мов у гадюки.

— Звичайно... Ясна річ...

Я ненавидів її.

Якби черговий на пропускному пункті першого поверху спробував був затримати мене, я б його вдарив. Але він мене знов.

— Довідається, чи на місці комісар,— сказав він і набрав номер внутрішнього телефону.

Пальці в нього були товсті і негнучкі, він ледве набрав кілька цифр і зручніше вмостився на стільці. Його я також ненавидів.

— Комісар трохи зайнятий. Чи не могли б ви хвильку зачекати?

— Hi! — гаркнув я.

— Пан Бакке каже «ні»... — обережно промовив у слухавку черговий.

Я не чув відповіді Карла-Йоргена.

— Підніміться нагору,— сказав черговий і поклав слухавку.

Стоячи перед Карлом-Йоргеном, я не знов, з чого почати.

— Я просто в розпачі...

— Сідай,— запросив він.

Певно, Закон та Медицина послуговуються одними і тими ж словами й термінами. «Сідай!» «Подумай!»

Я сів.

— Я все обдумав,— принаймні тут я його випередив. Я був переповнений по вінця зневістию та лютъю на все і всіх.

Карл-Йорген нічого на те не відповів. Був трохи здивований. Його холодні сірі очі пронизували мене наскрізь, але він мовчав. Певно, подумав, що я в істерії, та й зрештою був недалеко від істини. Я не можу побачити себе збоку того нещасливого ранку на Вікторія-Терасе. Мене страшенно сердила думка, що Карл-Йорген має всі підстави так

думати. Бо ж він не знав, через що мені довелося пройти. Та й взагалі, він анічогісінько не знав. Сидів собі такий стриманий, інтелігентний, самовпевнений. Та я проткну дірку у цій його самовпевненості. Я сидів і зловтішався, що ось зараз, цієї миті візьму й проткну діру в його незворушній самовпевненості.

— Учора... ввечері... вбили... Еріка,— сказав я дуже повільно, роблячи паузи між кожним словом. Мені здається, я тоді усміхався.

Але Карл-Йорген навіть бровою не повів. Він сидів мовчки, не зводячи з мене погляду.

— То Ерік помер?

Я мало не зареготав.

— Помер? Тобі доводилося коли-небудь чути, щоб убита людина залишалася живою? Навіть самій Агаті Крісті таке було б непосильним.

І я знову засміявся. Та я ще не настільки збожеволів, щоб не розуміти причини своєго сміху.

— Це — істерична реакція. Вибач, ти й сам розумієш...

— Я щойно приїхав,— сказав Карл-Йорген. Був у Тенсбергу з учорашнього обіду. Ти шукав мене?

— Телефонував до тебе учора пізно ввечері.

Задзеленчав телефон. Карл-Йорген зняв слухавку і якийсь час слухав.

— Хай негайно піднімається до мене нагору.

— Ти не маєш часу поговорити зі мною? — запитав я.

— Це — Крістіан.

Ага, мій старший брат подався мені вслід. Доктор пішов за мною назирці. Що ж, певно, я поводився так, що він вирішив за необхідне прослідкувати за мною. Несподівано Крістіан з'явився на порозі.

— Ти стрімголов вилетів з моого кабінету й не почув, що я тобі казав. Але я здогадався, де зможу тебе знайти, тож приїхав сюди. Добриден, Карле-Йоргене.

Карл-Йорген кивнув і присунув йому стільця.

— Гадаю, ви ще не встигли наговоритися. Я квапився щосили,— сказав Крістіан.

— Та вже ж не заради Еріка ти прибіг! — Лють та роздратування досі не покидали мене.

— Ніхто не в змозі допомогти мертвому,— м'яко відповів Крістіан.

— Ага, яке ж оригінальне спостереження! І це доктор медицини...

Карл-Йорген і Крістіан просто не спускали з мене ока. Певно, кожен з них ставив мені свій діагноз, але обидва дійшли спільногого висновку. Якусь хвилю панувала повна тиша.

— Гаразд. Вибачте мені. Я вже повідомив Карла-Йоргена, що в мене істерична реакція, і я це усвідомлюю. Та вважаю, що будь-хто, навіть такі биті вовки, як ви, були б шоковані, якби ваших найближчих друзів убили, так би мовити, на ваших руках.

Мої співрозмовники перезирнулися.

— Ми розуміємо. Ми все чудово розуміємо. Ти не перший, хто реагує в такий спосіб. Добре, що ти сам усвідомлюєш свій стан. Може, тепер перейдемо до справи?

— Добре, дякую,— зітхнув я. Я геть знесилів, мене наче побили.

— Починай спочатку,— звелів Карл-Йорген.

І я почав свою розповідь удруге.

Про Еріка, який зателефонував і запросив мене на обід. Про синій офіційний костюм у таку спеку. Про сам обід. Про посольство та сіру машину «швидкої допомоги», про лікарню.

Карл-Йорген уважно, не перебиваючи мене, слухав. Коли я закінчив розповідь, він захотів почути все спочатку. Ось тут і посыпалися характерні для Карла-Йоргена запитаннячка.

— Подумай!

— Що ти бачив?

— Уяви собі, ніби все відбувається на сцені. Поміркуй.

— Що опинилося в полі зору вчителя? Поміркуй.

Крістіан викурив кілька цигарок. Він не втручався в допит.

Покінчивши з учорашнім днем, я заходився розповідати свою розмову з Крістіаном. Брат жодного разу не перебив мене — мабуть, я зумів грамотно описати клінічну картину.

— Але це ще все,— мовив я. — Я вимушений зробити те, чого ніколи в житті не робив, і, сподіваюся, не робитиму в майбутньому. Я повинен розповісти про свою розмову з Карен, незважаючи на те, що пообіцяв їй мовчати.

Жоден з них не прохопився й словом. Вони наче давали мені нагоду змінити свій намір. Але я нею не скористався.

— П. М. Горге шантажує Карен,— голос мій прозвучав холодно, ніби здалеку, і видався якимось чужим. Принаймні я хотів у це вірити.

Світлі рентгенівські очі Карла-Йоргена залишалися незворушними.

— Це я знаю,— сказав він.

— Знаєш?..

У двері постукали, до кабінету увійшов поліційний службовець і, поклавши на стіл перед Карлом-Йоргеном якісь папери, вийшов.

— Так, мені відомо про це. Я не можу посвячувати вас у методи розшукової роботи, але можу запевнити, що довести це абсолютно неможливо. Він, ясна річ, усе заперечуватиме, а вона теж не зізнається, коли про це питатиму я.

Якусь мить я сидів і розмірковував.

— Ще щось? — запитав Карл-Йорген. Він бачив мене наскрізь, іще чого доброго й справді повірю, ніби в нього рентгенівські очі.

— Так... я...

Я вирішив припинити безумство, тож хай буде, що буде.

— Панна Лінд бачила когось над піщаним кар'єром того вечора, коли вбили Свена,— видушив я з себе, але так і не спромігся назвати ім'я того, кого ж вона бачила. Хай Карл-Йорген сам дошукується, досить того, що я дав йому в руки ниточку.

— Панна Лінд уже все мені розповіла.

— Вона розповіла тобі... розповіла, кого саме вона бачила? Тобто їй здалося...

— Так.

Я не йняв віри, що Ліза зважилася на це.

— Не дивися так перелякано,— мовив Карл-Йорген. — Панна Лінд повелася дуже правильно. Вона не раз наголосила, що таке зізнання їй дуже не до душі, але вона вважає своїм обов'язком розповісти про все, що їй відомо. Мушу визнати, поліції працювалось би набагато легше, якби всі поводилися так, як панна Лінд.

— Так... так...

Якщо він це каже, то, певно, має рацію.

Карл-Йорген обернувся до Крістіана.

— Мартін вважає, що Еріка вбили. Але чи можна бути стовідсотково впевненим у цьому? А якщо це є справді був параліч серця?

— Цілком можливо.

А я не вірив цьому.

— Ну, якщо тобі так хочеться, то, може, є справді він помер своєю смертю,— сказав я. — Тільки надто вже дивна ця смерть. Надто драматична. У цій трагічній ситуації, з якої ніхто не може знайти виходу, Ерік собі просто взяв та й помер. Не вірю. Внутрішнє чуття підказує мені інше.

— Якщо смерть і справді настала від передозування інсуліну, тож хтось мусив зробити йому укол.

— Ти ж сам допитував мене про перебіг того вечора, хто виходив і хто заходив,— не заспокоювався я. — У кожного була можливість зробити Ерікові той укол.

— Хіба він не колов себе сам? — поцікавився Крістіан.

— Ні,— відповів я. — Хоч як це не дивно, але Ерік панічно боявся ін'єкцій, самого шприца. Зрештою, це не така-то й велика рідкість серед чоловіків.

— Маєш рацію,— погодився Крістіан.

— Отож він часто просив допомогти йому. Я й сам не раз колов його.

— Мабуть, найчастіше все-таки допомагала йому в цьому найближча істота: його дружина.

Я не подумав про це.

— Упевнений, Пребена він не просив, але тільки тому, що терпіти не міг Пребена. Інакше це не мало б жодного значення.

— Того вечора не ти йому зробив укол? — запитав Карл-Йорген.

Я не повірив власним вухам.

– Я? Чи не хочеш ти сказати, що я...

– Хіба не можна запитати?

– Так,— погодився я. – Запитати можна.

Надворі нахмарилося. Погожий вересень скінчився. Ювілейні дні завершилися, і осінь сірою тінню прокрадалась у місто.

– Нам потрібен час, щоб усе обмірювати,— запропонував Карл-Йорген. – Бо якщо ти впевнений, що Еріка вбили, а Крістіан має рацію й інсулін неможливо виявити у тілі, то ми нічого не зуміємо довести. Якщо Еріка вбили, то спробували імітувати природну смерть. Якщо вбивця запідозрить нас у сумнівах, то може злякатися.

– Це може спонукати його зізнатися,— мовив я.

– Імовірніше, це може спонукати його до чогось зовсім іншого.

Якийсь час ми сиділи мовччи.

– Поки що в нас немає жодного сліду,— зітхнув Карл-Йорген. – Жодного здогаду щодо особи вбивці Свена. Ми не знайшли Свенової торби з ключками, зате знайшли м'ячик, за яким він спустився у кар'єр. Револьвер зник. Сліди ніг неможливо ідентифікувати у сухому піску. Можна сказати, що вбивці страшенно пощастило. А те, що Еріка убито,— лише гіпотеза. І, як стверджує Крістіан, довести її немає змоги. Ми мусимо покликати на допомогу час і мусимо... сподіватися...

– ... що виманимо звіра з лігва? — запитав Крістіан.

– Так,— відповів Карл-Йорген. – Знав би я тільки як. Але перед нами ввесь час, який ми маємо.

Саме тієї миті я згадав одні слова, й у моїй підсвідомості потік хаотичних думок поволі почав набирати форми.

8

Так, ми покликали собі на допомогу час, як сказав Карл-Йорген.

Буває, час працює на вбивцю. Проте зрідка працює й на поліцію. Цієї осені час працював на поліцію. Але найдивніше, що час, який працював на поліцію, працював за моїм посередництвом.

Я й сам того не усвідомлював.

Та коли я подумки повертаюся до тих осінніх місяців, то чітко бачу перед очима всю картину подій. Шматочок за шматочком вдалося розкласти по місцях усі уламки мозаїки, як прийнято писати в детективних романах.

Візерунок уклався в моїй власній підсвідомості з якогось незначного зауваження тут, ненароком зроненого слова там та ще із чогось забутого, чого я ніяк не міг пригадати. Картинка ввесь час сиділа у моїй голові, і всі складові частки ідеально пасували одні до одних, як у тих відомих дитячих складанках. От тільки я ніяк не міг спромогтися витягти її на поверхню свідомості.

І раптом зрушилось — увесь візерунок поволі почав зринати з темної глибині, яка називається підсвідомістю, з тієї глибині, яку нікому ще не щастило вивчити й дослідити. З тієї глибині виринали окремі деталі, пов'язані асоціаціями окремих слів чи зауважень. Якесь конкретне зауваження, і — гоп, деталька займала своє місце в мозку й лежала собі там певний час, хоч я ще не знав її значення чи не відав, до чого прив'язати. Якесь інше слово чи речення — гоп, нова деталь виринула з глибини, наче повітряна бульбашка, що випорскує на поверхню води. Отак окремі складанки підтасовувалися одна до одної, а коли їх стало більше, нові думки та асоціації почали зринати швидше й швидше. Під кінець складанки поспалися так швидко, що я ледве встигав їх укладати.

Першою бульбашкою, яка зринула на поверхню моєї свідомості й стала першою деталькою майбутньої картинки, були якісь слова Карла-Йоргена, сказані ним у його кабінеті. Я не відразу їх уловив. Просто бульбашка випорснула на поверхню, та й годі. Але згодом проявився взаємозв'язок тієї бульбашки з іншими, які зачайлися і чекали слушного моменту.

Коли складанка була готова, я зрозумів усе.

То була дивна осінь.

Дні збігали дуже швидко. 15 вересня ми перейшли на зимовий час, день став на годину коротший і на годину темніший.

Про осінь я завжди думав, як про вроночисту пору. Прощальний бал природи, думав я. Умирає краса, та все ще вперто тліє донедавна буйне життя.

Однак тогорічна осінь була сірою й меланхолійною, туманною й тихою. Листя кволо опадало з дерев, без протесту й без боротьби.

П'ятий англійський поводився зразково. Причиною того був не лише екзамен на атестат зрілості, який нависав над ними дамокловим мечем. Клас поводився надзвичайно делікатно. Усе більше й більше міцніла моя віра в цих учнів. Вони вміли бути непогамовними і нахабними, якими й повинні бути учні, на думку психологів, але, коли виникала потреба, ставали делікатними й тактовними.

За весь осінній семестр вони не завдали мені ані найменшого клопоту, хоч я й приділяв їм надто мало уваги і майже весь час був неприпустимо розсіяний. Дивовижний феномен.

Я обговорював цей феномен з Лізою. То була чудово-нейтральна тема. З нею приємно говорити. Тієї сумної сірої осені ми кілька разів разом виходили на прохід, і вона, бувало, запрошуvala мене до себе додому на філіжанку кави або на чарку. Ліза винаймала маленьке помешкання у новобудові на вулиці Майорстюевеен.

Уперше відпроваджуючи її додому, я не міг стримати цікавості, невже це те саме помешкання, куди вона поверталася, як я тоді вважав, з гольф-клубу у вечір вбивства Свена.

Помешкання було схоже на неї. У людському домі завжди є щось таке, що зраджує його господаря. І криється воно не в матеріальній оболонці, бо смак та індивідуальність залежать, на щастя, не від грошей. Помешкання було, я б сказав, спокійне, свіже й умиротворююче. Я не розуміюся на тканинах та кольорах, однак зауважив, що кімната вмебльована дивовижно просто. Зрештою, що ж тут дивного. Вона ж бо жила на свою платню в компанії. Хоча, пригадав я собі, тепер у неї з'явиться можливість жити на широку ногу, як і де захоче.

У Лізи було чимало книжок. Це схоже на неї. А на столі лежав чималий стос нот.

— Що ти з ними робиш? — поцікавився я. — У тебе ж немає інструмента?

— Я їх читаю, — відповіла Ліза. — Але деякі ноти прочитати важко, і тоді мені страшенно шкода, що не маю фортепіано. У мене ніколи не було грошей на...

Вона замовкла, певно, подумала про те ж саме, що і я.

— Хочеш, пойдемо якогось вихідного дня до мене додому, в Бакке, — запропонував я.

— Моя маті настільки вищукана дама, що має власну музичну кімнату.

— Це було б чудово.

Вона підклала дров у камін.

— Пребен дуже добре грає, — сказала Ліза, не обертаючись. — Але у нього також не має інструмента, — додала вона.

Я сидів і дивився на її вузенькі плечі. У сяєві лампи її світле волосся видавалося майже білим. Так, так, отже їй хотілось би бути поруч з Пребеном.

— Можемо взяти з собою і Пребена, — згодився я. — Та, якщо бути чесним, я волів би поїхати тільки з тобою.

Вона не відповіла.

Ми таки поїхали удвох.

Був суботній жовтневий день. Після шкільних занять я заїхав по Лізу на вулицю Майорстюевеен — вона чекала на мене перед будинком, — і ми вирушили в Берум, за три чверті години їзди від міста.

Моя маті заклопоталася коло неї, немов квочка біля курчати. Вона завжди поводилася так, коли я або Крістіан приїжджали додому не самі. Моя маті снила нашим одруженням, уявляючи себе бабусею. Бідолаха... Але прихильність до Лізи була якоюсь особливою, до того ж, видно, взаємною. Вони сиділи поруч, скількивши голови над найдовшим родинним фотоальбомом. Я вдавав, ніби не звертаю на них уваги й читаю газету. Знаю я цю дивовижну жіночу пристрасть до розглядання дитячих фотографій своїх знайомих та до гри у вгадування, хто на кого схожий.

Після перегляду альбому мама повела гостю на кухню, аби задемонструвати якесь унікальне кухонне обладнання. Я поплентав за ними, мені приємно було перебувати у товаристві Лізи.

— Іди собі до вітальні, Мартіне, і читай свою газету, — завернула мене мама. — На кухонних справах ти не знаєшся. Я поверну тобі Лізу за півгодини, і тоді ви зможете піти на прогулянку.

Ліза нічого на те не сказала, тільки усміхнулася своєю несподіваною, неповторною усмішкою.

Потім ми подались на прогулянку. Моя мати полюбляє давати масу порад, вона могла б це зробити і цього разу, але заради такого непересічного випадку, як Ліза, зуміла стримати себе.

Я вирішив показати Лізі наше обійстя. Бакке – розкішна садиба, там багато чого варте уваги. У дитинстві я дуже пишався, коли мені випадала нагода демонструвати комусь наше господарство. А провадити екскурсію для Лізи було чимось особливим. Я почувався маленьким хлопчиком, який хвалиться своїм іграшковим поїздом перед товаришем, а той аж млє від заздрості.

Ми блукали з годину, а потім піднялися на пагорб позаду будиночка для челяді, звідки усю околицю було видно, як на долоні. Сіли на повалену смереку, і я простягнув Лізі цигарку.

– Не розумію вас з Крістіаном. Усе це належить вам... – промовила Ліза і запнулася, залившись рум'янцем. Я вдав, ніби нічого не помітив.

– Ти маєш на увазі, що ми віддали перевагу міському побуту і вдовольняємося середнім статусом лікаря та вчителя, замість того щоб залишатися, так би мовити, сільськими магнатами? Я можу тобі пояснити. Мій батько за складом характеру був сноб. Хай Бог його благословить за це. Я ж нізащо не поміняю свій фах, та й Крістіан також.

З боку гір дмухнуло холодним вітром. Ліза присунулася ближче, і я розгубився.

– Ми... – почав я.

Вона усміхнулася.

– Ти розповідав про свого батька, – підбадьорила вона мене.

– Ах, так. Отже, про моого батька... Мій прадід був єпископ, ти, напевно, чула про нього. На його честь моого брата нарекли Крістіаном. Він захоплювався ботанікою і написав довгу наукову працю про витку рослину акант. Він був найбільшим ідеалом для моого батька. Його син став дипломатом, і, на думку моого батька, з цього почалось виродження родини. Коли ж батько сам став директором фірми «Норск електрісітет», то змирився з тим, що родинна деградація досягла апогею. Він зненавидів діда й щоразу, проходячи повз його портрет у ідалльні, відвертав очі...

Ліза засміялася.

– Дитинство, як відомо, відіграє важливу роль у подальшому житті, – провадив я далі. – А батько вмів повчати і прогудів нам усі вуха про свої ідеали. Тож ми набралися від нього честолюбства. Крістіан почав студіювати медицину, а я захопився філологією. Той день, коли Крістіан захистив свою докторську дисертацію про зовсім небожественні функції нирок, став найзнаменішим для батька. Родинну честь було врятовано.

Ліза знову засміялася. Сміх її нагадував мені золотий передзвін срібних дзвіночків.

– Потім я склав державний іспит з філології, і мій батько щасливою людиною зійшов у могилу.

– Ти ж не думаєш на цьому зупинятися? Захищатимеш докторську? І взагалі, маєш якісь мрії?

Я глянув на неї збоку. Але вона не відповіла на мій погляд. Сиділа й споглядала поглядом навколо Бакке.

– Так, – відповів я. – В мене є мрії.

Ліза підвелася.

– Стас прохолодно, – мовила вона. – Може, повернемося до хати?

Я теж підвівся і рушив услід за нею. Дорогою до дому ми не зронили жодного слова. Ліза належить до того рідкісного сорту людей, з якими можна помовчати.

Решту вечора мати навіть не намагалася приховати свою схожість на розімліого на сонці вужика. Видиво майбутніх внуків застипало їй очі.

Ми сиділи й базікали про се й про те. Минали години, почуття незнаного блаженства огорнуло мене. Воно охоплювало ввесь світ, виклубочувалося з лісу та лану, просливало у дім і концентрувалося навколо стрункої постстаті Лізи з сріблястим волоссям.

Я раптом спіймав себе на тому, що жодні катаклізми світу мене зараз не хвилюють.Хоч і знов, що, повернувшись до дійсності, почорнію від клопотів, але не цього вечора.

О десятій годині ми послухали новини, потім мама побажала нам на добраніч і пішла до себе у спальню.

– Об одинадцятій вимикають світло, – попередила вона. – У нас режим економії електроенергії. Вибач, Лізо, але у мене ідея-фікс – я панічно боюся пожежі. Свічки у нашому домі палити заборонено. На твоєму нічному столику лежить кишеневкий ліхтарик. На добранич, діти, приемних вам снів. Сніданок о десятій.

– На добранич, пані Бакке. Дякую за приемний день.

– На добранич, мамо.

Мама піднялася нагору.

– Неймовірно, що ця жінка може чогось боятися, – сказала Ліза.

Страху перед пожежею вона набралася від батька. Це, властиво, він боявся вогню. Тому й збудував бридкі стрімкі сходи у музичній кімнаті, як запасний вихід. Але у випадку пожежі скористатися ними міг би тільки я, бо нагорі біля цих сходів розташована саме моя кімната.

– Сподіваюся, тобі ніколи не доведеться ними скористатися. Добранич, Мартіне. Сьогодні був такий чудовий день.

Вона простягнула руку, і я взяв її долоню у свою. Долоня була худенька і прохолодна.

– Добранич, Лізо. Дякую за все. Я такий радий, що ти тут.

Вона усміхнулася, а тоді нахилила голову і підставила свою ліву щоку.

Я нахилився до неї і цмокнув десь біля скроні. Ніс мій уткнувся у її волосся, і я відчув легкий терпкуватий запах парфумів.

Ліза пішла до своєї кімнати.

Я опанував себе і заходився вимикати світло у будинку.

Коли я тепер, через стільки часу, сиджу, пишу й думаю про ті сірі сумні осінні місяці після смерті Свена та Еріка, мені здається, ніби я бреду крізь них у якомусь маренні. А ще не давала спокою думка: як дивно, що ми, найближчі свідки, чи, радше кажучи, люди, вплутані в цю трагедію, так мало говоримо про них.

За законами детективних романів, яких я начитався, герой мав купу інформації і завжди ділився нею з героїнею. Я ж не мав такої інформації, я взагалі нічого не зناю. А тому не міг бути героем.

Та найгірше те, що я почав сумніватися в ролі героїні. Скільки себе пам'ятаю, нею була Карен. Однак вона все більше й більше ставала недосяжною для мене. Тепер усю мою увагу полонила Ліза. Ліза, яка завжди сиділа в машині, прихилившись спиною до дверцят, і спостерігала, як я веду машину. Ліза з упертою складкою на переніссі, Ліза з білявим волоссям, із запитаннями, які вона ставила руба, та сміхом, що нагадував золотий передзвін срібних дзвіночків. Ліза, у якої ніколи не було грошей на фортепіано, але яка вміла слухати музику, читаючи з нот. Ліза, яка й далі винаймала просте крихітне помешкання.

Моя ж Карен – мені все життя хотілося так її називати – все більше замикалася в собі.

– Не можна сидіти крячикою вдома, Карен, – міг би я сказати їй. – Ходімо в кіно, а хочеш, пройдемося разом. Можемо десь спокійно пообідати, в «Блумі» або «Гріллені».

– Мені так погано, Мартіне.

– Я знаю, Карен, я тільки хочу тобі допомогти. Ходімо пройдемося...

– Мені так бракує... – вона замовкала. Не бажала говорити про те.

Ніколи ще люди, тісно пов'язані великою трагедією, не розмовляли про неї так мало.

– Ти повинна вийти кудись зі мною, Карен, – міг би я сказати. – Ось твоє пальто.

Припудрися трохи, бо ти дуже бліда.

Але мені ніколи не щастило. Вона, мов дерев'яний ідол, сиділа поруч зі мною в машині і односкладово відповідала на мої запитання. Сиділа, вступившись поперед себе, та ка несхожа на Лізу. Та все ж ледь уловна схожість між ними, яку я зауважив ще першого разу, таки була.

– Ти помітив, як Карен і Ліза схожі одна на одну? – запитав я одного разу Крістіана.

– Ні, – відповів він. – Ніколи не впадало у вічі.

– Незбагненно – волосся, постать, навіть обличчя. Вони, наче сестри.

– Це тільки так здається, – посміхнувся ніяково Крістіан. – Насправді ж вони різні, як день і ніч.

– Забирайся до дідька!

— Дякую,— засміявшись мій брат Крістіан. — Кожного разу, як ти посилаєш мене до дідька, я точно знаю, що влучив у ціль.

У мене з'явилася звичка хапатися за кермо, коли не мав до чого іншого вчепитися. Вечорами, закінчивши перевіряти домашні завдання своего п'ятого англійського, я брав машину з гаража і поволі їздив вулицями, наче «чорний ворон» з посіпаками-агентами спецслужб. Мене, мов магнітом, притягував район Енербаккен, де мешкав Вуж. Страшенно хотілося зустріти його знову.

Та жодного разу не випадало.

Аж одного вечора я додумався, що найпростіший спосіб побачити його, це, звичайно, подзвонити в його двері.

Я припаркував машину і піднявся сходами нагору. Стоячи під дверима і дивлячись на вічко, розумів, що він нізащо не відчинить, упізнавши мене. Можна подзвонити й стати збоку від дверей, щоб він мене не бачив, але це теж може його злякати.

Раптом мені спала на думку чудова ідея. У нього, напевно, є чимало знайомих, яким він довіряє і які дають про себе знати умовним дзвінком. Можна спробувати? І я тричі коротко подзвонив.

Мій задум удався.

Почулися кроки, і Вуж одразу ж відчинив двері. Я поставив ногу у шпарку, доки він не встиг їх зачинити знову, і прослизнув повз нього до помешкання. Він був такий вражений, що навіть не спробував мене зупинити.

— Ви подзвонили тричі, пане Бакке,— докірливо сказав Вуж і глянув на мене своїми жовтими козлячими очиськами.

— Три дзвінки — гарний сигнал,— відказав я. — Ви ж відчинили.

Він промовчав.

— Я дуже зайнятий.

— А я — ні! — відповів я зухвало. Я дуже пишався тим, як зумів пробратися до його помешкання.

— Чим можу бути вам корисним?

Я стояв обіч його письмового столу. Зеленої лампи вже не було. Карл-Йорген, певно, таки нагнав йому страху.

— Можете розповісти мені, чи й далі займається вимаганням грошей у пані Карен Гольм-Свенсен.

— Я ні в кого не вимагаю грошей! — вигукнув він обурено.

— Я сам бачив. Слідкував за вами тоді, як ви зустрічалися з нею.

— Пані Гольм-Свенсен сказала вам, що я вимагав у неї гроші?

— Так, ще того самого вечора.

— Запитайте її ще раз.

— Я певен, вона знову підтвердить це.

— Гадаю, поліції вона в цьому не зізнається, пане Бакке.

Вуж узяв гору.

— Так, поліції не захоче зінатися.

— Вам нічого не вдасться довести. — Вуж ледь приховував утіху. — Я вже казав, у мене мало часу, тож якщо це все...

Тієї ж міті хтось подзвонив у двері. Три коротких дзвінки. Чоловічок рвучко озирнувся на двері, тоді знову обернувся до мене. Його очі жовто палахкотіли.

— Я тут,— сказав я. — Отже, за дверима не я. Я існую тільки в одніні.

Вуж підійшов до дверей і відчинив їх, але не навстіж: я не міг побачити, з ким розмовляє. Він напіввисунувся за поріг і щось шепотів до відвідувача. Я скористався нагодою і швиденько обстежив поверхню письмового столу.

Побачив розгорнуту велику книгу. Я дуже добре її знав. Мене приголомшило, що саме вона лежала перед Вужем.

Я почув кроки відвідувача, який спускався сходами вниз. Вуж повернувся до свого кабінету.

— Мушу попросити вибачення, пане Бакке, але...

— Нічого страшного,— заспокоїв я його. — Я теж поспішаю.

Мені страшенно кортіло побачити відвідувача, який був настільки довіреною особою, що мав свій умовний дзвінок і без проблем міг потрапити до П. М. Горге.

Униз я біг, перестрибуочи по дві сходинки нараз. Загадковий відвідувач не встиг да-

леко відійти. Я вибіг надвір і одразу ж побачив його. Він стояв на протилежному боці вулиці в награно недбалій позі і навіть не дивився у мій бік. Я ж бачив його дуже виразно: маленький, товстий, з червоним набундюченім обличчям та зовсім ясним волоссям. Світло від реклами над одним з магазинчиків падало просто на нього – саме втілення святої невинності.

Ніде не було видно юного живої душі, окрім цього маленького опасистого чоловічка. Звичайно, я не міг мати цілковитої певності, що це та людина, яка щойно заходила до Вужа, але моя інтуїція підказувала мені, що не помиляюся.

Згодом мені ще раз випала нагода побачити його, і тоді вже я ні секунди не сумнівався, що саме він і був тим загадковим відвідувачем П. М. Горге, «Поради та інформація».

Перш ніж завести машину, я запалив цигарку і посидів трохи у темряві салону, розмірковуючи. Книга на письмовому столі Вужа геть збила мене з пантелику, та все ж це був один із елементів складанки.

Я губився у здогадах і не знав, як діяти далі. Чи не в Пребена Рінгстада позичив Вуж книгу? Якщо в Пребена, то...

Потокові думок не було кінця, тож я вважав за найкраще відразу ж поїхати до Пребена. Ще не було десятої. Я ніколи раніше не бував у нього вдома. Минулими роками Пребен не раз запрошуав мене до себе, але я завжди вихитрявся знайти відмовку. Зро-ду не виникало бажання заводити дружбу з Пребеном. Однак мені було відомо, що мешкав він неподалік від моєї власної квартири у новому багатоповерховому будинку на вулиці Драмменсвеен.

Дорога від Енербаккена до Шесна зайняла майже чверть години, але пора ще не була пізня. Я добре уявляю Пребена таким собі чорним опівнічним вороном: елегантний, вразливий та пихатий водночас, який сидить ночами, сплітаючи містерію свого життя, згірчений, красивий та самотній.

Він відчинив двері, тільки-но я подзвонив. Пребен схуд. Вочевидь, події останніх місяців позначились і на ньому, але мене це не хвилювало, я ніколи не переймався становом душі Пребена. Однак мене вразило, що в його руках відчувається якийсь трагізм чи, радше, патетика. Я пригадав собі Крістіанову характеристику. «Вміє все потроху, але нічого досконало. Він був і лишиться посередністю».

Пребен, здавалося, навіть зрадів моєму приходові.

- Заходь, Мартіне, заходь! Хочеш чогось випити?
- Не проти. Але розведи, бо ж сам розумієш – машина...
- Запали тим часом.

Він вийшов по пляшку та чарки, а я розглянувся по кімнаті.

У нього був добрий смак. Я ніколи не мав у цьому сумніву. Помешкання було, як на мене, не надто артистично облаштоване, однак просто і вишукано. Пребен увійшов до кімнати з тацею в руках і змішав у міксері напої. Він базікав без угаву про все й ні про що водночас.

Це вперше я перебував з ним віч-на-віч і мушу визнати, що, можливо, досі трактував його несправедливо. Він був не такий-то вже й чванькуватий, за якого я ввесь час його мав. Пребен витяг з кишені зім'яту пачку цигарок і запалив.

Раптом думки мої потекли іншим руслом, я знову згадав Еріка в ту мить, коли він, сидячи в машині, клацнув золотим портсигаром з великим сапфіром. Потворний портсигар – символ Ерікової незахищеності.

А Пребен, галантний, аристократичний Пребен, дістав зім'яту пачку.

Я відчув, що пора переходити до справи.

- Я, власне кажучи, прийшов позичити у тебе книжку, – мовив я.
- Охоче позичу. Яку саме?

Ціла стіна у вітальні повністю була заставлена книжковими полицями. Не важко було окинути оком усю Пребенову книгозбирню. Палітурки ясно свідчили, що їхній власник не тільки знається на книжках, але й читає їх. Я майже відразу знайшов поліцю, яка мене цікавила.

І книжку помітив теж одразу. Він не позичав довідника Вужеві.

- Ось оцю, – і я вийняв фоліант.

- Хіба у тебе її немає?

- Є, але не в місті. Вона у дома, в Бакке. Детально я її не прочитував. Мені видається, ця річ годиться більше для експертів.

— Ну, не скажи,— заперечив Пребен. — Тут багато корисного і повчального для кожного пересічного читача.

— Та так,— згодився я, почуваючи себе цілковитим бараном.

Я ще посидів чверть години. Ми й далі вели пустопорожню балашку. Ніхто й словом не прохопився про те, що турбувало нас найбільше. Та й взагалі, поводилися ми нетипово, зовсім не так, як це описується в детективних романах.

Насправді ми тупцялися на місці, наче кіт біля гарячої каші. Блукали в тумані.

Однак час працював на нас.

Вакуум, ота мертвотна тиша, яка наче того сповила нас і так тримала кілька останніх місяців, була затишшям перед бурею. А коли налетіла сама буря, виявилася вона страшнішою, аніж я сподівався.

Я взяв позичену книжку під пахву, подякував за чаркування і поїхав додому.

Удома одразу ж вмостився, погортав книгу, але ніяк не міг зосерeditisя. В голові пульсувала єдина думка: я бачив цей довідник в офісі П. М. Горге.

Я довго сидів і дошукувався відповіді на питання, чому на письмовому столі Вуж лежав розгорнутий «Великий мистецький лексикон» Беккера.

9

Я відклав лексикон убік і почав ходити туди й сюди кімнатою.

Минула північ, годинник вибив першу, потім другу годину, я все човгав і човгав. Те ходіння було, мов ритуал,— я ось-ось мав вибрatisя з густого туману, з вакуума неясності, в якому дотепер жив.

Час від часу я сідав до столу і гортав лексикон. Мені спало на думку, що, може, й Вуж у цю хвилину також сидить, гортаючи довідник. Що ж він там шукає, чорт би його вхопив? А чого шукаю я сам? Де ж затаївся розв'язок загадки? Я повинен його знайти.

Я знову ходив і ходив. Недопалки один за одним викидав у камін, вже й не знаю, скільки цигарок спалив за ту ніч. За вікнами свистів вітер, перші сніжинки лягли на підвіконня, а я все міряв кроками своє помешкання.

Фрагменти загадки нишкли десь у підсвідомості. Я був у цьому твердо переконаний, як і в тому, що існую. Ті фрагменти — то ключ до розгадки, але щоб до них дістатися, потрібен код.

Я вже стояв на порозі розгадки, навпомацки блукав у мороці, який потрохи розсіювався. Обриси цілої картини почали ледь вимальовуватися на поверхні свідомості: кимось сказане слово, побачена річ і щось таке, що я забув. Треба було тільки згадати це, згадати. Згадати і пов'язати докупи. А тоді усе стане на свої місця.

Годинник пробив четверту ранку.

Я зрозумів, що геть виснажився. Думки кружляли замкненим колом.

У вітальні було холодно, наш скупий консьєрж не квапився розкочегарювати котельню. Певно, збирався перейти на зимовий режим аж з початком листопада. Я пішов на кухню, нагрів води у кип'ятильнику і зварив міцнюючу каву. Вона була бридка на смак. Приніс із поштової скриньки вчорашню вечірню газету і взявся читати.

П'ять хвилин перерви, подумав я собі.

Заголовки мигтіли перед очима, один плавно переходив в інший. Я не міг зосередитися на газеті або з утоми, або ж з браку цікавости до буденних подій. Перегорнув наступну сторінку.

Анонс одразу ж упав у вічі, ніби був обведений грубою зеленою рамкою, ніби на великій сірій сторінці нічого, окрім цього анонсу, й не було.

«Великий розпродаж колекції живопису консула Гальворсена».

Я переглянув оголошення.

«... Гоген, Моне...»

Імена танцювали в мене перед очима. «... Сезанн, Ренуар, Ван-Гог, Дега...»

Моя мати просила купити для неї Боннара, який висів... Де ж, збіса, він висів?.. Може, саме в цьому розгадка?

Свен був на похороні старого консула Гальворсена...

Вуж гортав мистецький лексикон...

— Свене,— промовив я й аж здригнувся від звуку власного голосу. — Свене, я знайду твого убивцю, хоч хай би чого то коштувало...

Я підвісся. Газета впала на підлогу. Я припалив нову цигарку та ввімкнув радіо. Чи не божеволію? Приніс пляшку віскі й линув півсклянки. Руки тремтіли. Двома ковтками спорожнив склянку й глибоко вдихнув. Лікарі часто радять «глибоко дихати». Цього разу допомогло. Приймні в поєднанні з віскі.

Я знову вмостиився в кріслі й узяв до рук газету. Гортав сторінки в пошуках детальнішої інформації про аукціон. Не може бути, щоб про це більше нічого не було написано. І справді. На четвертій сторінці повідомлялося про «НАЙВИЗНАЧНІШУ МИСТЕЦЬКУ ПОДІЮ РОКУ».

«Консул Стіан Гальворсен, який помер на початку серпня, був найвідомішим у Норвегії колекціонером французьких імпресіоністів. Упродовж життя трьох поколінь не стихала легенда про його колекцію, хоча бачити її мали щастя лише кілька десятків обраних.

Консул Стіан Гальворсен народився в Христіанії 1870 року, але ще на зламі століть виїхав до Франції, де й прожив більшу частину свого життя. Його найбільшою пристрастю було колекціонування.

Консул мав невеликі маєтності, зате неймовірно витончений нюх на нові віяння в мистецтві. Він ніколи не був експертом, тобто не міг оцінити картину з погляду техніки, вартості чи перспективи. Він просто володів геніальною інтуїцією і безпомилково визначав, роботи якого митця користуватимуться попитом на світовому ринку.

Консул був ще в зовсім молодому віці, коли Гоген ладен був продавати картини за буханець житнього хліба. Не таємниця, що консул Гальворсен здебільшого купував картини за сміховинно низьку ціну, а потім перепродував їх у десятки разів дорожче. Виручені гроші йшли на купівлю нових картин. Як уже згадувалося, його збірню мало хто бачив. Він був досить-таки оригінальною особистістю і нічого в своєму житті не любив, окрім цих неперевершених полотен, які оберігав, — наважимося так сказати,— мов ревнівий коханець.

У міжвоєнні роки здоров'я консула погіршало, мусив відмовитись од подорожей, і він вирішив оселитися в Осло. Стара економка опікувалася ним. Він жив разом зі своїми картинами, які нікому не показував. Кілька разів ми намагалися взяти в нього інтерв'ю, але нам так і не пощастило цього зробити. Щойно після смерти консула з'явилася можливість побачити колекцію повністю.

Консул Стіан Гальворсен заповів розпродати колекцію з аукціону, а виручені кошти порівну розділити між трьома найзначнішими гуманітарними організаціями Норвегії.

Однак консул до останньої митті свого життя залишався невиправним диваком. У його заповіті обумовлено, що жодна картина з колекції не має права бути проданою за межі країни. Це, без сумніву, суттєво знижить ціни на аукціоні, та все ж вони будуть, ясна річ, дуже високими.

Розпродаж колекції консула Гальворсена втішить око не одного мистецького гурмана, а ще на ньому можна буде придбати витвори світового мистецтва за помірну ціну. Ми гарантуємо, що завтрашній аукціон стане надзвичайно цікавою подією у вашому житті».

Цікаво? Ха!

Я бачив картини старого консула Гальворсена. Фактично я з батьками та братом Крістіаном належав до тієї купки людей, які удостоїлися чести їх бачити. Це трапилося за кілька років до війни, і я пригадую, що той день нічим надзвичайним не вирізнявся. У великому старому будинку на вулиці Ураніенборгвеен було сутінно, до того ж мені тоді здалося, що там усюди панує шалений безлад. Мої батьки попивали шеррі з консулом Гальворсеном і були дуже втішенні.

Уранці йду на аукціон — це єдине, що я чітко знов. Але не уявляв, що там шукати, і навіть не знов, чого туди взагалі йду. Бо ж аукціон жодним чином не міг бути пов'язаний з тими подіями, в які я був уплутаний.

Однак мене не покидало забобонне передчууття, що взаємозв'язок таки мусить бути.

Я кинув газету просто на підлогу і подався до спальні. Наставив будильник на сьому годину і заснув, тільки-но притулившиесь до подушки. Я забув вимкнути радіо, і мені снилося, ніби я танцюю чарльстон.

О так! Неперевершений журналіст газети «Афтенпостен» мав рацію – напруження наелектризувало повітря в залі, де відбувавсь аукціон.

Перед мистецьким салоном на Крістіан-Августтрате вишикувалася не просто черга, там був справжній тлум людей. Ще не було й пів на шосту, а поліція уже з усіх сил стримувала натовп, щоб звільнити вулицю для руху автомашин. Було темно й мокро, мрячила дрібна мжичка.

Я мусив вдатися по допомогу до матері, щоб одержати перепустку на аукціон. Вона звернулася до адвоката старого консула, свого доброго знайомого, а той засвідчив, що мати дійсно була добре знайома з консулом Гальворсеном.

Яким чином, за яким принципом розподілялися перепустки, не відаю, але, можливо, тут наклали лапу великі судноплавні фірми та індустріальні гіганти, коротше кажучи, аукціоном заправляли великі фінансові акули. Звичайно, говорячи про фінансових акул, я не маю на увазі світовий чи навіть скандинавський рівень, однак деякі з них були тут представлені. Прибули й власники картинних галерей, але зі своїми мізерними коштами вони мали небагато шансів. Товариство прикрашали кілька актрис. А загалом, це було досить-таки великосвітське зібрання.

Я не просто хотів, мені необхідно було побачити, хто сюди прийшов. Справу ускладнювало тільки те, що я не знав, кого шукати. Кілька разів пройшовся салоном, порозмовляв зі знайомими, водночас розглядаючись навколо.

Не знаю, кого я сподівався побачити. Можливо, Пребена. Але його тут не було. Вужа, тобто П. М. Горге, «Поради та інформація»? Надто сміливе припущення. Навряд чи він прийшов би сюди.

І все ж тонкі ниточки, які вели до аукціону консула Гальворсена, не могли виявитися просто міражем, витвором збентеженої уяви.

Я сів на місце, яке мені вказали, позад каракуля та норкової шубки.

І тут я помітив його.

Він сидів за три місця попереду мене, той, що тричі дзвонив у двері, вчорашній товстий, рудоволосий дружок Вужа, настільки довірена особа, що господар одразу впустив його. Він був у бездоганному темному костюмі і, ясна річ, не відізнав мене. Учора він допустився помилки, не звернувши на мене уваги. Зате я його упізнав.

Я поволі виходив з туману.

Щойно тоді, як аукціон завершився, я згадав, що мати просила мене придбати для неї маленьку картину Боннара. Я бачив її і не бачив, навіть не помітив, хто і які ставки пропонував за неї. Мою голову заполонили були інші думки.

Картини виставлялись одна за одною.

Розкішні картини, без жодного сумніву. Старий консул Гальворсен і справді мав добрий нюх, як писала «Афтенпостен». Він скупив їх багато років тому, коли геніальні митці були ще гнані й голодні. Й ось морозяного похмурого листопадового дня вони постали перед нашими очима – дивовижні барви та сонце Франції осявали нас.

Я не дослухався до ставок. Узагалі нічого не помічав, окрім спини дебелого й бездоганно вдягненого Вужевого приятеля. Та все ж я, на щастя, не зовсім витав у інших сферах, аби не помічати усю цю красу.

Мусила існувати якась причина присутності тут цього чоловічка.

– Ось, мої дами і панове, ми переходимо до однієї із знаменитих картин Моне, на якій зображені Кафедральний собор у Руані.

Картину поставили на подіум.

– У картинах, на яких зображені цей Кафедральний собор, – почав розповідь аукціоніст, – чи не найбільше проявляється замілування Моне світловими ефектами. Він малював у похмуру погоду, в дощ, у сонячному сяйві і в тумані, ввечері і під час заходу сонця. Як пані й панове знають, Клеменсо поділяв ці картини на чотири групи: «сірі», «блілі», «блакитні» та «веселкові». Це – одна із «сірих».

Особисто я не в захваті від цих зображень старої церкви, бачу лише великий міщанин церковний мур, маловиразний, як на мій смак. Але я – не фахівець. Отоді мені й упала вічі потилича Вужевого приятеля. Вона змінилася в забарвленні. Із світло-блідої стала плямисто-червоною.

Торги почалися із 100 000, швидко доповзли до 200 000 крон і стали.

– Ще пропозиції? – викрикнув аукціоніст.

Якусь мить панувала тиша.

— Двісті п'ять тисяч,— раптом озвався товстий чоловічок. Голос у нього був добре поставлений, з чудовою дикцією, ясний та виразний.

Ставки знову поповзли вгору. Національна галерея давно вийшла з гри, боротьба тривала між власником Сандефіордської судноплавної компанії та товстуном.

І картина таки дісталася тому товстунові: за 240 000 крон! Я аж казився. Перебував у центрі складанкової мозаїки, і окремі фрагменти кружляли довкіл мене. Я майже мав їх у руках... майже мав...

Товстун поманив до себе одного з асистентів аукціоніста, витяг чекову книжку й розплатився. Він міг, звісно, одразу ж забрати картину.

Аукціоніст вів далі торг. У залі панувало напруження, напнуте, мов струна. А може, то був мій чуттєвий обман? Товстий чоловічок і далі спокійно сидів. Його не цікавив ні Сіслей, ані Моріко.

— А зараз, пані й панове, переходимо до однієї з найчудовіших картин колекції — полотна пензля Дега. Як бачите, це — його знамениті балерини.

Картину піднесли на увишля.

Чотири балерини, намальовані наче з перспективи ложі театру, стояли на сцені. Вони втомлено опустилися з носків на повну стопу, втративши ту легкість, яку надавав їм танець.

Я був заворожений. Я вперше бачив цю картину і самого Дега теж.

Уперше?

Та ні, це єдина картина, яку я чудово пригадував з того часу, коли мене, чотирнадцятирічного, допустили бути в галерею старого консула Гальворсена.

Чому я так добре запам'ятив її? По-перше, очевидно, тому, що вона відповідала моїм специфічним смакам у живопису. А по-друге... Старий пан Гальворсен щось був сказав про неї.

І раптом — через двадцять років — я згадав його слова!

Але й Вуж згадав їх.

Хоча це неможливо, бо Вуж ніяк не міг тоді бути в консула, коли мої батьки пили з ним шеррі, а ми з Крістіаном блукали залами будинку, оглядаючи картини. А якщо він не міг цього згадати, то залишається одне: він знат, що сказав консул Гальворсен.

Я не мав часу на роздуми. Не було коли розташувати по належних місцях фрагменти складанки. В першу чергу — спостереження, а подумати я встигну й потім. Все-таки Вуж знат, що саме сказав консул про картину, недарма ж послав товстуна купити її.

Стартова ціна становила 250 тисяч крон. Торги велися між Сандефіордською судноплавною компанією, одним мистецтвознавцем, якоюсь невідомою дамою та ограйдним приятелем Вужа.

Але купив картину знову товстун. Він виклав за неї 750 тисяч крон!

— Неймовірно, на що люди витрачають свої гроші, — прощепотіла переді мною норка до каракуля.

Враз я повернувся подумки до свого п'ятого англійського. Сидів за катедрою і слухав Осе, свою маленьку власну міс Марпл.

— Хотілося б знати, на що витрачаються гроші, — сказала вона.

Маленька Осе, тепер я знаю, на що витрачаються гроші. На купівлю двох картин французьких імпресіоністів з колекції консула Гальворсена.

Вуж був набагато небезпечнішим, ніж мені видавалося. Він мав феноменальну пам'ять. Та найгірше те, що володів ще й дияволською інтуїцією. Одне у поєднанні з другим робило його смертельно небезпечним.

Бідолашна Карен. Не диво, що вона так страшенно перелякалася, коли я побачив її після зустрічі з Вужем.

Я аж затерп на своєму місці.

Людей у салоні поменшало. Хтось одразу ж пішов собі, хтось іще платив за куплені картини, а кілька журналістів брали інтерв'ю в щасливих покупців. Вони зробили спробу підійти й до товстуна, але той, наче ввічливий усміхнений сфінкс, утік від них. При вході стояло кілька полісменів в уніформі.

Товстун забрав свої картини. Вони були дбайливо впаковані, один з асистентів виніс їх надвір. Там уже чекала машина. Це було не таксі, а звичайна приватна машина чорного кольору, яка ні в кого не могла викликати жодної підозри. Я не зміг розгледіти шофера, мені видалося, ніби то якийсь молодик з невиразним обличчям. Журналісти навіть

не глянули вслід машині. Я подумав, що вони справжнісінські нестелепи. Переслідувати на кожному кроці бідолашну молоду пару – на це вони мастаки, а от прогавити такі картини...

Та потім я згадав, що вони були не настільки зацікавлені в цих двох картинах, як я. Зате преса довідалася, що саме придбала судноплавна компанія, невідома дама та Національна галерея.

Чорна машина зникла в листопадовій ніч. Була десята година. Та це уже не важливо. Мені треба було подумати. До того ж, я був упевнений, що знаю, куди попрямувало чорне авто.

На кухні збігла кава. Вона, мабуть, збігала вже давно, бо вся плита була залита гущею. Я налив собі філіжанку і вмостиився у вітальні.

Спробував зосередитися.

Та надто багато було вражень, як на такий короткий час. Фрагменти складанки сипалися на мене звідусіль, і я не встигав їх укладати, поєднуючи з іншими, вже відомими фрагментами.

Мені бракувало важливого доказу. Я міркував, де його добути. Існував лише один спосіб.

Я чудово усвідомлював, що мій учинок незаконний. У випадку невдачі мені б загрожувало покарання — арешт і цюпа. Можливо, і випустили б згодом, покаравши умовно, з огляду на мій перший правопорушний вибрик. Я не мав права попастися на гарячому. Ніхто не смів мені перешкодити.

Будь-що треба було добути доказ. Підтвердження того, що примарна гіпотеза, яка визріла у моєму мозку, реальний факт.

Законові роздобути такий доказ не під силу, тож даремно було повідомляти про це Карла-Йоргена. Закон не може піти на злочин. А я можу. Принаймні я думав так.

Було пів на одинадцять. Я спустився до консьєржа і попросив позичити ключі від майстерні. Мені потрібні деякі інструменти,— сказав я, і це була правда. Не слід давати консьєржеві простір для фантазії, аби він придумував, навіщо мені знадобився ключ від підвальну. Я одержав ключі і подався до майстерні. Мені потрібний був невеличкий шматок м'якого шкіряного паска, але я нічого такого не знайшов. Я повернув ключі консьєржеві і знову піднявся до свого помешкання. Відрізав смужку від своєї шкіряної рукавиці — десь зо два сантиметри завширшки й десять завдовжки — і міцно прив'язав її до кінців двох сталевих дротин.

Дроти не вміщались у мою течку, але їх можна було зігнути удвоє. Я вийняв звідти учнівські зошити п'ятого англійського, а натомість поклав дроти із шкіряним паском, ніж та відмичку.

Тоді зателефонував до Лізи.

Вона довго не підходила до телефону. Я навіть подумав, що її немає вдома, і саме тієї миті, коли вже збирався покласти слухавку, вона відповіла. Голос у неї був захеканий.

— Я вже був подумав, що тебе немає вдома. Я тебе збудив?

— Ні,— відповіла вона. — Я... була у ванні. Я змерзла, ти можеш говорити швидше? — Вона володіла своєрідною здатністю позбавляти мене волі. — Чого ти хочеш, Мартін?

— Чого я хочу?.. Ах так... слухай... Добре послухай, що я тобі скажу, це важливо. Ти мені зробиш велику послугу.

— Яку саме?

— Зателефонуй до Пребена й попроси його прийти до тебе чи бодай покатати трохи містом.

— Скоро одинадцята, Мартін.

— Я знаю. Тому мусиш щось вигадати. Збрехи, кажи, що завгодно. Удай, ніби ти в скрутній ситуації і потребуєш поради і що тільки він здатний тобі допомогти. Це потішить його самолюбство... Тільки будь-що затримай його на годину. Будь-якою ціною. Зможеш, Лізо? Зумієш щось придумати?

— Для цього не потрібно бозна-якої фантазії,— відповів її спокійний голос. — Я звикла, що мої друзі приходять, хоч би коли я їх покликала.

— Твоя правда,— мовив я. — Не маю в цьому жодного сумніву. Я б і сам кинувся на перший твій поклик. Але ж розумієш, Лізо, можливо, саме цього вечора йому не захочеться нікуди виходити. Це дуже важливо, Лізо. Ти мусиш повірити мені на слово.

— Я все зроблю. Дай мені кілька хвилин, я вдягнуся.

Я просидів п'ять хвилин, прикусивши власного великого пальця. А тоді вона передзвонила мені.

— Усе в порядку, Мартіне. Він прийде за чверть години.

— Лізо — ти просто диво! Затримай його будь-що на годину.

— Бувай,— сказала вона у слухавку.

— Бувай,— відповів я...

І, ще доки вона не поклала слухавку, закричав:

— Лізо!.. Не будь-якою ціною!

— Дурень,— прозвучало у відповідь, і вона поклала слухавку.

Вона довіряла мені.

Щойно згодом мені спало на думку, що я не поцікавився в себе самого, чи можу довіряти я їй.

Коли вийшов, падав дощ, і асфальт став, наче скло.

Було мало перехожих. Я міг би пройтися пішки, але час підпирає. Хто зна, чи легким виявиться завдання, тому взяв машину. Був страшенно неуважливий, на перехресті вулиць мало не врізався у трамвай. Пригода трохи протверезила мене.

Я припаркував машину й останній квартал до Пребенового будинку пройшов пішки. Свою коричневу теку тримав під пахвою. Якби хтось і звернув на мене увагу, то побачив би того, ким я був насправді,— вчителем Мартіном Бакке зі школи Бріскебю. От тільки вміст течки ніяк не вписувався в образ учителя. Цікаво, що сказали б учні п'ято-го англійського, якби довідалися, куди й навіщо я прямую.

Вони або назовсім зневірилися б у мені, або ж, навпаки, назавжди пройнялися б до мене повагою. Абсолютної певності я не мав, та в кожному разі їм про це ніколи не дізнатися.

Будинок, де мешкав Пребен, був дуже елегантною новою спорудою на три поверхі, з двома дверима на кожному сходовому майданчикові. Пребен винаймав одне з помешкань на останньому поверсі з терасою та вікнами на море. У першу мить я подумав, що найлегше було б добрatisя до його помешкання з тераси, якби я вмів лазити по стінах. Та надто вже багато було в мені від учителя. Звичайне відмикання вхідних дверей відавалося безпечношим.

На вулиці не було ані душі. Час випав дуже вдалий, годинник показував чверть до одинадцятої: о цій порі Осло вимирає. За півгодини зачиняться усі театри та кінотеатри. Та навіть якби мене хтось і побачив, то це не мало б жодного значення — я був звичайним учителем Мартіном Бакке з бурою текою під пахвою.

Я подолав чотири сходинки до вхідних дверей будинку й зіткнувся з першою перешкодою. Вхідні двері у таких будинках зачиняються, і, щоб потрапити досередини, треба подзвонити у чиєсь помешкання та почекати, доки хтось там натисне кнопку автоматичного відмикання під'їзду.

З обережності спочатку я подзвонив до Пребена. Але, як і сподівався, зумер, що свідчив про відмикання дверей, не пролунав. Довелося подзвонити в першу ліпшу квартиру, скажімо, на другому поверсі. Почекулося тихе дзвижання, і двері відчинилися.

Я обережно встремив ногу між дверима й одвірками, трохи постояв, прислухаючись. Вичекавши хвилини з десять, доки мешканці тієї квартири вирішать, що хтось помилився прізвищем, я обережно прослизнув досередини.

Другий поверх проминув ні живий, ні мертвий: ану ж господар стоїть на порозі, аби пересвідчитись, хто ж все-таки його потурбував. Але там нікого не було. Непоміченим я прокрався на третій поверх.

Тепер мені загрожувала небезпека, що хтось несподівано може вийти з сусіднього помешкання на тому ж, третьому, поверсі. Я квапився.

Пребенові двері були зроблені з тисової деревини і мали дуже солідний вигляд. Але щілина для пошти виявилася досить велика, на що я й розраховував. Пребен, видно, не боявся злодіїв, щілина була саме така, як треба. В газетах часто можна прочитати про випадки пограбування, коли грабіжники відмикали двері саме через поштову щілину. Мені не довелося використовувати ніж для вирізування замка. Якщо зараз пощастиТЬ, то ніхто й не здогадається, що хтось побував у помешканні.

Я розгорнув течку й дістав звідти дві довгі дротини з шкіряним паском. Кінці дротів, з'єднані ремінцем, я пропхав у поштову щілину. Стоячи на колінах перед Пребеновими

дверима, намагався намацати замок з внутрішнього боку дверей. Увесь час мені вчувалося якесь дивне гупання. То гупало мое власне серце.

Руки, які стискали дроти, геть спіtnili.

Я відчув, як шкіряна петля міцно зачепилася за скобу замка. Я потягнув за дроти, проказавши коротеньку молитву, тільки б петля витримала. Дроти в моїх руках напнулися. Я утримував їх лівою рукою, а правою й далі тяг. Усе вдалося – шкіряна петля відтягла скобу замка.

Двері відчинились і м'яко піддалися досередині.

Я послабив натяг дротів, ремінець зісковзнув, і я витяг увесь хитромудрий апарат зі щілини. Підняв з підлоги течку, дроти й увійшов до помешкання, обережно зачинивши по собі двері. Я запахав своє причандаля в течку й на хвильку затримався у передпокой. Світло тут було ввімкнене. У ніс мені вдарив дивний запах. Я не міг визначити його походження.

Я відчинив двері і увійшов до вітальні. Тут панувала пітьма, але запах став виразнішим. Я рушив далі, до кабінету. Ці двері також були зачинені, а коли я відчинив їх і ввійшов, запах став таким сильним, аж мені забило подих. Я ввімкнув світло, і кімната враз наче проявилася, – як фотографія. Елегантний кабінет Пребена: книжкові полиці, стара голландська шафа та самотня орхідея на письмовому столі.

Я прийшов сюди, щоб знайти дві картини: сірий Кафедральний собор Моне та чотирьох прекрасних танцівниць Дега. Першою миті я картин не помітив, тож рушив углиб кімнати.

І тут я побачив їх.

Я сподівався їх тут побачити, та все ж мене наче громом ударило. На мить здалося, ніби в кабінеті Пребена Рінгстада похазяйнував божевільний.

10

Вранці наступного дня я зателефонував до матері.

- Мартіне, хлопчику мій, ти мене налякав. Чому ти не в школі? Щось трапилося?
- Та ні, мамо, мені сьогодні на третій урок. Хочу попередити тебе, що приїду на обід.

І ще хочу про щось тебе запитати.

- Я слухаю.
- Ти пам'ятаєш, коли ви й тато, зі мною та Крістіаном були в гостях у старого консула Гальворсена?
- Звичайно, пам'ятаю, – відповіла мати ображеним тоном.
- Мамо, я ж питую «коли». Коли це було?
- Неважко пригадати, хлопчику. Тієї весни, коли тобі зняли гіпс з поламаної ноги.
- Якої весни, мамо? – допитувався я вже зрозучено.
- Тієї весни, як ми їздили на Великдень до Копенгагена, – терпляче вела моя неперевершена матуся. – Ти мусиш пам'ятати вісімнадцятиріччя Крістіана.
- Мамо! Слухай мене уважно! Якого року це було? Я не маю зараз часу вираховувати рік Крістіанового вісімнадцятиріччя. Будь ласка, назви рік.

– Та ж 1939!

Я полегшено зітхнув.

– І ще одна річ, мамо. Я хотів би на ці вихідні запросити в Бакке Карен, Лізу та Пребена. А ще Карла-Йоргена. Пам'ятаєш Карла-Йоргена?

– Ясна річ, хлопчику. А Крістіан теж приїде?

– Про нього я мало не забув. Я йому зателефоную. Поговоримо за обідом, бо зараз поспішаю. Треба ще залагодити одну справу до початку заняття.

Я поїхав прямісінько в редакцію «Афтєнпостен», щоб переглянути підшивки газети від березня до квітня 1939 року. Там працював один добре знайомий мені журналіст, він дозволив скористатися його офісом, доки сам був десь на виїзді.

Я шукав конкретне оголошення. Щоб знайти його, мені довелося витратити не більше сорока п'яти хвилин. Я давно вже навчився читати газети по діагоналі.

Потім я зателефонував по черзі Карен, Лізі та Пребенові і запросив їх до Бакке на вихідні. Усі погодилися. Крістіан сказав, що він і без мого запрошення збирався на суботу й неділю до матері.

Карлові-Йоргенові я не телефонував, а просто пішов до нього після шкільних занять.

— Щось трапилося? — запитав він, щойно вгледівши мене.

— Невже це написано в мене на лобі? Так, трапилося, й не одне. Можливо, не таке страшне, до чого ми звикли останнім часом. Фактично, нічого не відбулося, усе із сфери почуттів, інтуїція та передчутия, однак я певен, що зіграє надзвичайно важливу роль у розв'язку загадки. Вважаю, нам пощастило дещо з'ясувати в найближчі два дні.

І тоді я розповів йому про свій візит до Вужа, про його рудого приятеля-тovстуна, який тричі дзвонив у двері, та про дві картини Моне й Дега.

А під кінець — я не міг вчинити інакше — розповів про незаконне вторгнення до помешкання Пребена.

— Якщо ти заарештуєш мене, я ні в чому не признаюся, — попередив я.

Ще я йому розповів, що побував у редакції «Афтенпостен», знайшов маленьку замітку від 13 березня 1939 року.

— Про неї я знов, — сказав Карл-Йорген. — маю на увазі, її зміст.

— Знов? — Я був приголомшений.

— Звичайно, але мусиш визнати, у ній немає нічого кримінального.

— Якщо читати її, не пов'язуючи з тими подіями, свідком яких я був учора... Та зрештою, маєш рацію, криміналу в ній немає. Просто розгадка якимось чином пов'язана з консулом Гальворсеном та його картинами. І в мене є цілком конкретна теорія.

— Чудово, але ти забиваєш про один суттєвий момент, — не здавався Карл-Йорген. — Навіть якщо впродовж кількох днів ми все розплутаємо й збагнемо, хто ж насправді убив Свена та Еріка, — за умови, що Ерік таки був убитий, — то це ще треба буде довести. А цього зробити ми ніколи не зможемо.

І тут він мав рацію.

— Гаразд, — сказав я. — Нічого довести ми не зможемо. Залишається єдиний вихід: виманити звіра із лігва і змусити його добровільно зізнатися...

Карл-Йорген сидів за столом і вимальовував на аркуші паперу якісь квадратики та рисочки.

— Мартіне, а ти не замислювався над тим, що перебуваєш у колі своїх найближчих друзів? — спитав він раптом. — Бо ж везеш до Бакке мене, Карен, Лізу, Пребена й Крістіана. І виманювати з лігва, як ти це називаєш, доведеться котрогось із них.

— Так, Карле-Йоргене, я думав про це. І мені поті щкребуть на душі, коли я дозволяю собі глибше замислитися над цим. Та справа в тому, що я собі цього не дозволяю, а це не так важко, бо я давно вже не можу сприймати цих людей за своїх друзів. Єдина пекучка дійсність для мене — Свен та Ерік і те, що сталося з ними. Тільки Свен та Ерік важать щось для мене зараз. Наше викриття для нас же самих стане ударом, та інакше не збегнути загадкової смерти Еріка й Свена. Хоч би чого це мені коштувало, я мушу піти до кінця!

— Я тебе розумію, — мовив Карл-Йорген.

— Я вибудував свою теорію і впевнений, що вона правильна. Знаю, заради чого було вчинено вбивство, і склав план, як здобути необхідні докази.

— Можеш розповісти мені про цей план?

— Ні, — відрубав я. — Бо не впевнений, чи добрий з тебе актор. Крім того...

— Що «крім того»?

Я на мить замислився.

Ні, я ніяк не міг довіритися Карлові-Йоргенові. Він постарається розрадити мене від виконання моого задуму.

— Карле-Йоргене, свою матір я вважаю чудовою актрисою, і її буде відведено певну роль у моєму сценарії. Ти ж одержиш код від тієї ролі. Почувши все, ти неодмінно зрозуміеш, що й до чого. Але тобі це віддасться абсурдом, і ти... протестуватимеш. Карле-Йоргене, дозволь мені побути в ролі режисера цей єдиний вечір і... покладися на мене.

Карл-Йорген довго сидів мовчки і дивився на мене, ніби вивчаючи моє обличчя. Не знаю, що він там побачив.

— Добре, Мартіне. Роби, як задумав, дозволяю.

Попиваючи після обіду каву з матір'ю, я розтлумачив їй усе, що їй необхідно було знати.

Якої думки вона була про трагедії, які сталися цієї осени, я не відав. Мати обмінала цю тему. І взагалі, не проявляла жодного зацікавлення. Мене не раз діймала думка, чи влаштовує її така позиція «усе-якось-само-влаштується»? Ніби прикрощі існують не справді, досить тільки про них не думати?

Але тепер їй доведеться взяти в тому активну участь. Я призначив її на дуже важливу роль.

— Мамо,— почав я. — Завтрашній вечір буде далеко не веселим.

Вона звела на мене погляд, але змовчала. Цим уже було багато сказано. Так, ніби вона одразу збагнула, що гряде битва.

— Мені потрібна твоя допомога.

— Розумію, хлопчику мій.

Не така-то вона й недалека, як я досі думав.

— Ми ніколи не розмовляли про те, що сталося восени,— докинув я. — За винятком хіба кількох коротких зауважень. Ніколи не обговорювали тих подій, тож і не знаємо поглядів одне одного. Але моя голова заполонена тільки думками про це.

— Я теж майже ні про що інше не думаю, Мартіне. Але чим я можу допомогти? Тож вирішила не терзати тебе. Ти й так нечасто буваєш у дома.

Я припалив цигарку і подумав, що, певно, був несправедливим до своєї матусі. Вона потерпала не від браку зацікавленості, а від браку захоплення сенсаціями.

— Завтра ти зможеш допомогти, мамо.

— Дай мені цигарку, хлопчику мій, і все розглумач. Повільно.

За вікнами розгулявся вітер, але великий шведський камін дихав теплом. Ми сиділи в музичній кімнаті, у тій самій, де всі роки, ще з пори моого дитинства, обговорювалися найпекучіші проблеми. Тепер кімната вже не здавалась такою затишною, як колись. Усе псували бетонні сходи, споруджені тут на випадок пожежі. Однак за старою звичкою ми й далі обговорювали важливі проблеми саме тут.

— Здається, я знаю, чому вбили Свена,— почав я. — Здається, я також знаю, хто це зробив. Але я не зовсім певен. Я мушу впевнитися і мушу це довести.

Мати не зронила й слова.

— Що стосується доказів, то це річ майже неможлива. Карл-Йорген Галь усе перевернув догори дном. Карл-Йорген оглянув кожний клаптик землі у Богстаді, зняв відбитки черевиків практично в усіх членів гольф-клубу в Осло. Перетрусив душі найближчих друзів Свена. І це ще не все. Він розкопав наше минуле за останні двадцять років, знає про нас геть усе. Не знає тільки, хто ж убив Свена.— Що стосується Еріка...

— ... він помер від паралічу серця,— докінчила за мене мати.

Я хотів розповісти їй дещо, але роздумав.

— Мамо, можливо... Чуєш?.. Можливо, Ерік також не помер власною смертю.

— Ale ж розгин...

— Крістіан пояснить тобі іншим разом. Я не мав наміру тобі це розповідати. Про таке припущення знають тільки Карл-Йорген, я та Крістіан. Для всіх інших Ерік помер природною смертю. Ale завтра, напевно, зайде мова і про Еріка, тому я хочу тебе підготувати.

— Не надто приемна то буде зустріч, Мартіне.

— O ні, то буде чорт-зна-як... жахливо.

Хвилю мати сиділа мовчки.

— Розкажи, що мені слід робити,— врешті мовила вона.

— Розумієш, у мене є план.

— У чому він полягає?

— Я не можу розповісти тобі всі деталі, мамо. Я взагалі, нічого не можу тобі розповісти. Ти просто зіграєш роль.

— Яку?

— Дбайливої матері.

— Я й так дбайлива,— зітхнула мати.

— Знаю, тому ти легко упораєшся з нею. Слухай... Світло вимикають об одинацятій, так?

— Правда, і я хочу, щоб ви були у своїх ліжках задовго до цього моменту. Ти ж знаєш, я не дозволяю у будинку палити свічки.

— Так, оце й усе, що тобі слід зробити. Ти повинна наполягти, щоб ми усі розійшлися. Не зводь ока з годинника, хоч ти це робиш постійно, відколи ввели економію електроенергії. Ale цього разу будь особливо пильна. За чверть до одинацятій можеш сміливо заводити свою звичну тираду, що нам пора спати. Неодмінно почується протести...

— ... на які я не звертатиму жодної уваги.

— Саме так, мамо. Ні на кого не зважай, ні на мене, ані на Крістіана. Ти мусиш наполягти, щоб ми негайно йшли до своїх покоїв, але я... я повинен залишитися і погасити усі лампи в будинку. Хоч би що говорилося, навіть якби мова йшла про життя і смерть, навіть якби втрутівся сам Закон в особі Карла-Йоргена і просив у тебе дозволу посидіти ще кілька хвилин, не здавайся. Усі, за винятком мене, повинні бути у своїх кімнатах не пізніше як за десять хвилин до одинацятій. Зуміеш, мамо?

— Мені вдавалося це раніше, вдається і цього разу, Мартіне.

— Не маю жодного сумніву. Тільки не забудь, хоч би що говорилося і хоч би хто говорив...

Листопадовий день був туманний.

До Бакке ми вирушили разом з Крістіаном. З нами в машині був також Карл-Йорген. Дороги після нічного морозу перетворилися на справжню ковзанку.

Ми базікали про се і про те. Про погоду, мій п'ятирічний англійський, відділення «С» і про Вікторію-Терассе. A ще про господарство в Бакке. Просто дивовижно, як спритно ми обходили усі підводні камені. A чого поспішати? Вечір і так настане вчасно.

Минаючи Берумс-Верк, ми наздогнали маленький автомобільчик Пребена. Поруч

з ним у машині сиділа Ліза. Ми кивнули їм і поїхали вперед. Щойно звернули на обійстя, й надіхала Карен.

Страшенно дивно сидіти за обіднім столом зі своєю найближчою родиною та друзями, вдавати, ніби нічого не сталося і в той же час знати, що поряд сидить убивця. Не знаю, в котре ця думка шмагонула мене, але тепер нічого вже не мало значення: я думав тільки про Свена та Еріка.

Те, що мав зробити цього вечора, пектиме моє серце до кінця моїх днів. Наскільки цей біль буде пекучішим, залежатиме від того, що ж з'ясується ввечері.

Мені буде боляче, але я вже прийняв рішення. Шлях до відступу відрізано.

— Я трохи пройдуся,— повідомила моя маті і зникла.

Карен з Пребеном також вибралися на прогулку, а Ліза скрутилася в кріслі калачиком з книжкою в руках. Крістіан примостиився неподалік. Карл-Йорген виявив бажання оглянути садибу, і я викликався бути йому гідом. Потім ми повернулися додому і випили кави.

Після кави моя маті і Карл-Йорген грали в карти з Карен і Лізою. Пребен сів до роялю. Спершу він зіграв якесь рапсодію, а потім менует Генделя в g-moll. Вибір музичних творів відповідав, як завжди, витонченим смакам Пребена. І, як завжди, цей чоловік мене дратував. Тому я сам сів до роялю, тільки-но він звільнив місце. Я не зводив очей з годинника.

Вибило десяту. Я повернувся на гвинтовому ослінчику, на якому сидів за роялем.

— Є одна річ, про яку я дуже хотів би поговорити з вами усіма,— сказав я штівно, але надміру голосно.

Усі підвели на мене очі.

— У нас гра в розпалі,— запротестувала моя маті.

— Вибач, мамо, але гра почекає.

Гравці відкладали карти, хай і неохоче. Я уважно оглянув усіх. Четверо картярів, які сиділи за столиком, повернулися обличчями до мене. Крістіан і Пребен розташувались на канапі. Позаду Карла-Йоргена, який також сидів за картярським столом, висів великий старий годинник.

— Ми всі перебуваємо у грі,— вів я далі. — У грі, де йдеться про життя і смерть.

— Це прозвучало трохи пишномовно, так важко було починати цю розмову. — Ми не часто розмовляли, але, ясна річ, кожен з нас думав про це з самого літа.

Ліза дісталася сигарету, Карл-Йорген підніс їй вогню.

На дзиглику було мулько сидіти, але із стратегічного погляду він стояв дуже вигідно, я ввесь час міг бачити годинник за спиною Карла-Йоргена і контролювати час.

— Мушу визнати: запрошууючи вас сюди, я не мав наміру влаштувати вечір розваг, скоріше зовсім навпаки. Мені дуже хотілося, щоб ми зібрались разом і вислухали те, що я маю сказати.

Усі засовалися на своїх місцях, але вловити щось в обличчях, звернених до мене, було годі. Я сподівався, що цим займеться Карл-Йорген, бо на себе не міг би покластись. Та й взагалі почувався дуже невпевнено, бо хоч і знав щось, але не знав найважливішого. Однак у мене був план, як вивідати оте найважливіше.

— Свена застрелили 12 серпня,— вів я. — Того самого дня він був на похороні старого консула Гальвортсена й настрій мав препаскудний. Сказав мені, що комусь варто подбати про Карен.

— Я й сама можу подбати про себе,— втрутилася Карен.

— Я теж так думав... спочатку. Але, виявилося, Свен настільки хвилювався за тебе, аж удався по допомогу до приватного нишпорки. Мене зацікавило, в чому ж він убачав небезпеку для тебе. А тоді ми довідалися, що напередодні ти сварилася із Свеном у його кабінеті. Карл-Йорген добув таку інформацію. Я притускав, що її він одержав від панни Гансен, секретарки, яка сиділа у приймальному покої Свена та Еріка.

На мить я замовк, мені перехопило подих.

— Але вчора я рантом здогадався, що зовсім не панна Гансен розповіла про ту сварку Карлові-Йоргену. Я подумав про неї, бо саме вона сиділа у приймальні, коли ми виходили з кабінету Еріка наступного дня після вбивства Свена. Це ти, Лізо, сиділа у приймальні і чула сварку, ясна річ, не розуміючи, про що йдеться, бо двері до кабінету досить-таки масивні. Але свідком сварки була саме ти. І ти розповіла про все Карлові-Йоргену.

Ліза глянула мені просто в вічі, але змовчала.

— Ти, Лізо, кинула тінь підозри на Карен. Навіщо?

— То був мій обов'язок,— відказала Ліза вперто. — Інспектор Галь запитав мене, і я відповіла. Хіба моя в тому провіна, що ти подумав, ніби у приймальні зазвичай сидить панна Гансен?

— Про що ви сварилися, Карен?

— Ішлося про дрібниці,— сказала Карен. — Я вже розповідала про це.

— Так, але Свен був уже мертвий і не міг сам розповісти про причину сварки.

Твое пояснення суперечить словам Лізи, а вона стверджує, що сварилися ви на дуже високих рівнях.

Останнє я вже дофантазував, але Карл-Йорген не спинив мене.

Ліза похнюпила голову, щоки її вкрилися густими рум'янцями.

— Згодом, Лізо, ти розповіла мені, що бачила Карен на гольфовому полі того вечора, коли вбили Свена. Те ж саме ти розповіла панові Галлю.

— Ясна річ. Це також був мій обов'язок.

— Гаразд. Можна розіннювати це і так. Якщо сказане тобою правда...

— Гадаєш, я брешу?

— Так, Лізо, гадаю, ти брешеш.

Пребен нахилився вперед і підпер голову руками.

— Думаю, ти бачила не Карен, а... Пребена.

Всі мовчали.

— Пребен сказав, що був того вечора на дев'ятирічному сеансі у кінотеатрі «Гімле», і що касирка може це підтвердити, бо вона знала його і продала йому квиток. Та невдовзі і його я запідохрів у брехні.

Я припалив цигарку. Мені треба було зробити хоч п'ятисекундну паузу, щоб вишикувати факти в стрункий ряд.

— На початку вересня я був у кінотеатрі «Сентрум», дивився фільм. То було захопливе видовище. Я забув про час і простір, навіть про цю страшну трагедію. Та вміть прийшов до тями, коли якийсь чоловік поруч мене підвісив і вийшов. Мое місце було з самого краю, і, виходячи, він наступив мені на ногу. Пребен теж міг сидіти з самого краю ряду того вечора, коли вбили Свена. Міг запросто піднятися і вийти з кінотеатру через бічні двері. Ніхто навіть не звернув би на нього уваги.

— Я так не зробив,— сказав Пребен.

— Ми ще до цього повернемося. А потім помер Ерік. Він захворів у чилійському посольстві і помер у кареті швидкої допомоги дорогою до Уллевольської клініки. Ми вважали, що помер він своєю смертю...

— Мартіне... — благально мовила Ліза. Вона аж змарніла.

— Він не помер природною смертю. Йому вколошли надто велику дозу інсуліну... Смертельну дозу.

— Ні! — зойкнула Карен, інстинктивно піднісши руку до рота, ніби хотіла стримати крик.

Я помовчав. Усе було набагато гірше, аніж я думав.

— Ерік завжди просив робити йому ін'єкцію, бо панічно боявсь уколів. Хтось ту ін'єкцію йому зробив. Я знаю хто... і чому...

— Це тобі, певно, напів Крістіан. — У голосі Пребена вчуvalася зненависть.

— Так,— ствердно кивнув я.

— А тобі не спало на думку, що Ерік міг і сам собі зробити укол? Та й, крім того, Крістіан ніколи не зможе довести, що Ерік одержав надмірну дозу інсуліну.

— Звідки ви знаєте, що доктор Бакке не може цього довести? — близькавично зреагував Карл-Йорген.

Пребен зблід.

— Я... я... хіба не всім відомо, що інсулін неможливо виявити в організмі? Це ж усі знають...

— Ні,— заперечив Карл-Йорген. — Про це знають не всі. Але ви знали!

Пребен не відповів.

— Чому було вбито Свена, як ти думаєш? — запитав у мене Карл-Йорген. — Його й Еріка...

— Я розповім, але спершу повернімось трохи назад у часі... Повернімось до старого консула Гальвorsена.

Я не зовсім певен, але мені здалося, ніби в кімнаті зросла внутрішня напруга. І вона ущільнювалася навколо мене. Я глянув на годинник позаду мене. Пів на одинадцять.

— Повернімось у далеке минуле. Консул Гальвorsен колекціонував картини, про це знають усі, від малого до великого. У нього найкраща в Норвегії збірня французьких імпресіоністів, яка була варта велетенського маєтку. Про це ви, напевно, прочитали в звітах з аукціону. Він збирав їх з самого початку століття. Був справжнім диваком — картини стали його єдиним коханням та пристрастю, якими він ні з ким не бажав ділитися. Тих картин фактично ніхто й не бачив.

Я перевів подих.

— Але я бачив. Двадцять років тому. І Крістіан бачив. Вони не справили тоді на нас жодного враження. Лише одне полотно залишило в моїй пам'яті глибокий слід — танцівниці Дега. Відтоді я все своє життя захоплююся картинами Дега. Консул Гальворсен щось розповідав тоді про цю картину, але от що? Я забув. Увесь цей час, усю цю сумну осінь мене не покидало відчуття, ніби я забув щось дуже важливе, щось таке, що конче потрібно згадати. Та мені це ніяк не вдавалося. І раптом позавчора я пригадав...

Минуло ще вісім хвилин.

— Пребене!

Він здригнувся.

— Ти чудовий літературний оглядач. Навіть сам колись написав книжку. Ти видатний піаніст-аматор, найкращий з-поміж аматорів, яких мені доводилося чути. Але є ще й інше, що вдається тобі набагато краще...

Стріла потрапила в ціль.

— Пребене, ти був видатним мистецтвознавцем. У нашій країні небагато знайдеш фахівців, які б так чудово зналися на живопису. А ще ти сам був талановитим художником.

Він схилив голову і сковав обличчя в долонях. Але у мене не було до нього жалю.

— Однак те, на чому ти знався найкраще і що тобі найліпше вдавалося, ти давно покинув. Понад двадцять років не брав до рук пензля. А у людей пам'ять коротка. Ти постараєшся, аби усі забули, що колись ти був художником.

Цигарка обпалила мені пальці, і я загасив її.

— Коли ми з Крістіаном ходили в гості до консула Гальворсена, 1939 року, він уже був старим сімдесятлітнім чоловіком, але знову тебе: ти саме виконав для нього якесь замовлення. Про це й розповів нам консул. А ще сказав, що ти купив для нього у Парижі дві картини...

Ліза тихенько заплакала.

— ... сказав, які саме картини. Кафедральний собор Моне і танцівниця Дега. Не знаю, скільки тобі заплатив старий консул, але, напевно, чималі комісійні.

Я намацав нову цигарку, але забув її припалити.

— Ті картини були фальшивками, Пребене: їх намалював ти сам.

Пребен не сказав у відповідь жодного слова, я тільки бачив його обличчя крізь сплетені пальці рук.

— Ти знову, що старий консул не є фахівцем від мистецтва, що він оберігає свою колекцію, мов ревнівий коханець, а це давало повну гарантію, що жоден експерт за життя консула Гальворсена не матиме шансів уздріти ті полотна. Та ось консул захворів, і ти злякався, що у випадку його смерті вже ніщо не врятує картини від експертизи. Їх треба було будь-що повернути, ще до того, як хтось виявить підробку. Виявити автора фальшивок було б зовсім нескладно. Учора я переглянув «Афтенпостен» за 1939 рік і знайшов маленьке повідомлення про їх продаж. Інспектор Галль, який давно вже всіх нас вивернув навиворіт, знайшов цю ж замітку ще раніше за мене. Але, як він сам сказав, у повідомленні не було нічого кримінального. Не було б,— за тієї умови, що полотна справжні...

Нарешті я припалив цигарку.

— Вони не були справжніми, ти мусив їх забрати назад. А грошей у тебе катма. Бо фантастичну суму, яку за них видурив у старого консула двадцять років тому, ти розтрінькав. І ти звернувся до Карен. Карен любила тебе, до того ж ти її кузен, і дуже хотілося порятувати свого коханого. Та це було понад її сили. Бо Ерік — хоч і який добрий та милій чоловік — ніколи не дав би їй такої суми грошей, яка була необхідна на купівлю картин. Тож вона вдалася до Свена, з Еріком не посміла говорити на таку тему. Однак брати були скажі характерами — Свен оскаженів. Ту сварку, власне, й чула Ліза. Свен ніяк не міг збагнути, навіщо Карен такі неймовірні гроші. Він запідозрив, що Карен переслідує якийсь шантажист, і тоді найняв П. М. Горге, аби довідатися, що ж загрожує Карен насправді...

Пребен зблід.

— У випадку смерті Еріка, Карен мала успадкувати величезну маєтність. Тоді ти міг сподіватися, що вона виручить тебе. Повернути картини — ніщо більше тебе не цікавило — і ніхто не зможе довести їхню підробку...

— Отже, ти також не зможеш, Мартіне...

— Помилляєшся. Я зможу. Якийсь незнайомець купив обидві картини за гроші Карен...

Минуло ще кілька хвилин.

— Два клаптики з тих полотен лежать у моїй течці. Я можу їх показати...

— Вібач, Мартіне! — раптом втрутилася моя маті.

Усі злякано озирнулися на неї. Я теж здригнувся, хоч сам усе й спланував.

— Уже за чверть одинадцяті,— сказала вона. — Мені дуже шкода, що доводиться переривати тебе, сину, але ж ти знаєш, як панічно я боюся свічок. Струм вимкнеть об одинадцятій. Певно, на сьогодні ваші дебати завершилися.

— Але ж, мамо,— запротестував я. — Це важливо... Ми будемо обережні...

— Пані Бакке,— підхопив Карл-Йорген. Його розсердило втручання моєї матері.

— Я гарантую, що ми будемо поводитись обережно. Он на столі стоять два великих семисвічники...

— Вони стоять там лише для краси,— голос матері звучав стримано. — Я вже сказала, мені дуже шкода, але це мій дім. В усіх спальннях на нічних столиках лежать кишенькові ліхтарики.

Вона підвелася. Решта присутніх була вимущена зробити так само.

— Мартіне, будь ласка, повимикай усюди світло. На добраніч усім.

— На добраніч,— ледве почулось у відповідь.

Усі неохоче розійшлися. А в Карла-Йоргена був такий вигляд, ніби з ним от-от станеться апоплексичний удар.

— І ви також, інспекторе Галль,— мати була невблаганна. — Розмову продовжите завтра вранці.

Якусь мить Карл-Йорген пильно дивився на неї, а потім різко повернувсь і подався геть. Я вдав, ніби не бачу його. Мати вийшла з кімнати останньою. Вона виявилася ліпшою актрисою, аніж я сподівався.

Годинник показував десять хвилин до одинадцятій.

Я не вимкнув жодної лампи у музичній кімнаті, просто сів за один із столиків і сидів. Почувався, ніби розчавлене яблуко. Серце гупало в грудях, аж мені здавалося, що те гупання луною розходиться в усьому будинку.

Десять хвилин тяглися, мов цілий рік.

Я мусив будь-що добути докази, саме зараз. Добре усвідомлював, наскільки це небезпечно, воно може коштувати мені життя. Але, виваживши цю думку до кінця, я заспокоївся. Десь так людина почуває себе на війні. Страх не дає дихати, та коли настає вирішальний момент, усі відчуття зникають.

Ось той момент і настав. Світло згасло.

Мене буквально ніби запхали до цупкого мішка. Ніде ані промінчика. Весь будинок і вся околиця поринули в темряву. У вікна заглядала чорна ніч.

Я підвівся і рушив у бік сходів. Знав напам'ять, де вони починаються, та все ж дорогою зачепив стілець. Я поставив ногу на першу сходинку і почав повільно підніматися у німотній чорній пітьмі до дверей нагорі. До тих дверей, за якими у кінці маленького коридорчика була моя кімната. Всі знали, що я підніматимуся цими сходами.

Але я не знов, хто чекатиме на мене у моїй кімнаті, шукаючи клаптів понищених картин, або підстерігатиме у темряві.

Я лішив сходинки, знав, що іх вісімнадцять. Ось я вже нагорі. Я понищорив руками по дверях, намацав клямку і натиснув її. Мені довелося відступити два кроки назад, бо двері відчинялися назовні.

Я приготувався до будь-якої несподіванки і чисто інтуїтивно відчував — щось має трапитися. Тієї самої миті, як двері відчинилися у темряву, неймовірна сила штурнула мене назад, униз крутими бетонними сходами. Але я випростав уперед руки, я мені пощастило вчепитися лівою рукою за свого нападника. Права рука була вільна, нею я на якусь мить вхопився за поруччя сходів. Одна рука не могла втримати мене, та все ж загальмувала падіння. Ми обое з нападником покотилися вниз.

Слабкий запах парфумів залискотав мені ніздрі.

Коли ми врешті скотилися до підніжжя сходів, я вже знов, що падав разом з убивцею.

Не уявляю, що врятувало мене від смерті.

Вирішальну роль, певно, зіграло те, що я був напоготові. Якби я, нічого не підрозрюючи, піднявся нагору, то впав би навзнак з другого поверху, наче мішок. Моя права рука на мить зачепилася за поруччя, і це пригальмувало падіння. Мабуть, вона також чіплялася за поруччя, бо десь посередині сходів мені на частку секунди зда-

лося, ніби ми зависли у повітрі. Вона, видно, до смерти налякалася. Копала мені ногу, а тепер летіла в неї разом зі мною.

За ті кілька секунд падіння я бачив тільки темряву та відчував ледь уловний запах парфумів. Я не відчував фізичного болю, психічний шок був значно сильніший. У голові, мов спалах, мигнула думка, що за неї добре триматися.

А тоді вона закричала. Довгим, протяглим криком, від якого аж кров холола в жилах. Я, певно, вдарився при падінні головою, бо втратив свідомість. І раптом падіння припинилося — ми лежали в підніжжі сходів.

Не знаю, як довго ми там пролежали, бо від запаморочення втратив лік часу, знаю тільки, що судомно тримався за неї.

Раптом кімната наповнилася людьми. Усе відбувалось, ніби в кошмарі.

Яскраві промені кишеневкових ліхтариків миготили з усіх кінців кімнати — з боку дверей до холу, з дверей моого коридорчика нагорі сходів, з самих сходів... Снопи світла шугали по кімнаті, — ось черкнули їй по нас на підлозі — торкалися роялю, перехрещувалися з іншими пучками, вихоплювали з темряви окремі обличчя.

До мене їй досі не повернулося едчуття часу, хоч усе, мабуть, тривало не більше кількох секунд. Потім миготіння припинилося, а рівне жовте світло заповнило кімнату. То горіли стеаринові свічки в обох семиручих свічниках.

Один-єдиний раз у житті моя маті зробила виняток і переступила через свій страх перед свічками.

Тоді я розслабив обійми її підвівся.

Її годі було впізнати.

Вона зірвалася на рівні, наче кішка. Мені навіть здалося, що зараз кинеться на мене. Натомість ухопила стілець за бильце й підняла над головою, ніби збираючись пожбурити ним.

А тоді з гуркотом опустила їого на місце, але так міцно вп'ялася в нього руками, аж побіліли пальці, схожі на пазурі хижого птаха. Вона опустила голову на руки. У великій кімнаті, яскраво освітлений чотирнадцятьма свічками, панувала могильна тишія.

Я стояв, оточений людьми, але вони, мабуть, настільки були паралізовані побаченим, що не могли вимовити її слова.

Першою опанувала себе моя маті.

— У тебе зі скроні тече кров, Мартіне.

Механічно я сягнув до кишені по хусточку і обтерся. Я не міг відвести від неї очей.

Голова її досі лежала на руках, ясне волосся розчімхалося на всі боки, мов наелектризоване. Це нагадувало Медузу Гorgону. Враз вона випросталася і глянула на мене. У її очах палала непідробна зненависть, такого мені ще не доводилося бачити.

— Тече кров! — викрикнула вона. — Тече кров зі скроні!..

Вона зареготала, і сміх той був моторошний.

— Цього мало, Мартіне! Ти мав би лежати... я була певна, що зумію вбити тебе. Ох, Мартіне, якби ж ти знов, як я тебе ненавиджу! — Голос її став хрипким.

— Тобі нема за що ненавидіти мене,— відказав я на диво безбарвним і врівноваженим голосом.

— Ти хотів занапастити Пребена... ти... ти... нікчемний мізкоправе!

То була найгірша лайка, на яку вона спромоглася тієї миті.

— Ні,— спокійно сказав я. — Ніколи у мене їй на думці не було занапащати Пребена. Я просто мусив знайти того, хто занапастив Свена та Еріка. Їх убила ти.

— Свен та Ерік! — вона буквально виплюнула ті імена. — Яку роль грали Свен та Ерік? Два перелякані законослухняні субчики зі своїми триклятими грошицами. Я залюбки вбила б їх ще раз і ще раз... Вони обидва стояли на шляху в Пребена...

— Неправда,— заперечив я.

— ... вони мали гроши, які могли б урятувати Пребена, та їм не хотілося з ними розлучатись. Гроши... гроши... вони мали їх, а Пребенові доводилося ходити по світу у постійному страху... Пребен, який вартий у тисячу разів більшого, аніж Свен та Ерік, ніж усі ви разом, аніж усе на світі...

Вона сплеснула руками. Словами потоком ліпилися її з рота.

— ... Ви всі — сірятки, земляні черви, без польоту і фантазії, а Пребен...

— Карен,— Пребен через силу вимовив її ім'я майже безгучним голосом.

Я обернувся і глянув на нього. Певно, такий вигляд мають грішні душі у пеклі.

— Карен... замовкни. Мені боляче слухати тебе... я нічого не вартий... нічого у світі не вартий.

Обличчя її прояснило й зм'якло, але очі були широко розплющені.

— О ні, Пребене... ти все, все для мене...

— Не кажи так, Карен, благаю тебе. Не кажи так. Я жив, немов у пеклі, цілу осінь. Я почав здогадуватися, що ти наробила, але не міг у те повірити... не хотів вірити... я сподівався, що все це — поганий сон, і не наважувався тебе запитати... Але потім, коли позавчора знайшов у своєму помешканні дві картини, я збагнув, що саме ти зробила. Я порізав їх на клапті, а мені здавалося, що то я ріжу сам себе... я хотів би опинитися на місці тих картин...

Усі решта ніби й не існували. Ніби у цілому світі зосталися тільки ці дві нещасні заблукані, прокляті душі.

— ...Не варт було нічого робити заради мене. Я це казав тобі ще того разу у серпні, коли ти хотіла викупити картини. Я просто ошуканець. Для мене нічого не важило, навіть якби усі навколо довідалися, що підробляю картини я...

— Нічого не важило? Що усі довідаються, що ти... ти, Пребене, який є не простим копіювансьником...

— Перестань! — скрикнув Пребен раптом, грубо уривавши її. — Кажу тобі, це нічого не важило б для мене. Бо я — ніщо. Ніщо, чуєш? І ніколи нічим не був. Я — пропацій художник-невдаха, усе в мене лише наполовину, а я, скільки міг, намагався приховати це. Усе мое життя пішло на спробу приховати свою посередність. Ніколи я не наважувався зінатись у цьому, а грав роль людини, яку так і не зрозуміли, крашу, витонченішу за інших, з вищим злетом фантазії, як ти кажеш. Та насправді нічого такого й не було, просто мізерна спроба здобути визнання там, де я нічого не тямив. Я — ніщо, чуєш? Ніщо!..

Я подумки зняв капелюха перед Пребеном Рінгстадом.

— ... Я — ніщо... Я завжди це знов. Усе мое життя — суцільний обман. І чим воно завершилося? Я не маю сили думати про це. Якби ж то ти дала мені спокій...

— Пребене!.. — То був не голос, а стогін.

— Якби ж то ти просто дала мені спокій. Твоя опіка доводила мене до божевілля... Твоя опіка і обожнювання. Якби ж ти була, як інші жінки, якби ти змогла... чи захотіла... Я не знаю, що в тобі таке є... Але ти готова сидіти у золотій вежі, а мене мати за ікону на стіні, ікону, яку можна лише боготворити...

Він протер очі руками.

— ... Думаєте, правда про мое фальшивання скалічила б мені життя? А може, це була б єдина нагода прокинутися зі сну-марення про ніким не зображеного генія? Кілька років у в'язниці — також не біда. Навіть навпаки. Можливо, коли-небудь я таки зміг би стати справжньою людиною. А потім...

Він засміявся коротким сухим смішком.

— ... Потім, можливо, зміг би намалювати кілька власних картин, на які знайшовся би покупець. Справжній Пребен Рінгстад, чоловік, який сидів у в'язниці за підробку Моне та Дега. На світі багато колекціонерів не сповна розуму...

— Пребене!.. — знову простогнала Карен.

Вона скімпила, як покалічений звір. Усе було драматичніше, аніж я міг собі уявити.

— Я кохаю тебе, Пребене, я завжди тебе кохала. Якось, багато років тому, ти розповів мені про ті два полотна. Я була така юна, мене та розповідь вразила до глибини душі. Чому, як ти гадаєш, я одружилася з Еріком? Чому, питую я тебе? Лише для того, аби назбирати грошей і колись таки викупити картини. Але я не зуміла. І тому...

Раптом Пребен сів. Він поклав руки перед собою на столі й заридав. Я ніколи ще не бачив, як плаче чоловік. Мені так хотілося прокинутися, хотілося, щоб усе це виявилось тільки нічницею.

— Пребене!.. — знову почувся голос Карен.

— Не говори більше до мене. Я не маю сили слухати тебе. Краще б я ніколи...

Він не докінчив речення, але вона й так зрозуміла.

Карен ще більше випросталася і була схожа тепер на сновиду. Обличчя зморщилося і зів'яло, стало обличчям старої дитини.

— Я хочу спати, — промурмотіла вона. — Скрутитися клубочком у якісь нірці в землі... вистеленій чорним оксамитом...

Крістіан глянув на неї.

— ... а в тій нірці... Я хочу додому. До моого дому. Він устелений чорним оксамитом. Бо ж я вдова. А вдову завжди оточує чорний оксамит. Усі повинні бути в чорному оксамиті... усі, за винятком чотирьох танцівниць. Вони такі бліді... такі сині... Досить лише дмухнути на них, і злетять у небо... Дотанцюють до самого неба...

— Принеси її пальто і вовняну ковдру, — звелів мені Крістіан.

Я приніс. Крістіан накинув на неї пальто і взяв на руки.

- Прихопи ліхтарика, Мартіне, і посвіти мені до машини.
- Він обережно умостив Карен на передньому сидінні і дбайливо накрив ковдрою.
- Поїхати з тобою, Крістіане?
- У цьому немає потреби. Це вже моя робота. Я зроблю все, що в моїх силах, хоча, певно, тут уже будь-яка допомога бессила.

Карен тихо сиділа, напнувшись, мов струна, а потім напівобернулася і прихилялась головою до спинки сидіння, заглощаючи очі і зітхнула, як дитя. Карен спала.

Машина Крістіана розтанула в ночі, а я стояв і дивився вслід.

Карен зникла з моого життя. А я її кохав. Кохання те було якесь далеке і нереальне, бо я ніколи не зновував цю жінку. Тепер я розумів, що причиною всьому була її власна позареальність.

Коли я увійшов до будинку, Пребен сидів у тій самій позі. Карл-Йорген і Ліза теж стояли, не зрушивши з місця. Я ніби вперше помітив їх. А моєї матері не було. Невдовзі вона повернулася з карафкою віскі та чарками. Мати завжди вміла обома ногами стояти на землі.

Карл-Йорген налив усім віскі. Мати взяла одну склянку і піднесла Пребенові.

— Візьми, це тобі допоможе.

Він підвісився і спробував усміхнутися.

— Ні, дякую, пані Бакке, мені нічого не треба. Я б хотів повернутися до міста, якщо це дозволено?

— Звичайно, але будь обережний. Дорога слизька.

— Дякую,— відповів він, обівіши всіх нас поглядом. — Вибачте мені і бувайте здорові.

— Бувай,— відповіли ми.

— Я проведу тебе.

Я провів Пребена надвір і теж дивився вслід його машині, а тоді повернувсь до решти.

Усі троє, Карл-Йорген, моя мати і Ліза, мирно сиділи за столом.

Я раптом відчув біль у голові. Одна половина черепа ніби побільшала в розмірах. Кров на скроні запеклася.

— Тебе треба забинтувати,— мовила Ліза.

— Це не так небезпечно. Голова почекає. Спершу я б хотів поговорити...

Усе почалося зі старого консула Гальворсена, який колекціонував французьких імпресіоністів...

... як дивно думати, що нитітянгнуться так далеко в минуле. Якби він зновував, до чого приведе його захоплення картинами... але це вже питання філософії, я ж буду дотримувати фактів...

... Консул вже перед війною був людиною літнього віку. Десь тоді він познайомився з юним Пребеном Рінгстадом. А можливо, зновував його ще й раніше. Старий консул Гальворсен уже не здужав подорожувати, тож попросив Пребена купити для нього в Парижі дві картини. Вже мав одне полотно Моне — я звернув на нього увагу на аукціоні — зате не мав жодної роботи пензля Дега.

Пребен поїхав до Парижа. Він був художник. Що тоді, в ті далекі передвоєнні часи, відбувалось у Пребенові голові, я не знаю. У кожному разі він узявся за пензель і скопіював Моне та Дега. Власне він не копіював їхніх картин, а просто створив два полотна на улюблени теми Моне і Дега. У нього, певно, були і інші оригінали цих художників. Ці картини висять у галереях Парижа, їхні репродукції можна побачити у мистецьких каталогах та довідниках. Гадаю, для Пребена було зовсім неважко відтворити ті оригінали.

До того ж, він зновував, консул Гальворсен не знається на живопису, а також — і це важливо — ніколи не допустить до своєї колекції сторонніх. Пребенові й справді легко пощастило обвесті старого консула.

Вибухнула війна. Пребен ніколи більше не малював. Слухаючи його нині ввечері, я вже не був певен, чи він зумисне доклав усіх зусиль, аби люди забули, яким добрим художником він був. Я думаю, сам Пребен, найкраща частина його «его», відсторонилася од обману, і він сам намагався забути про минуле.

Та якось Пребен розповів про свій давній учинок Карен. Він міг покластися на неї... та ще перекинути на її плечі частку свого тягаря...

Вона була шокована, як сама сказала. Тож ви чули... Певно, не зможу проілюструвати її думки та помисли ліпше, ніж вона сама це зробила...

Вона одружилася з Еріком і намагалася ощадити гроші, щоб коли-небудь викупити

ти ті дві картини. Але це завдання виявилося непосильним для неї, бо Ерік був людиною старомодних поглядів на становище жінки в родині. На його думку, її головне покликання — вести домашнє господарство. Крім того, Ерік терпіти не міг отого дивного захоплення Пребеном, і Карен розсудила, що рано чи пізно він може запідозрити, для кого призначенні гроші, які вона проситиме в нього.

Тож Карен звернулася до Свена, і, судячи з усього, зверталася не раз. Але Свен поділяв погляди Еріка щодо витрат на домашнє господарство. Свен зацікавився, навіщо невістці гроші, невже не вистачає тих коштів, які їй дає чоловік. Свен не був психологом, тому вчинив так, як для нього було найпростіше,— найняв П. М. Горге наглядати за Карен. П. М. Горге насторожився — якийсь невідомий пан на імення Ольсен хоче шпигувати за дружиною судновласника Гольма-Свенсена!

Ім'я Пребена Рінгстада також виринуло у зв'язку з Вужем. Вуж сам був свідком двох зустрічей Пребена й Карен.

Тим часом Свена, очевидно, мучив той факт, що він звернувся до сумнівного нишпорки, і він вирішив поговорити про це зі мною того вечора у гольфклубі. Та так цього й не зробив, певно встидався, що опустивсь до афери з Горге.

Помер консул Гальворсен. Карен, напевно, запанікувала. Вона розуміла, що часу обмаль, бо через три місяці після смерті консула його заповіт оприлюднить і картини консула тим чи іншим чином потраплять на ринок.

Тоді вона знову пішла на зустріч зі Свеном, яка завершилася сваркою. Власне ту сварку й чула Ліза. Цього разу Карен змушенна була розповісти Свенові багато чого, якщо не все. Сподівалася таки одержати від нього гроші, бо ж той не був її чоловіком і не мав причин ревнувати до Пребена. Однак Свен розлютився. Він певною мірою поділяв погляди Еріка щодо Пребена. Якщо невістці необхідна така сума... що ж, можу собі уявити Свенову реакцію. Він, мабуть, наполягав, щоб вона відмовилася від купівлі картин,— хай би Пребен сам виборсувався з тієї ситуації,— та ще, певно, пригрозив, що про все розповість Ерікові.

Свен не знав Карен. Ніхто з нас її не знав. Сказавши, що все розповість Ерікові, він сам підписав собі смертний вирок.

Карен прихопила з собою пістолет... У неї не було дозволу на носіння зброї, чи не так, Карле-Йоргене?

— Ясна річ, не було. Ти собі не уявляєш, скільки незареєстрованої зброї зберігається підпільно.

Карен, очевидно, подзвонила до Свена додому, й стара економка відказала, що господар поїхав на поле для гольфу. Ти вивідав це також, Карле-Йоргене?

— Звичайно. Економка розповіла мені, що жіночий голос питав увечері, 12 серпня, про Свена, але вона не відповідала його власницю.

— Отож Карен подалася до гольф-клубу,— вів далі я. — Що вона задумала, не знаю. Припаркувала машину віддалік, її пощастило, якщо дивитися з її точки зору: вийшла на поле й застала там Свена самого, пройшла з ним кілька лунок, а коли м'ячик залетів у кар'єр...

... Далі ви самі знаєте. Потім вона видряпалася з кар'єру — саме тієї міті її побачила Ліза, але й Карен помітила Лізу. Ліза розповідала, що Карен наче провалилася крізь землю — так воно й було насправді. Вона просто стрибнула назад у кар'єр, я сам бачив спричинений нею зсув піску. Карен буквально прикидала Свена. Це було так легко... нагорнути ключкою піску...

Не знаю, скільки часу Карен пролежала там, у піску, чекаючи, доки Ліза піде геть, але я певен, що повернулася вона додому дуже пізно.

І тут на сцену вийшов я.

Я знайшов Вужа. Вважав себе таким спритником. Однак недооцінив нишпорку. Вуж довідався про проблему родини Гольм-Свенсенів, а це означало багато грошей, крім того був ще й Пребен Рінгстад. Вуж мав феноменальну пам'ять, він був досвідченим хижаком.

Він порився у закамарках своєї пам'яти й невдовзі знайшов там Пребена Рінгстада. Пригадав те, що ми всі забули, пригадав, ким був Пребен, і пригадав картини.

Найнебезпечнішим даром П. М. Горге була його сатанинська інтуїція. Він, мабуть, зустрівся з Карен і розповів їй, що знає про підроблені картини. Він вистрелив навмання, але влучив просто в ціль. Карен упала в розpac, тоді Вуж почав вимагати в неї грошей. Іронія долі — людина, яку Свен найняв оберігати Карен від примарного шантажиста, сам став вимагачем.

Решту ми знаємо. Саме Карен зробила укол інсуліну Ерікові. Скоріш за все, він сам попросив її це зробити. Але вона нічого не знала про його візит до чилійського посольства. Карен, мабуть, розраховувала, що Ерік помре вдома, і ми всі будемо свідками того. Що ж, свідків було достатньо. Вона знала, що ніхто нічого не зуміє дівести. Хіба що вона сама зізнається в скоеному...

— Уесь цей час я знов: мені необхідно щось згадати,— розповідав я далі. — Згадати, що Пребен був колись художником. Але це мені ніяк не вдавалося. Спогад лежав у надрах підсвідомості й вичікував свого часу.

Завдяки численним збігам та випадковостям я згадав-таки те, що був забув. Вуж, який сидів над розгорнутим мистецьким лексиконом Беккера, приятель Вужа, який купив дві картини консула Гальвортсена. А потім я пробрався у помешкання Пребена і там знайшов докази...

... Але цього не вистачало, аби довести, хто саме вбив Свена та Еріка. Тож я запросив вас усіх сюди... До останнього моменту був переконаний, що вбивця — Пребен, що він спекулював на коханні Карен, аби урвати ласій шматок з її великого спадку...

— І щоб спровокувати зізнання, ти звинуватив мене,— мовила Ліза.

— Ні, Лізо,— відповів я нещасним голосом. — Справа сягнула свого апогею, усі дійшли до крайньої межі. Тому я взяв собі у спільнники матір, бо тільки вона змогла б загнати усіх у ліжка в той момент, коли моя розповідь доходила до кульмінації. Я розраховував, що вбивця підніметься до мене в кімнату, щоб розшукати компромат, оті клапті картин, і, очевидно, нападе на мене.

— Це було дуже ризиковано, Мартіне,— докірливо сказала мати.

— Так,— згодився я і помацав гулю на скроні. Вона не переставала рости.

— А що ж тепер буде з Пребеном Рінгстадом? — запитала Ліза.

— Нічого,— відказав Карл-Йорген. — Фальшивки він продав консулові Гальвортсenu двадцять років тому. Термін давності минув. Мені дуже цікаво, Мартіне, ті клапті картин справді у тебе в папці?

— Звичайно, ні,— відказав я і знову запишався сам собою. — Вони вдома, на Гавсфіордсгате. Повернувшись додому, я особисто їх спалю.

Карл-Йорген підвівся.

— Мені пора до міста, пані Бакке. Слід ще написати рапорт. Я візьму машину Карен.

— Розумію,— відповіла моя мати. — Сподіваюся, ви ще приїдете до нас... за сприятливіших обставин.

— Дуже дякую за запрошення, пані Бакке. Бувайте здорові.

— Проведу тебе,— сказав я.

— Це схоже на історію про десятьох негренят,— сказав я, повернувшись до хати.

— Усі зникають один по одному.

— А тепер піду і я,— мовила мати. — Трохи посплю. Але спершу треба щось прикладти до твоєї скроні.

Вона взяла з собою ліхтарик і вийшла, та за мить повернулася з бинтом, свинцевою примочкою і пластирем. Я встав з крісла.

— Це може зробити Ліза,— мовила моя мати. Внуки просто наяву уже вовтузились в неї під ногами.

— На добраніч, діти,— попрощалася вона.

— На добраніч.

У будинку стало зовсім тихо. Ліза почала розпаковувати обгортку бинта. Я стояв і не зводив з неї очей.

— А ти, Лізо... ти ж залишишся, правда? — несміливо запитав я.

— Так, Мартіне,— відповіла вона, і погляд у неї був дуже серйозний.

Вона раптом усміхнулася своєю неповторною усмішкою.

— Я залишуся.